

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 16

МАРІУПОЛЬ
2018

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Філософія, культурологія, соціологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.
Видання включено до міжнародних наукометричних баз
«**Index Copernicus International**» (Польща),
РІНЦ (Росія) та електронної бібліотеки **Cyberleninka** (Росія)

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 4 від 28.11.2018 р.)

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д. політ. н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – д. е. н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д. ю. н. проф. М. Л. Шелухін,
д. філ. н., проф. С. В. Безчотнікова, д. і. н., проф. В. М. Романцов,
д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш, д. е. н., проф. Ю. І. Чентуков.

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш

Заступник відповідального редактора – к. мист., доц. Г. І. Батичко

Відповідальний секретар – к. і. н., доц. С. Є. Орехова

Члени редакційної колегії: д. філос. н., проф. В. А. Бітаєв, д. філос. н., проф. М. Т. Братерська–Дронь, д. філос. н., ст. наук. співроб. С. В. Курбатов, д. філос. н., проф. Л. Т. Левчук, д. філос. н., проф. В. А. Личковах, д. філос. н., проф. В. І. Лубський, д. філос. н., проф. Р. Сапенько (Республіка Польща), проф. Я. Курчевський (Республіка Польща), д. філос. н., проф. О. П. Поліщук, д. філос. н., проф. О. С. Поліщук, д. філос. н., доц. О. В. Попович, д. філос. н. пров. спец. А. О. Ручка, д. філос. н., проф. П. Ю. Саух, к. пед. н., проф. В. Г. Виткалов, д. культурології, проф. П. Е. Герчанівська, д. культурології, проф. О. М. Гончарова, д. культурології, доц. Н. А. Жукова, д. культурології, проф. О. В. Кравченко, д. культурології, проф. І. В. Петрова, к. філ. н., доц. С. М. Сороко (Республіка Білорусь), д. і. н., проф. В. Ф. Лисак, д. і. н., проф. О. В. Стяжкіна, д. соц. н., ст. співроб. Л. Д. Бевзенко, д. соц. н., проф. Б. В. Слющинський, д. соц. н., проф. В. І. Судаков, д. соц. н., проф. М. В. Туленков, д. соц. н., проф. Н. М. Цимбалюк, д. соц. н., ст. співроб. Г. І. Чепурко, д. соц. н., проф. В. М. Щербина.

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників 129 а
тел.: (0629) 58-75-66, e-mail: visnyk-culturology@mdu.in.ua
Web-site: www.visnyk-culturology.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення №469.2

Видавничий центр МДУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №4930 від 07.07.2015 © МДУ, 2018

ЗМІСТ	
ФІЛОСОФІЯ	
Бєлова Н. В., Попович О. В. ЖИТТЯ ЯК СПОСІБ БУТТЯ ЛЮДИНИ ТА УНІВЕРСАЛЬНИЙ ТИП ДІЯЛЬНОСТІ	7
Лєвченко Л. Ю. ТРАНСФОРМАЦІЯ МАСКУЛІННОСТІ, ФЕМІННОСТІ ТА ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ ПРОСТОРІ	19
Шадманов К. Б. К ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ СИСТЕМЫ ОСНОВНЫХ ПОНЯТИЙ АНГЛИЙСКОЙ ФИЛОСОФИИ: ФИЛОСОФСКАЯ ПЛОСКОСТЬ	25
КУЛЬТУРОЛОГІЯ	
Нагорняк М. В. НОВИННИЙ КОНТЕНТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВИПУСКІВ СУСПІЛЬНОГО РАДІО: СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНИЙ ЧИННИК (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УР-1)	33
Нікольченко Ю. М., Головка О. В., Кочина Ю. М. ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНЩИНИ У 1649–1658 РОКАХ: СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ В СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	42
Кудлай В. О., Ангелинова І. А. ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЛОВОДСТВА В УСРР (1923–1937 РР.)	54
Кухаренко О. О. АРХЕТИПИ ЯК ОСНОВА ОБРАЗІВ ПЕРСОНАЖІВ ОБРЯДОВОЇ ДІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ	60
Сивак О.А., Сарбаш М.В. ПЛАТФОРМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	66
Тиховська О. М. ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ НАРОДНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ПИСАНКИ У СВІТЛІ СВІТОВОЇ МІФОЛОГІЇ	75
Яблоков С. В., Мартіросян А. М. РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ «ДІАЛОГУ КУЛЬТУР» У ПРОЦЕСІ ВКЛЮЧЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	83
СОЦІОЛОГІЯ	
Ташкінова О. А. СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	91

Слющинський Б. В. ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІНИ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ: ВІД Г. ГЕГЛЯ ДО СУЧАСНОСТІ	97
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	103
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	107
КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ	112

CONTENTS	
PHILOSOPHY	
Belova N., Popovych O. LIFE AS WAY OF HUMAN BEING AND UNIVERSAL TYPE OF ACTIVITY	7
Levchenko L. TRANSFORMATION OF MASCULINITY, FEMININITY AND GENDER ROLES IN EDUCATIONAI AND EDUCATIONAI SPACE	19
Shadmanov K. ON THE HISTORY OF THE FORMATION OF A SYSTEM OF BASIC CONCEPTS OF ENGLISH PHILOSOPHY: PHILOSOPHICAL PLANE	25
CULTURE STUDIES	
Nahorniak M. NEWS CONTENT OF INFORMATION RELEASES OF PUBLIC RADIO: STRUCTURAL COMPOSITION FACTOR (BASED ON THE MATERIALS OF UR-1)	33
Nikolchenko Y. , Golovko O., Kochina Y. DOCUMENTARY SUPPORT OF HETMANSCHINA INTERNATIONAL ACTIVITIES IN 1649-1658: THE CURRENT RESEARCH ON THE PROBLEM IN MODERN, NATIONAL HISTORIOGRAPHY	42
Kudlai V., Anhelynova I. PECULIARITIES OF DOCUMENTATION AND INFORMATIONAL SERVICES IN UKRAINE (1923–1937)	54
Kukhareenko O. ARCHETYPES AS THE BASIS OF THE CHARACTERS' IMAGES OF A RITUAL ACTION OF THE UKRAINIAN WEDDING	60
Syvak O., Sarbash M. PLATFORM FOR REMOTE TRAINING IN HIGHER EDUCATION STAFF	66
Tykhovska O. PSYCHOLOGICAL BASIS OF FOLK UNDERSTANDING OF PYSANKAS IN THE LIGHT OF WORLD MYTHOLOGY	75
Yablokov S., Martirosyan A. REALIZATION OF IDEAS OF THE “DIALOGUE OF CULTURES” IN THE PROCESS OF INCLUSION OF FUTURE TEACHERS OF ENGLISH INTO INTERCULTURAL COMMUNICATIONS	83
SOCIOLOGY	
Tashkinova O. SOCIAL COMPETENCE OF MENTAL YOUTH IN CONDITIONS OF MODERN SOCIETY: PROBLEMS AND WAYS OF THEIR SOLUTION	91
Sliushchinskiy B. FORMING AND CHANGING OF THE PUBLIC OPINION AS THE SOCIOCULTURAL PHENOMENON: FROM G. GEGEL TO	97

CONTEMPORANEITY	
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	103
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS	107
BOOK SHELF	112

ФІЛОСОФІЯ

УДК 130.2

Н. В. Бєлова

О. В. Попович

ЖИТТЯ ЯК СПОСІБ БУТТЯ ЛЮДИНИ ТА УНІВЕРСАЛЬНИЙ ТИП ДІЯЛЬНОСТІ

З метою посилення онтологічної лінії пізнання існування людини обґрунтовується необхідність включення в об'єкт пізнання а також до сукупності методологічних інструментів його дослідження, феномену життя, який має бути розглянутий не як середовище, а як спосіб буття людини і як універсальний тип діяльності, що обумовлений конкретно-історичними умовами організації суспільного буття.

Аналізується концепт життя, який в процесі розвитку гуманітарного пізнання перетворився на декілька систем знань, що релятивізовані відносно низки понять, зокрема «життєвий цикл», «спосіб життя» тощо. Простежуються зміни у змісті поняття способу життя по мірі того, які виокремлювалися ознаки, що належать до його фактичного змісту.

Уточнюється поняття життєвого шляху. Заперечується лінійний принцип побудови життєвого шляху як такий, що не задовольняє потреби пошуку механізму поєднання у ньому окремих подій та перешикоджає усвідомленню перехідних етапів життя. Наголошується на необхідності побудови нелінійної траєкторії та пошуку форм, в яких відбувається процес життєтворчості і понятійний опис життєвого світу.

Обґрунтовується методологічна доцільність концептуалізації поняття долі в філософії культури з метою аналізу індивідуального у житті людини та доповнення змісту концепту життєвого шляху.

Ключові слова: *вчинок, випадок, діяльність, доля, життя, життєвий шлях, життєвий світ, життєві відносини, особистість, об'єктивність, спосіб буття, спосіб життя, суб'єктивність.*

В сучасній парадигмі humanities, що містить значні теоретичні ресурси, накопичені впродовж інтегральних досліджень підвалин людського буття, процесів діяльності як усталених соціальних груп, так і окремої особистості, відбулася концептуальна рецепція та теоретичне усвідомлення поняття діяльності як своєрідної субстанції онтоса людської культури, у якому діяльність можливо визначати як покладання (setzen) людської суб'єктивності в чуттєво-предметній формі, тобто в формах самої об'єктивності і, разом з тим, як зняття (aufheben) об'єктивності в формах людської суб'єктивності й духовності.

Теоретико-методологічним орієнтиром гуманітарного знання про дійсність людини та людського суспільства є філософія культури, яка, виходячи з того, що в своїй діяльності людина покладає себе об'єктивно, у зовнішньому – природному та соціальному – середовищі, та знімає це середовище суб'єктивно, в собі і для себе, проголошує людину особливим культурним об'єктом, специфіка композиції якого, як підкреслює відомий дослідник А. Флієр, «...обумовлена розмаїттям умов свого формування та творчою спроможністю індивіда до інтерпретацій, наділенню об'єктів

та подій змістами, проектування себе назовні...» [27, с. 192]. Зрозуміло, що ці два потоки трансформації «суб'єктивованої об'єктивності» у «об'єктивовану суб'єктивність» (Г. Шпет) діалектично поєднані, безперервно взаємодіють, і в процесі цієї взаємодії створюють особистість не просто як носія сукупності соціальних статусів і ролей, а як абсолютно унікальне поєднання елементів соціального досвіду.

Розуміння того, що «...індивіди не просто піддаються зовнішньому впливу (в сенсі засвоєння, що є недиференційованим), але й інтерпретують, переробляють його» [25, с. 21], ми вбачаємо у багатьох сучасних авторів (О. Рождественська). Водночас, посилення онтологічної лінії пізнання відповідно до внутрішньої міри реального існування людини як об'єкту пізнання, передбачає включення як до самого об'єкту, так і до сукупності методологічних інструментів його дослідження, феномену життя, який має бути розглянутий не як середовище, а як спосіб буття людини, як універсальний тип діяльності в конкретно-історичних умовах організації суспільного буття. Саме вивчення онтологічних ресурсів концепту життя ми вбачаємо завданням своєї розвідки, актуальність і практична значущість якої визначається прикладними аспектами проблеми, які пов'язані, зокрема з нагальними потребами сучасного українського суспільства в осмисленні плюралізації сучасного життя та необхідністю координації взаємодії людини та державних інститутів.

Теоретичні експлорації на проблемному полі життя як способу буття людини та самого феномену життя як буття людини у світі культури напружено ведуться протягом останніх десятиріч. Значний внесок до тематизації проблематики особистості у її життєвому просторі зроблений О. Валевським, А. Вардомацьким, І. Голубовичем, О. Кривцуном, Ю. Лотманом, Е. Соколовим. Розгалуджені дослідження здійснюються також в психології К. Абульхановою-Славською, Р. Ахмеровим, Ф. Василюком, Є. Головахою, Є. Злобіною, О. Кроніком, Д. Леонтьєвим, Н. Логіновою та іншими науковцями. В той самий час накопичений протягом останніх десятиріч досвід використання пост класичної методології спровокував множину методологічних запитань, з огляду на які ми вважаємо продуктивним повернення до діяльнісного підходу, використання якого, на наш погляд, дозволяє концептуалізувати культурну детермінацію життя особистості, осмислити онтологію світу, у якому людина здійснює культурні зміни.

Методологія сучасних досліджень онтологічних структур культури будується на визнанні первино само створення та само детермінації людини в процесі її життя, категоріальний опис якого здійснюється, зокрема, за допомогою понять, частина з яких на протязі багатьох років плідно розроблялася в соціальній психології та соціології, і в процесі розвитку когніції перетворилися на декілька систем знань, релятивізованих відносно теоретичних концептів, що позначаються термінами «життєвий цикл» (або його заміщення в сучасних концепціях на «життєвий шлях (life course)» та «спосіб життя»).

До змісту поняття «спосіб життя», пов'язаного з соціологічним знанням останньої чверті ХХ ст., належать ознаки сукупності форм людської життєдіяльності, за допомогою яких проводилися дослідження культури споживання, що дали поштовх для пошуку типового у індивідуальній поведінці людини на засадах узагальнення соціально-вікових, соціально-професійних та організаційних аспектів її життя. І хоча зміст поняття «спосіб життя» в філософії культури був доповнений додатковим знанням і отримав тлумачення характеристики культури, реалізуючи, як зазначає А. Флієр, у своїх параметрах, суттєву частину цінностних орієнтацій людей, опредмечуючи «...норми їх моралі, етикету, світогляду, соціальних стандартів і т. і.» [27, с. 359], зрозуміло, що категорія способу життя не змінилася якісно в своєму

змісті, залишившись в межах сукупності знань про життєдіяльність особистості з боку її інтегрованості до людської спільноти.

Щодо системи знань, надбудованої над зазначеним поняттям, то, на нашу думку, хоча в ній були виокремлені та зафіксовані суттєві ознаки середовища людини, характеристики співвідношення її особистих та суспільних інтересів, потреб та цілей, подальше поглиблення змісту теорії потребує доповнення досліджень типового у житті людини аналізом одиничного, суб'єктивного (зокрема того, як людина створює власний спосіб життя), знання про яке належить до повного змісту поняття (і тому має таку само значущість для теорії).

Саме з цією метою, на наш погляд, в західній традиції соціологічного вивчення проблеми способу життя були розвинуті поняття «життєвого плану», «життєвого світу», «стилю життя», «соціального часу», «життєвого циклу», «життєвої конструкції (або «конструкції життя»)), та інші, що досить швидко замінили концепт способу життя та були використані в подальшому розвитку теорії соціології. В останні десятиріччя ХХ ст. найбільше визнання отримав термін «життєвий шлях» (life course), інституалізація якого конференцією Американської соціологічної асоціації (ASS) в 1975 р. дала поштовх науковій розробці соціології життєвого шляху в контексті процесу соціалізації.

Щодо філософії, то поняття «життєвого», «життя» у їх небіологічному сенсі відомі як категорії ще з кінця ХІХ ст. в контексті розвитку філософської опозиції класичному раціоналізму, який, за слушним висловом В. Дільтея, конструював суб'єкта, в якому «...тече не справжня кров, а розріджений сік розуму» [8, с. 274]. Ми згодні з Л. Микешиною, що саме введення до філософії поняття «життя» «...одночасно було визнанням значущості емпіричного суб'єкта як наділеного життям індивіда» [23, с. 5].

Подальша філософська реабілітація суб'єктивності представниками новітньої філософії, зокрема А. Бергсоном, Е. Гуссерлем, Ф. Ніцше, О. Шпенглером, на наш погляд, не отримала завершення у повному визначенні концепту життя. До того ж, як зазначає відомий американський дослідник Дж. Р. Серл, вдаючись до аналізу розуміння об'єктивності та відмінностей між об'єктивністю й суб'єктивністю, ці поняття використовуються в різному сенсі, епістеміологічному та онтологічному, оскільки «...з епістеміологічної точки зору «об'єктивність» та «суб'єктивність» – насамперед предикати суджень», а в онтологічному сенсі, «об'єктивність» та «суб'єктивність» – предикати об'єктів (типів об'єктів) і відносяться до способу існування» [29, с. 8].

Конструювання людської реальності в багатобічних теоретичних надбудовах над вищезгаданим концептом шляхом виведення нових ознак – з сукупності ознак, що вже містилися (в суто логічному сенсі) у його повному змісті, – призвело до формування систем знань, частина з яких є методологічно вразливою саме за рахунок невизначеності понять, які використовуються, або, як зазначають автори ґрунтового видання «Основи онтології», відсутності «...чіткого розрізнення буття як такого та суб-системності, буття – в – собі і буття-для-нас, буття-в-собі й абсолютного буття» [24, с. 156]. До того ж, виключення з детермінант знання соціальності фактично веде до заперечення «зовнішньої історії» (І. Лакатос) та практики як органона життя, які створюють концептуальне поле розгляду існування людини в її діяльності. А «...Що є життя, якщо воно не є діяльність» [22, с. 564].

Виходячи з визнання субстанційного статусу діяльності, повернемося до теорії сучасної соціології. Чи вдалося науковій спільноті за допомогою наявних теоретичних засобів «наповнити суб'єкта справжньою кров'ю»? Які нові ознаки в цій системі знань отримав фактичний зміст поняття життєвого шляху?

Слід відзначити, що в соціологічній системі знань теоретичні уявлення про життєвий шлях щільно пов'язані з історією життя насамперед в аспекті його по ієвої організації. Тобто життєвий шлях розглядається як послідовність подій, що певним чином стандартизовані (або хронологізовані) відповідно до течії т. з. «нормального життя». Як наслідок, життєвий шлях набуває ознак соціального інституту, і, хоча й пов'язується з поняттям біографії, в його межах, як зауважує О. Рождественська, «...аналізується не окремий життєвий шлях, а статистична агрегована сукупність життєвих шляхів» [25, с. 6], і, як ми розуміємо, залишається суттєво обмеженим за рахунок спрощення ознак процесу соціалізації і, як нам здається, втрачає власне *історію*. Провідний тезис В. Дільтея – «Що є людина, каже її історія», за яким передбачається вивчення історії життя людини як первинної реальності, у яку вона вплетена множинними зв'язками, залишається горизонтом дослідження.

Близький за загальним змістом концепт життєвого шляху був розроблений в психології, де першою проблемою життєвого шляху висунула психолог Віденського психологічного інституту Ш. Бюлер, усвідомивши її саме як проблему і поєднавши біологічний, психологічний та історичний час життя особистості у єдиній системі координат, що визначило три напрямки проведеної нею розвідки, перший з яких був скерований на дослідження об'єктивних умов життя особистості та послідовності головних подій, що розгортаються *назовні* людини, другий – на вивчення *внутрішнього* світу особистості та його еволюцію, а третій – на дослідження підсумків діяльності людини – всебічної реалізації «самої себе», або її *само здійснення*, яке, власно і є підсумком життєвого шляху [19].

Підхід до аналізу особистості через її життєвий шлях у вітчизняній психології був запропонований у 20-і роки ХХ ст. М. Рибниковим, але розвиток відповідного методу в складі теорії психології з метою дослідження людської індивідуальності відбувся значно пізніше і належить Б. Ананьєву та Д. Леонтьєву, які запропонували розуміння індивідуальності як продукту неповторного життєвого шляху.

Так, за Д. Леонтьєвим, людина визначається через людську ситуацію, або через те, що є у людському способі життєдіяльності. При цьому антропологічна сутність людини у її повноті, що не редується, має прояв у життєдіяльності людини не завжди, вона «...міститься у можливості переключатися з одного рівня на інший, двигатися за траєкторією, що містить відрізки руху на різних рівнях. У різних людей в різних ситуаціях ця траєкторія може мати різну конфігурацію, але практично ні в кого не буває безперервною» [17, с. 74]. Ми цілком погоджуємося, що так би мовити лінійний принцип побудови життєвого шляху не є адекватним для розуміння механізму поєднання у ньому окремих подій, етапів тощо, оскільки не тільки не здатний виявити їх причини, але й перешкоджає усвідомленню перехідних етапів життя. Саме ця не лінійність траєкторії, на нашу думку, має бути предметом уваги філософії у її намаганні з'ясувати власне бачення сутності життя людини.

Автори статті вважають, що простежити, як саме *події життя* перетворюються на *події буття* може допомогти поняття долі, що є одним з ключових понять суспільної свідомості, у якій поняття долі зазвичай пов'язується з поняттям шляху. Відомо, що «шлях» має символічне значення долі, і традиційно доля вбачається шляхом, з якого неможна зійти.

Категорія долі, яка на думку відомого історика філософії О. Лосєва є повністю реальною, абсолютно життєвою категорією, узятя як категорія всезагальних зв'язків, стає однією з універсальних категорій філософії культури, що – разом із іншими – слугує створенню моделі світу, за допомогою якої людина сприймає дійсність та буде образ світу.

Ідея долі передбачає певний зв'язок подій у житті людини, який із необхідністю призводить до *визначеного*. Важливо, що дія долі розповсюджується не тільки на теперішній час, а й на минуле та майбутнє, що детермінує обов'язковість (необхідність) усіх *етанів* долі. Це, на нашу думку, можливо розуміти таким чином, що життя окремої особистості є не випадковим, і, як явище закономірне, воно може бути не тільки описано, а й пояснено, на що вказувала Ш. Бюлер, розглядаючи витoki розвитку особистості у її природженому спрямуванні до *сам здійснення, само виконання*.

У якості категорії, поняття долі присутнє в філософії стоїків, які вбачали суб'єктивну розумність космосу, який наділявся ознакою власного суб'єктивного самовідчуття, відповідального за нерозумне і випадкове у космосі. За Проклом, доля не є ані особливістю речей, ані загальним послідом космічних зв'язків, ані душею в її співвідношенні із зовнішнім, ані природою, ані розумом. Вона є вищою за усі ці визначення. На думку О. Лосєва, долю неможливо вважати тільки чимось над буттєвим або над розумним, оскільки вона є порядком та структурою речей [21, с. 20].

Аналізуючи погляди Прокла, О. Лосєв вказує, що античний філософ чітко розрізняє *адрастію* (неминучість), *ананку* (необхідність) та *хеймармену* (долю): «Перша категорія характеризує собою довічний опис усієї множини ноуменів й називається Проклом як «інтелектуальний» момент. Друга категорія вже виводить нас за межі розуму й спонукає характеризувати її як «над космічну», тобто таку, що є узагальненням космічного життя. І наприкінці, свою третю категорію долі Прокл іменує як «внутрішньо космічну»» [21, с. 20–21]. За Проклом, усі види долі мають спільну характеристику: це порядок речей або структура буття, що має свою ієрархію. Вищий її щабель вказує на необхідну послідовність у сфері чистої думки, другий – це структура космосу як цілого і третя – це структура усього, що фактично відбувається усередині космосу. Отже, доля є «...неподільною тотожністю розумного та позарозумного первенів, що дана не тільки у вигляді загального принципу, але й у вигляді структури усього буття...» [21, с. 21].

Особливість концепту долі в античності полягала у тому, що його зміст водночас охоплював як загальні світоглядні принципи культури, так і сферу індивідуального, особистісного буття людини. Подальша заміна поняття «доля», яке було одним з головних предметів рефлексії над буттям особистості, на поняття «причинність», призвела до появи антиномій свободи та необхідності та в цілому унеможливила аналіз особистісної реальності у її зв'язку із зверх особистісною реальністю.

Пізньюантичне розуміння долі, яка була символом усього, що трапляється з людиною без її особистої волі, було реінтерпретовано у 30–і роки XIX ст. представниками романтизму, які тлумачили це поняття не тільки як неповторний життєвий шлях людини у його завершеності та єдності, а як одиничний, неповторний, індивідуальний життєвий шлях конкретної людини, яка має волю. Для романтиків доля вже не виглядає зовнішнім первенем, що впливає на неї неконтрольовано. Видовими проявами долі стають *вдача, талан*. Поширюється уявлення, що людська воля, як вільна, спроможна впливати на долю, змінюючи її прояви. З цього можливо зробити висновок, що людина має поставати вище за свою долю, брати її до своїх рук, оскільки «людина або більша за свою долю, або менша за свою людяність» [3, с. 424].

У сучасній вітчизняній філософії проблема долі перемістилася до філософії культури, у якій не здобула належної розробки. У працях, Є. Головахі, В. Козловського, В. Іванова, О. Кроніка був сформований філософсько-психологічний концепт життєвого світу людини (на відміну від вже існуючого у західній традиції поняття, яке, як ми вважаємо, не отримало відповідного визначення), в якому, на думку М. Кагана, охоплені характерні особливості «способу існування людини» [12, с. 5].

Колективом українських науковців під керівництвом Л. Сохань, цей концепт був розвинений в теорію життєтворчості, у підвалини якої було покладено уявлення про життя людини як процес її духовно-практичної діяльності, спрямованої на творче проектування та здійснення її життєвого проекту. Розробляючи, здійснюючи та коригуючи свій життєвий сценарій, особистість опановує мистецтво життя як особливе вміння, що базується на глибокому знанні життя, розвиненої самосвідомості та володінні системою засобів, методів і технологій життєтворчості [10].

В цілому у сучасному дискурсі філософії культури людська особистість розглядається у контексті створеного нею життєвого світу, поняття про який було уведене видатним філософом Е. Гуссерлем для позначення сукупності усіх можливих та дійсних горизонтів досвіду людського життя. У подальшому життєвий світ став розумітися як організована сукупність усіх об'єктів та явищ дійсності, пов'язаних із нею життєвими відносинами.

Поняття «життєвих відносин» як об'єктивних відносин між суб'єктом та окремим об'єктом або явищем було запропоновано вже згаданим В. Дільтеєм, який визначав життя через його складові. «Життєві відносини виходять від мене за усіма напрямками, у мене є певні позиції у відношенні до речей та людей, відомі позиції у відношенні до них, я виконую їх вимоги у відношенні до мене та очікую дещо від них. Деякі сприяють моєму щастю, роблять моє буття ширшим, посилюють мене, а інші тиснуть на мене та обмежують мене. Та при визначеності того або іншого руху вперед у відомому напрямку людина завжди помічає і відчуває ці співвідношення» [7, с. 217].

Життєві відносини, як зазначає сучасний дослідник Д. Леонтьєв, визначаються об'єктивними якостями об'єкту або явища, об'єктивними характеристиками суб'єкта та можливістю їх потенційної взаємодії. Коло життєвих відносин людини має тенденцію до поширення, оскільки виникнення будь-яких нових життєвих відносин призводить до ускладнення організації суб'єкту та сприяє виникненню нових життєвих відносин [15, с. 22].

Послугуючись припущенням відомого психолога С. Рубінштейна щодо виходу життєвого шляху за межі емпіричного процесу повсякденності, коли той під впливом активного відношення до життя людини отримує напрямок та рух, обговоримо життєвий шлях людини, дивлячись на нього як на певну траєкторію пересування життєвим світом, одиницею виміру якої традиційно вважаються «події», що поділяються на зовнішні та внутрішні і, що, як з'ясувала К. Абульханова-Славська, як *лінії* не перетинаються, а тягнуться паралельно, заважаючи знайти зв'язок між подіями життя [1].

Аналізуючи природу життєвого шляху С. Рубінштейн у своїй праці «Людина і світ» запропонував категорію «суб'єкт життєвого шляху», у змісті якої є ознака поступального характеру розвитку особистості, її довершення. Людина як суб'єкт життя розуміється як особливий рівень розвитку буття, а її життя «...виступає не як особисте життя... з якого усе суспільне є відчуженим, але як життя, що включає суспільне, але не тільки його, а й пізнавальне відношення до буття, і естетичне відношення до буття, і відношення до іншої людини як людської істоти, як твердження його існування» [26, с. 345]. Життєвий шлях стає усвідомленою й осмисленою людиною об'єктивною дійсністю її життя, а одиницею життя – життєве відношення людини до явищ її буття. Спроможність самовизначитися у відношенні до цілісної ходи життя розуміється як прояв суб'єкта.

До структури життєвого шляху належать ті факти й вчинки, які визначають становлення індивіду як особистості, наголошує С. Рубінштейн, який прийшов до висновку, що життєвий шлях неможливо зрозуміти тільки як сукупність окремих дій,

подій, продуктів творчості. Його необхідно розглядати як ціле, незважаючи на те, що у кожний момент людина включена у певні ситуації, здійснює окремі дії. Для розкриття цілісності життєвого шляху С. Рубінштейн вважав за потрібне не тільки виокремлювати його окремі етапи (зокрема, вікові – дитинство, юність, зрілість), але і з'ясувати, як кожний попередній етап готує і впливає на наступний. На різних етапах життєвого шляху співвідношення зовнішніх впливів та внутрішньої детермінації залежить від уже досягнутого рівня особистісного розвитку. Але людина завжди має можливість змінити саму себе та своє життя.

У якості одиниці виміру життєвого шляху людини як суб'єкту життя С. Рубінштейн запропонував поняття *життєвих відносин особистості*, визначивши їх головні типи: ставлення до предметного світу, до інших людей, до самої себе. Якщо аналіз суто подій, що поділяються на зовнішні та внутрішні, є недостатнім, то використання поняття життєвих відносин, зрозумілих як внутрішнє ставлення особистості до зовнішнього, до самої себе, та у яких зовнішнє та внутрішнє пов'язані непорушно, показує саме події на її життєвому шляху.

До складу комплексу життєвих відносин належать особливі світоглядні складові, зокрема життєві почуття, з урахуванням яких інший відомий дослідник життєвого шляху як соціально-історичної форми індивідуального буття людини Б. Ананьєв, саме яким був запропонований термін «суб'єктивна картина життєвого шляху» [2], увів до розгляду поділ життєвого шляху на фази, що визначаються певними історичними фактами, які змінюють спосіб її життя. Феноменологія життєвого шляху цим автором репрезентувалася за допомогою понять «подія», «обставини», «власне середовище розвитку», «індивідуальний спосіб життя» тощо.

Дослідження життєвого шляху як історії змістовної розбудови життєвого світу людини вимагало «...вивчення формування й розгортання різних дій, через які реалізуються життєві змісти та цінності особистості, де одиницею аналізу є «життєва подія» або, точніше, змістовні зв'язки між життєвими подіями» [4, с. 33]. Подія завжди значуща, оскільки, спричиняючи зміни у соціальному середовищі розвитку особистості, стає показником зміни фази її життєвого шляху.

Відомий сучасний дослідник М. Епштейн у статті «Вчинок та випадок» виокремлює в житті людини три типи подій. Події, що здійснюються нею самою, за її рішенням (зокрема при обранні професії, або розбудові своєї сім'ї), він називає *вчинками*, оскільки вони задаються суб'єктом дії. Вчинок належить суб'єкту, – людині, яка приймає остаточне рішення відносно здійснення вчинку [28, с. 65]. (Згадаємо не випадкове виокремлення С. Рубінштейном серед важливих подій життя події-вчинки, які походять від самої особистості).

Протилежний тип подій – *пригода (або випадок)*, тобто подія, у якій людина є об'єктом чужої волі або жертвою збігу обставин, як це відбувається за умов аварій, пандемій або катастроф.

Третій тип за М. Епштейном розтлумачується як події, що здійснюються не за волінням окремої людини, але й не випадково, а «...в силу тієї закономірності, із якою *вчинки* людини призводять до певних *випадків* у її житті» [28, с. 65–66]. Події такого типу М. Епштейн називає *здійсненнями*, у яких «...як би завершується та або інша дія, що була почата людиною за власною волею, але потім вийшла з-під її відому та контролю. У здійсненнях те, що здійснює сама людина, потім здійснюється із нею самою» [28, с. 66]. Здійснення відрізняється від вчинків та випадків тим, що як би містить у собі власний початок і кінець та виявляє дію долі на усьому його протязі. Поширення дії *здійснень* за межі життя окремої людини призводить до висновку, що

здійснення можливі із іншою людиною в інший час від впливом дії тієї ж самої закономірності.

На думку М. Епштейна, вчинки та пригоди – це також у своїй суті здійснення, але неповні, із загубленими початками і кінцями. Так, вчинок – це здійснення із невизначеним кінцем, а пригода – це здійснення із невизначеним початком. Тільки здійснення, що замкнуті в часі людського життя, мають відношення до життєвого шляху [28, с. 67]. Продовжуючи логіку М. Епштейна, можливо зробити висновок, що віднесення факту життя людини до категорії «події» або «випадку» залежить від того, чи була вона як суб'єкт здійснюючою або потерпала від нього, але в обох випадках суб'єкт, що пережив цей факт, не лишається тим, яким був до його здійснення.

Життєвий світ походить від особливостей людського буття, серед яких С. Рубінштейн виокремлює усвідомленість, осмисленість, дієвість [26, с. 330–331], які перетворюють дійсність у відповідності до потреб та «життєвої необхідності» людини, внаслідок чого дійсність отримує саме ті риси, що необхідні для нормального існування людини: «Це і є нічим іншим, як детермінацією буття через усвідомлену його регуляцію, яка виступає як специфічний спосіб існування людини» [26, с. 331].

С. Рубінштейн прагне впорядкувати зміст концепту «життєве відношення», виокремлюючи смислові шари життєвого відношення у значенні об'єктивного зв'язку людини та явищ її життя, внаслідок якої ці явища отримують життєвий сенс, та суб'єктивно перетвореної форми сенсу життя, що має вираз у різних структурах внутрішнього світу особистості (ідеалах, цінностях тощо) [26, с. 295].

З огляду на це, розуміння життєвого світу як системно організованої сукупності речей та явищ дійсності, що пов'язані життєвими відносинами, було подалі розвинуто у психології, зокрема Б. Ананьєвим, О. Асмоловим, Д. Леонтьєвим, які прийшли до висновку, що оскільки життєві відносини вказують на роль і місце зазначених речей та явищ у житті особистості, то вони об'єктивно є виразом їх життєвого змісту для неї. «Життєвий зміст – наголошує Д. Леонтьєв, – це об'єктивна характеристика місця та ролі об'єктів та явищ у контексті життя суб'єкту» [16, с. 113].

Концептуальність застосування «життєвого шляху» в психологічному аналізі буття людини виявляється в наданні цьому поняттю онтологічного статусу, за якого воно стає чинником утримування культурної сутності особистості в реальній дійсності. Але об'єктивні характеристики життєвого шляху людини неможливо визначити виключно засобами психологічного аналізу, оскільки, як довела у своїх розвідках К. Абульханова-Славська, життєвий шлях особистості завжди є історією формування та розвитку особистості в конкретну історичну епоху, у конкретному суспільстві, і визнається як об'єктивними соціальними умовами, так і активністю особистості як суб'єкту життя [1].

Значення активності особистості підкреслюється багатьма науковцями при визначенні життєдіяльності як особливого виду діяльності, спрямованої на створення індивідуального життєвого шляху, ознаками якої, що відрізняють її від інших форм та видів діяльності, зазвичай визнаються об'єкт життєдіяльності (індивідуальне життя); суб'єкт життєдіяльності (особистість у ролі суб'єкту життя), цільова функція життєдіяльності (проекування та створення життєвого шляху), динамічна система смислу життя як провідна інстанція регуляції життєдіяльності.

Остання ознака здається найбільш значущою в дослідженні життєдіяльності як особливого різновиду діяльності особистості.

В цілому аналіз об'єктивних характеристик життєвого шляху особистості ми вважаємо необхідним проводити з оглядом на його обумовленість історичними умовами та способом життя особи, її культурним середовищем, економічними,

ідеологічними, правовими та іншими чинниками, визначеними епохою її життя. На нашу думку, це стає можливим у сучасній філософії культури, де особистість розуміється у єдності її поведінки та наслідків присвоєння нею культури як суб'єктом культурної діяльності.

Таким чином, поняття суб'єктивності, застосоване до аналізу життєвого світу людини, може «олюднити» поняття суб'єкта, що у філософії розуміється не як індивід, а як соціальна спільнота, тобто груповий суб'єкт (або єдність суб'єктів – груп, індивідів, що взаємодіють) та бути використане для дослідження індивідуального суб'єкту культури як культурної суб'єктивності, внутрішній світ якої є результатом її власної діяльності. Предметом такої діяльності є явища життєвого світу, узяті разом із їх життєвим сенсом для суб'єкта.

Ігнорування діяльнісного змісту знання призводить до т. з. логічного «об'єктивізму», коли соціально детерміновані відносини розглядаються у відриві від людської діяльності, тоді як при розгортанні системи «особистість – життєвий світ» активність людини опосередковується формами засвоєння нею світу, що, формуючись на полюсі суб'єкта, не мають випадкового або довільного характеру, – за цими формами криється дійсність, що дається в формах людської діяльності.

Вважаємо, що досвід аналізу концептів «життя», «життєвого шляху» відкриває значні потенційні можливості використання діяльнісного підходу для подальшого осмислення проблеми функціонування культури та суб'єктного способу буття особистості.

Список використаної літератури

1. Абульханова–Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова–Славская. – Москва : Мысль, 1991. – 299 с. ; Abulkhanova–Slavskaya K. A. Strategiya zhizni / K. A. Abulkhanova–Slavskaya. – Moskva : Mysl, 1991. – 299 s.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. - 3-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 288 с. ; Anan'ev B. G. Chelovek kak predmet poznaniya / B. G. Anan'ev. - 3-e izd. – Sankt-Peterburg : Piter, 2001. – 288 s.
3. Бахтин М. М. Эпос и роман (О методологии исследования романа) // Бахтин М. М. Литературно–критические статьи / М. М. Бахтин. – Москва : Художественная литература, 1986. – С. 392-428 ; Bakhtin M. M. Epos i roman (O metodologii issledovaniya romana) // Bakhtin M. M. Literaturno–kriticheskie stati / M. M. Bakhtin. – Moskva : Khudozhestvennaya literatura, 1986. – S. 392-428.
4. Братусь Б. С. Психологические проблемы изучения коррекции аномалий личности : учеб.-метод. пособ. / Б. С. Братусь, И. Я. Розовский, В. Н. Цапкин. – Москва : Изд-во МГУ, 1988. – 86 с. ; Bratus B. S. Psikhologicheskie problemy izucheniya korrektsii anomalii lichnosti : ucheb.-metod. posob. / B. S. Bratus, I. Ya. Rozovskiy, V. N. Tsapkin. – Moskva : Izd-vo MGU, 1988. – 86 s.
5. Время пути : исследования и размышления / под ред. Р. А. Ахмерова и др. – Киев : Изд-во Института социологии НАН Украины, 2008. – 288 с. ; Vremya puti : issledovaniya i razmyshleniya / pod red. R. A. Akhmerova i dr. – Kiev : Izd-vo Instituta sotsiologii NAN Ukrainy, 2008. – 288 s.
6. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. - 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Искусство, 1984. – 350 с. ; Gurevich A. Ya. Kategorii srednevekovoy kultury / A. Ya. Gurevich. - 2-e izd., ispr. i dop. – Moskva : Iskusstvo, 1984. – 350 s.
7. Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах / В. Дильтей // Культурология. XX век : антология / сост. С. Я. Левит. – Москва : Юрист, 1995. – С. 213–255 ; Diltey V. Tipy mirovozzreniya i obnaruzhenie ikh v

metafizicheskikh sistemakh / V. Diltey // Kulturologiya. XX vek : antologiya / sost. S. Ya. Levit. – Moskva : Yurist, 1995. – S. 213–255.

8. Дильтей В. Введение в науки о духе // Дильтей В. Собрание сочинений в 6-ти т. / под ред. А. В. Михайлова, Н. С. Плотникова. – Москва : Дом интеллектуальной книги, 2000. – Т. 1 : Введение в науки о духе : Опыт полагания основ для изучения общества и истории. – С. 271–703 ; Diltey V. Vvedenie v nauki o dukhe // Diltey V. Sbranie sochineniy v 6-ti t. / pod red. A. V. Mikhaylova, N. S. Plotnikova. – Moskva : Dom intellektualnoy knigi, 2000. – Т. 1 : Vvedenie v nauki o dukhe : Opyt polaganiya osnov dlya izucheniya obshchestva i istorii. – S. 271–703.

9. Дильтей В. Герменевтическая система Шлейермахера в ее отличие от предшествующей протестантской герменевтики // Дильтей В. Собрание сочинений в 6-ти т. / под ред. А. В. Михайлова, Н. С. Плотникова. – Москва : Дом интеллектуальной книги, 2001. – Т. 4 : Герменевтика и теория литературы. – С. 13–235 ; Diltey V. Germenevticheskaya sistema Shleyermakhera v ee otlichie ot predshestvuyushchey protestantskoy germenevtiki // Diltey V. Sbranie sochineniy v 6-ti t. / pod red. A. V. Mikhaylova, N. S. Plotnikova. – Moskva : Dom intellektualnoy knigi, 2001. – Т. 4 : Germenevtika i teoriya literatury. – S. 13–235 .

10. Жизненный путь личности : Вопросы теории и методологии социально-психологического исследования / под ред. Л. В. Сохань. – Киев : Наукова думка, 1987. – 280 с. ; Zhiznennyy put lichnosti : Voprosy teorii i metodologii sotsialno-psikhologicheskogo issledovaniya / pod red. L. V. Sokhan. – Kiev : Naukova dumka, 1987. – 280 s.

11. Иванов В. П. «Жизненный мир» личности / В. П. Иванов // Філософська думка. – 1982. – № 1 – С. 12–19 ; Ivanov V. P. «Zhiznennyy mir» lichnosti / V. P. Ivanov // Filosofska dumka. – 1982. – № 1 – S. 12–19.

12. Каган М. С. Человеческая деятельность : опыт системного анализа / М. С. Каган. – Москва : Политиздат, 1974. – 328 с. ; Kagan M. S. Chelovecheskaya deyatelnost : opyt sistemnogo analiza / M. S. Kagan. – Moskva : Politizdat, 1974. – 328 s.

13. Кон И. С. Жизненный путь как предмет междисциплинарного исследования / И. С. Кон // Психология личности в трудах отечественных психологов. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – С. 269–279 ; Kon I. S. Zhiznennyy put kak predmet mezhdistsiplinarnogo issledovaniya / I. S. Kon // Psikhologiya lichnosti v trudakh otechestvennykh psikhologov. – Sankt-Peterburg : Piter, 2000. – S. 269–279.

14. Кривцун О. А. Эстетика : учеб. / О. А. Кривцун. – Москва : Аспект Пресс, 2000. – 434 с. ; Krivtsun O. A. Estetika : ucheb. / O. A. Krivtsun. – Moskva : Aspekt Press, 2000. – 434 s.

15. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – Москва : Политиздат, 1975. – 304 с. ; Leontev A. N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost / A. N. Leontev. – Moskva : Politizdat, 1975. – 304 s.

16. Леонтьев Д. А. Психология смысла : природа, строение и динамика смысловой реальности : учеб. пособ. / Д. А. Леонтьев. – Москва : Смысл, 1999. – 487 с. ; Leontev D. A. Psykholohiya smysla : pryroda, stroenye y dynamyka smyslovoi realnosta. – M. : Smysl, 1999. – 487 s.;

17. Леонтьев Д. А. Человечность как проблема / Д. А. Леонтьев // Человек – наука – гуманизм : к 80-летию со дня рождения академика И. Т. Фролова / отв. ред. А. А. Гусейнов. – Москва : Наука, 2009. – С. 69–85 ; Leontev D. A. Chelovechnost kak problema / D. A. Leontev // Chelovek – nauka – gumanizm : k 80-letiyu so dnya rozhdeniya akademika I. T. Frolova / отв. red. A. A. Guseynov. – Moskva : Nauka, 2009. – S. 69–85.

18. Логинова Н. А. Развитие личности и ее жизненный путь / Н. А. Логинова // Психология личности в трудах отечественных психологов. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – С. 238–246 ; Loginova N. A. Razvitie lichnosti i ee zhiznennyu put / N. A. Loginova // Psikhologiya lichnosti v trudakh otechestvennykh psikhologov. – Sankt-Peterburg : Piter, 2000. – S. 238–246.

19. Логинова Н. А. Шарлотта Бюлер – представитель гуманистической психологии / Н. А. Логинова // Вопросы психологии. – 1980. – № 1. – С. 154–158 ; Loginova N. A. Sharlotta Byuler – predstavitel gumanisticheskoy psikhologii / N. A. Loginova // Voprosy psikhologii. – 1980. – № 1. – S. 154–158.

20. Лосев А. Ф. История античной эстетики / А. Ф. Лосев. – Москва : Искусство, 1994. – Т. 8. Кн. 2 : Итоги тысячелетнего развития. – 688 с. ; Losev A. F. Istoriya antichnoy estetiki / A. F. Losev. – Moskva : Iskusstvo, 1994. – Т. 8. Кн. 2 : Itogi tysyacheletnego razvitiya. – 688 s.

21. Лосев А. Ф. История античной философии в конспективном изложении / А. Ф. Лосев. – Москва : Мысль, 1989. – 204 с. ; Losev A. F. Istoriya antichnoy filosofii v konspektivnom izlozhenii / A. F. Losev. – Moskva : Mysl, 1989. – 204 s.

22. Маркс К. Философско-экономические рукописи 1844 года / К. Маркс // Маркс К. Из ранних произведений / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Москва : Гос. изд-во полит. лит., 1956. – С. 517–644 ; Marks K. Filosofsko-ekonomicheskie rukopisi 1844 goda / K. Marks // Marks K. Iz rannikh proizvedeniy / K. Marks, F. Engels. – Moskva : Gos. izd-vo polit. lit., 1956. – S. 517–644

23. Микешина Л. А. Эмпирический субъект и категория жизни / Л. А. Микешина // Эпистемология & философия науки. – 2009. – Т. 19, № 1. – С. 5–15 ; Mikeshina L. A. Empiricheskii subekt i kategoriya zhizni / L. A. Mikeshina // Epistemoloniya & filosofiya nauki. – 2009. – Т. 19, № 1. – S. 5–15.

24. Основы онтологии : учеб. пособ. / под ред. Ф. Ф. Вьяккерера. – Санкт-Петербург : изд-во С.-Петерб. ун-та, 1997. – 280 с. ; Osnovy ontologii : ucheb. posob. / pod red. F. F. Vyakkereva. – Sankt-Peterburg : izd-vo S.-Peterb. un-ta, 1997. – 280 s.

25. Рождественская Е. Ю. Биографический метод в социологии / Е. Ю. Рождественская. – Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 381 с. ; Rozhdestvenskaya Ye. Yu. Biograficheskii metod v sotsiologii / Ye. Yu. Rozhdestvenskaya. – Moskva : Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, 2012. – 381 s.

26. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Москва : Педагогика, 1973. – 424 с. ; Rubinshteyn S. L. Problemy obshchey psikhologii / S. L. Rubinshteyn. – Moskva : Pedagogika, 1973. – 424 s.

27. Флиер А. Я. Культурология для культурологов : учеб. пособ. / Я. Флиер. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : МГУКИ, 2009. – 705 с. ; Flier A. Ya. Kulturologiya dlya kulturologov : ucheb. posob. / Ya. Flier. – 2-e izd., ispr. i dop. – Moskva : MGUKI, 2009. – 705 s.

28. Эпштейн М. Поступок и происшествие. К теории судьбы / М. Эпштейн // Вопросы философии. – 2000. – № 9. – С. 65–77 ; Epshteyn M. Postupok i proisshestvie. K teorii sudby / M. Epshteyn // Voprosy filosofii. – 2000. – № 9. – S. 65–77.

29. Searle J. R. The Construction of Social Reality / J. R. Searle. – New York : Free Press, 1995. – 241 p.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018

N. V. Belova
O. V. Popovych

LIFE AS A WAY OF HUMAN BEING AND A UNIVERSAL TYPE OF ACTIVITY

In order to strengthen the ontological aspect of knowledge of human existence, it is the necessary to include into the object of knowledge the set of methodological tools for its study of the phenomenon, which should be considered not as a medium, but as a way of human existence and as a universal type of activity, due to the specific historical conditions of the organization of social life.

The concept of life, which in the process of development of humanitarian knowledge gave a multiplicity of knowledge systems that are relativized according to different concepts, in particular, the ‘life cycle’, ‘way of life’, etc. is analyzed. Changes in the content of the concept of lifestyle by the separation of features that belong to its factual content are traced.

The concept of course of life is specified.

The linear principle of constructing the way of life is denied as the one that does not satisfy the necessity of searching of mechanism of combining individual events and prevents awareness of the transitional stages of life.

It is emphasized the necessity of constructing a nonlinear trajectory and finding forms in which the process of creation of life and the conceptual description of the world of life takes place.

The methodological expediency of conceptualizing in the philosophy of culture the concept of fate is grounded in order to analyze the individual in human life and to supplement the content of the concept of «course of life».

The concept of subjectivity, applied in the analysis of human world, can «humanize» the concept of subject, which in philosophy is understood not as an individual, but as a social community, which is a group subject (or unity of subjects – groups, interacting individuals).

This is the position, which makes it possible to study individual subject of culture as a cultural subjectivity, whose inner world is the result of its own activities.

What is important is that the subject of such activity is the phenomenon of the course of life.

Ignoring the activity content of knowledge leads to the so-called logical «objectivism», the characteristic feature of which is the consideration of socially determined relationships in isolation from human activity, while in the processes of deployment of «personality – life world» system human activity is mediated by the forms of assimilation of the world.

Being formed at the pole of the subject, these forms are not random or arbitrary: human activity lies behind them.

The authors conclude that the experience of «life», «course of life» concepts analyzing opens up significant potential opportunities for using the activity approach to further research of the problem of functioning of culture and the subjective mode of being of personality.

Key words: *act, fate, case, activity, destiny, life, way of life, course of life, life relationships, personality, objectivity, way of being, way of life, subjectivity.*

УДК 37:305

Л. Ю. Левченко

ТРАНСФОРМАЦІЯ МАСКУЛІННОСТІ, ФЕМІННОСТІ ТА ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглядаються теоретико-методологічні основи розуміння понять «маскулінність», «фемінність», «гендерні ролі». Показано, що гендерні дослідження останніх десятиліть виявили, що поняття гендеру і гендерної асиметрії стають головним предметом вивчення філософії фемінізму, а маскулінність – одним із напрямків постфемінізму. Простежено розвиток теоретичних концепцій маскулінності та фемінності, проаналізовано вплив філософських течій на формування гендерних теорій.

Ключові слова: гендер, гендерні ролі, маскулінність, фемінність, чоловіче, жіноче, освіта.

Проблема статі потрапляє в коло філософської проблематики з давніх часів, у кожному епоху приймаючи притаманні їй форми дискусій, висвітлюючи той чи інший аспект. Кожна епоха розглядала цю проблему по-своєму, послідовно вилучаючи її зі свого дослідницького поля. І, тільки в кінці ХХ століття, коли відбулися зміни в соціальній структурі, в політичному житті, злам усталених стереотипів, характерних для минулого століття, поставили проблему статі на рівень теоретичного осмислення. Одним із напрямків, що розглядає проблему статі, зокрема відносини й статус жінки й чоловіка, їхнє соціальне життя та життєвий досвід, набуття й реалізацію ними соціально-рольових характеристик і особливостей стала гендерна теорія, започаткувавши гендерні дослідження.

Метою статті є дослідження трансформації понять «маскулінність», «фемінність» та «гендерні ролі» в контексті освітньо-наукових досліджень.

Гендерний підхід передбачає вивчення суспільства як єдності двох глобальних спільнот – «чоловічої» та «жіночої». Поняття «гендеру» як «соціальної статі», на відміну від біологічного поняття статі, все активніше запроваджується в різного роду сучасні дослідження: ми маємо дуже цікаві гендерні дослідження у філософії (С. Оксамитна, Н. Хамітов, Н. Чухим), в соціології (так звана «харківська» школа під керівництвом І. Жерьобкіної, її відома дискусійна книга «Женское политическое бессознательное»), в історії (М. Богачевська-Хом'як, Л. Смоляр), у літературознавстві (Т. Гундорова, Н. Зборовська, С. Павличко).

Питання жіночих людських прав не відразу стали надбаннями політичної та філософської думки. Їх формулювання супроводжувалося довгими пошуками. Сторічні дискусії навколо жіночого питання були, перш за все, відповіддю на болючі соціальні проблеми суспільства, а також становища жінок, та результатами пошуків щодо жіночого питання. Різноманітні філософсько-політичні доктрини та течії по-різному висвітлюють жіночі питання. Тому в ситуації ідеологічного розмаїття, а точніше повної невизначеності, яка спостерігається в сучасному українському суспільстві, потрібно розглядати основні особливості політичних та філософських течій, тому що це має допомогти у виборі методології в обґрунтуванні необхідності гендерних відносин у суспільстві.

Традиційний розгляд гендерної проблематики статі з «класичної» наукової, цивілізаційної позиції показував, що різноманітні філософські, етнологічні,

психологічні напрями постають як маскулінно центровані комплекси наукових знань. У праці французької дослідниці Ніколь-Клод Матьє аналізується проблема щодо недостатньої зверненості до жіночого соціокультурного первня в етнологічних дослідженнях. У цих дослідженнях була зафіксована поведінка жінок (шлюб, господарська активність, ритуали тощо). Дослідники (наприклад Едвін Арденер) прийшли до таких висновків, що самі жінки формуються з позиції чоловіків відносно жінок у суспільстві. Оскільки модель людства ґрунтується на моделі чоловіків, жінки потрапляють в опозицію до чоловічого. В етнологічних розвідках, як зауважує Матьє, відсутня жіноча репрезентація чоловіків.

Аналіз гендеру в руслі постмодерністичного підходу показує зрушення в дослідницькій установці і відповідає іншому способові його розуміння. Дослідження гендерного світу постає як дослідження цілісних життєвих світів-культур, рівноправних способів структурування реальності.

Формування гендерного підходу не випадково співпало з широким обговоренням філософської проблеми про співвідношення біологічного і соціального в природі людини. На Заході проблема ідентифікації статі, з'ясування ролі соціального, культурного, з одного боку, і біологічного, з іншого, стали головною проблемою, яку обговорювали.

Започаткувавши нову парадигму мислення, де в центрі уваги опинилась стать людини, гендерна методологія вивела на авансцену суспільствознавства нові проблеми людського існування. Ці проблеми виявились універсальними, оскільки стать (не тільки в особистому значенні, але і в значенні гендера) – універсальна характеристика людського буття. Така банальна істина ігнорувалась, як з'ясувалося, при новому погляді на речі, в традиційному суспільствознавстві, де «стать» і «людина» виявились відірваними одне від одного. «Людиною» тут був чоловік, «стать». І відповідно проблема людини була центральною проблемою філософії, проблема статі – другорядною. Психологія, була нейтральною або «без статі» (І. Кон), також орієнтувалась на чоловічу норму [1, с. 92].

Постановка питання про тілесність людини як основи теоретичної рефлексії становить загальну парадигму й у німецькій філософській антропології, яка, починаючи від А.Гелена, активно асимілює англо-американську соціологію Т.Парсонса. У світоглядному плані це свідчить про переорієнтацію від домінуючої природничо-наукової парадигми (висунутої ще за часів Галілея) і повернення до Аристотеля з його положенням про людину – соціальну істоту у першій інстанції, а другий – носія символічно організованої культурної традиції [3, с. 50].

Одна із особливостей сучасного етапу гендерних досліджень полягає в тому, що їх об'єктом, поряд з жінками, все частіше стають чоловіки. Одні автори вбачали проблему в тому, що гендерний клас або соціальна група відстають від вимог часу: їхня діяльність і групова самосвідомість, уявлення про те, яким може і повинен бути чоловік, не відповідають соціальним вимогам і підлягають радикальним змінам. Інші автори вбачають у соціальних процесах загрозу «природним» основам людської цивілізації і закликають чоловіків як традиційних захисників стабільності і порядку, покінчити з цією деградацією і повернути суспільство в спокійне і надійне минуле [1, с. 562].

М. Шелер вважає, що у ХХ столітті принципово змінюється відносини чоловічого та жіночого начал, бо жіноче, яке перебувало в сутінках протягом століть, тепер виходить на перший план. Усвідомлення необхідності виходу із замкненості суто «патріархального» світосприйняття, спрямованість за його межі, небажання ототожнювати його з людським світосприйняттям породжує уважніше ставлення до

людяного світосприймання, яке гармонійно поєднує в собі духовне та душевне, екзистенційно чоловіче та жіноче. Це трансцендує філософію у метаантропологічні форми, виводячи її за межі «фалоцентризму» та «патріархалізму» сучасного світу [5, с. 229].

До середини 1980-х років чоловічим проблемам присвячувались книги і дослідження медико-біологічного характеру. Потім зросла кількість публікацій, що охоплювала все новіші теми і галузі знання. Все більше з'являлося видань про чоловіків і для чоловіків. Ці видання містили в собі масу нової цікавої інформації про різні сторони і аспекти чоловічого буття. Однак співвідношення понять «чоловіче буття» і «маскулінність» залишаються відкритими для дискусій. Під чоловічими дослідженнями розуміють предметну область знання, що включає в себе все те, що стосується чоловіків, включаючи і біологію чоловічого тіла. Маскулінність частіше трактується як особлива соціальна ідентичність, яка існує виключно у визначеному соціумі і змінюється разом з ними.

Як й інші гендерні категорії «маскулінність» не має однозначного визначення і має щонайменше три різні значення:

- маскулінність – це категорія, що означає сукупність поведінкових і психічних властивостей і особливостей, які об'єктивно властиві чоловікам, на відміну від жінок;
- маскулінність – це категорія, що означає один із елементів символічної культури суспільства, сукупність соціальних уявлень, установок і вірувань про те, ким є чоловік і які якості йому приписуються;
- маскулінність – це система приписів, маючи на увазі не середньостатистичного, а ідеального «справжнього» чоловіка, це нормативний еталон чоловічості.

Але індивідуальні властивості, стереотипи масової свідомості і соціальні норми, як і наші уявлення про реальне, бажане і про те, як повинно бути, ніколи не співпадають. Тому існують не тільки різні канони маскулінності, але й різні парадигми її вивчення, які є взаємодоповнюючими. Тим більше, що вони реалізуються різними науковими дисциплінами.

У сучасній науці існує чотири головні парадигми маскулінності: біологічна, психоаналітична, соціально-психологічна і постмодерністська. Перші дві являються есенціалістськими, вони припускають, що важливі властивості, які відрізняють чоловіків і жінок є об'єктивною даністю, культура тільки оформлює і регулює їх прояви. Інші дві парадигми – конструктивістські: вони вважають маскулінність продуктом культури і суспільних відносин, котрі нав'язують індивідам відповідні уявлення та образи.

Біологічно-еволюційний підхід трактує маскулінність як сукупність природних властивостей, що відрізняють чоловіків від жінок. Давньогрецький історик Ксенофонт говорив так: «природу обох статей від самого народження бог пристосував так: природу жінки для домашньої праці і турбот, а природу чоловіка для зовнішніх. Тіло і душу чоловіка він створив так, що він більше придатний для того, щоб переносити холод і спеку, подорожі і військові походи, тому він призначив йому працю поза домом. А для жінки пристойніше знаходитися вдома, ніж знаходитися поза ним, а для чоловіка це ганьба сидіти вдома і не турбуватися про зовнішні справи» [1, с. 573].

Найбільш популярніша в гендерних дослідженнях така парадигма маскулінності та фемінності, як психоаналіз. Психоаналіз є універсальним у тому значенні, що він ухвалює універсальні чоловічі властивості, а також механізми і стадії формування чоловічого характеру. Однак вважається, що ці властивості біологічно не задані, але формуються в процесі індивідуального розвитку, в результаті взаємодії дитини з батьками.

Однак більшість суспільствознавців і психологів ставляться до психоаналітичної парадигми скептично. Базові категорії психоаналізу – це не наукові поняття, а метафори, його висновки не піддаються статистичній перевірці. Різні школи і течії психоаналізу (Фрейд, Юнг, неофрейдисти, Лакан) концептуально не поєднуються один з одним, одні і ті ж терміни означають у них різні речі. Йдучи за буденною свідомістю, психоаналітичні теорії зводять маскуліність до сексуальності або описують її в сексологічних термінах. Психоаналітична парадигма дозволяє виразити і описати суб'єктивні переживання чоловіків, пов'язані з «кризою маскуліності», але конкретно-історичні соціальні реалії і особливо механізми соціальної зміни від неї вислизають.

Маскуліність та фемініність не пов'язані з біологічною статтю, а складаються з відмінних психологічних характеристик, історично сформованих особливостями культури певного соціального середовища. Маскуліність асоціюється з екстравертивністю, активністю, незалежністю, самовпевненістю, а фемініність – з інтровертивністю, залежністю, несміливістю, сентиментальністю.

Чоловіче домінування виникло внаслідок того, що жінка, народжуючи й виховуючи дітей, тим самим обмежує свою життєву діяльність лише материнством і хатньою роботою. Жінки були цілком залежні від своєї фізіології; часті вагітності, клопоти з малими дітьми спричинили й залежність жінок від чоловіків як годувальників. Поступово відбувалася інституалізація патріархату як системи соціального контролю та порядку, трансформуючись з мікрорівня, зі сфери приватних відносин у межах домашнього господарства, до макрорівня, в систему суспільних відносин. Всі сучасні суспільства перебувають в ідеологічних тенетах патріархату, відрізняючись лише ступенем і характером прояву соціальних нерівностей згідно соціального статусу чоловіків і жінок, тобто гендерних нерівностей [4, с. 86].

У наш час відпала соціальна необхідність в розподілі праці на основі здатності жінок народжувати дітей, яка існувала в примітивних суспільствах минулого. Значна частина жінок у наш час поєднує материнство з роботою поза домом, бюджет сім'ї складається із двох, часто рівних частин, чоловік перестав бути єдиним годувальником родини. Традиційна гендерна стратегія переноситься і в сферу праці: жіночі професії і жіночі робочі місця формуються простим винесенням на мікрорівень традиційних жіночих занять у рамках сім'ї [2, с. 15–16].

Останньою в переліку теоретичних гендерних перспектив виступає феміністична теорія, основним положенням та відправною точкою якої є пригноблення, пригнічення жінки в (капіталістичному) суспільстві. Фемінізм, досить активно розвивається в напрямку вироблення практичних пропозицій щодо ймовірних шляхів подолання пригніченого становища жінки як соціальної проблеми капіталістичного суспільства.

Головним постулатом фемінізму є те, що тільки в інтересах усіх чоловіків – зберігати патріархат, тобто такий соціальний лад, де жінки систематично пригнічуються чоловіками в усіх сферах життя. Адже в ідеальному суспільстві індивіди повинні мати можливість виконувати роботи, які найбільше їм відповідають незалежно від статі. На противагу розподілу праці за статтю, фемінізмом висувається концепція культурного розподілу праці, згідно з якою поведінка статей або вже гендерна поведінка визначається рівнем культурного розвитку суспільства.

Сучасна феміністична теоретична перспектива, породжена політичним феміністичним рухом, представлена трьома напрямками:

- ліберальним або помірним фемінізмом;
- марксистським або соціалістичним фемінізмом;
- радикальним фемінізмом.

Спільним для всіх напрямів є зосередження уваги на проблемі пригнічення жінки,

а відмінним – підхід до пояснення цього соціального явища та пропозицій щодо пошуку шляхів його подолання. Ліберальний фемінізм зайнятий викриттям дискримінаційних форм щодо жінки з подальшим розв'язанням цієї проблеми шляхом державних реформ.

Головним завданням фемінізму є внесення канонів в науку, конфронтація культурологічних концепцій і канонічних тем з феміністськими теоріями.

Основна риса жіночих досліджень – це розвиток колективних способів дії. Хоча жінки – науковці, медики, митці і багато інших працюють на самоті, вони часто об'єднують свої ресурси (знання, навички та енергію) для колективної роботи, результат якої робить акцент не на індивідуальних зусиллях, а на сукупних зусиллях групи. По-перше, колективна дія – це взаємна підтримка в складних починаннях. По-друге, більшість проблем потребують експертизи не однієї людини, а спеціалістів різного профілю або досвіду.

Відмінним у жіночих дослідженнях від досліджень про жінок є врахування жіночого життєвого досвіду в рамках соціальної і культурної дійсності як основи наукової роботи, що не тільки змінило тип аргументації, але також внесло в неї пізнавальну цікавість. Традиційні дослідження про жінок перестали розглядатися як науково обґрунтовані висловлювання, які можуть пояснити нерівні суспільні позиції чоловіків і жінок. «Теорії», які приписували жінкам особливу ірраціональність, лагідність, домовитість, вважаються тепер чоловічими стратегіями. Сукупність чоловічого досвіду створило теорії, які претендували також на репрезентацію специфічних життєвих вимог жінок і характерного для них сприйняття дійсності.

Культурно-антропологічні дослідження надали важливі відомості про різнобічні чоловічі і жіночі характеристики в різних культурах. З одного боку, ці роботи ставили під сумнів те, що до цього часу здавалося очевидними біологічні пояснення, так що різниця в суспільному стані жінок і чоловіків не могла більше пояснювати їх статевими ознаками. З іншого – стало очевидним, що, не дивлячись на відмінності в концепціях жіночості, в будь-якій культурі жінці відводилась менш важлива «роль», ніж чоловікові.

Таким чином, між гендером і ролями чоловіка і жінки можна знайти багато спільного. Воно затверджується в ціленаправленій відмові від біологічно визначених статевих приписів, а також в спробах включити традиційні дослідження суспільного стану жінок і чоловіків і тих завдань, які стоять перед ними, в нових теоретичних рамках.

Для жіночих досліджень на першому етапі було важливим виявити і назвати відмінності між чоловіками і жінками. Головне завдання полягало в наданні інформації від жінок і про жінок, щоб таким чином створити фундамент для нових теоретичних концепцій. З цього моменту важливими стали гендерні дослідження, присвячені продовженню критики витіснення жінок і не стільки опису механізмів влади, скільки критичному аналізу механізмів, пов'язаних з ієрархізацією. На відміну від початкової критика стереотипних зображень жіночості одночасно намагається скорегувати зображення, тобто замінити їх на більш «правильні».

Фемінність та маскуліність як ідеальні частини цілого доповнюються варіантами способів чоловічої – жіночої суб'єктивації, що відображають прагнення до рівного входження в соціальне життя.

Визначення чоловіка і жінки, відмінностей між жіночністю і мужністю, змінюється з плином часу. Різні уявлення існують одночасно, набуваючи більшої або меншої значущості; їх комбінують, співвідносять одне з одним, щоб через відмінності між статями дати характеристики людини взагалі. Усвідомлення факту цих історичних

змін відбулося не так давно, що дало поштовх для досліджень, які стали однією з найбільш продуктивних галузей наукового пошуку у світі, результати якого наполегливо вимагають свого впровадження у вітчизняну освітню практику.

Список використаної літератури

1. Введение в гендерные исследования / под ред. И. Жеребкиной. – Харьков : ХЦГИ; Санкт-Петербург : Алетейя, 2001. – Ч. 1. – 708 с. ; Vvedenie v gendernye issledovaniya / pod red. I. Zherebkinoy. – Kharkov : KhTsGI; Sankt-Peterburg : Aleteyya, 2001. – Ch. 1. – 708 s.

2. Виноградова Т. В. Сравнительное исследование познавательных процессов у мужчин и женщин: роль биологических и социальных факторов / Т. В. Виноградова, В. В. Семенов // Вопросы психологии. – 1993. – № 2. – С. 63–71 ; Vinogradova T. V. Sravnitelnoe issledovanie poznavatelnykh protsessov u muzhchin i zhenshchin: rol biologicheskikh i sotsialnykh faktorov / T. V. Vinogradova, V. V. Semenov // Voprosy psikhologii. – 1993. – № 2. – S. 63–71.

3 Головка Б. А. Філософська антропологія : навч. посіб. / Б. А. Головка. – Київ : ІЗМН, 1997. – 240 с. ; Holovko B. A. Filosofska antropolohiia : navch. posib. / B. A. Holovko. – Kyiv : IZMN, 1997. – 240 s.

4. Иващенко О. Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики / О. Иващенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 78–91 ; Ivashchenko O. Henderna naukova perspektyva: vid svitohliadu do polityky / O. Ivashchenko // Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh. – 1998. – № 6. – S. 78–91.

5. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах / відпов. ред. В. Г. Табачковський. – Київ : Наукова думка, 2004. – 244 с. ; Liudyna v esentsiinykh ta ekzystsentsiinykh vymirakh / vidpov. red. V. H. Tabachkovskiyi. – Kyiv : Naukova dumka, 2004. – 244 s.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018

L. Levchenko

TRANSFORMATION OF MASCULINITY, FEMININITY AND GENDER ROLES IN EDUCATIONAL AND UPBRINNING SPHERE

The issue of sex falls within the field of philosophical problematics since the ancient times, taking its inherent forms of discussions every epoch and enlightening this or that aspect. Every epoch approached the subject in its own way, gradually deleting it from its research field. Only in the end of the 20th century, when changes in the social structure and political life took place, established stereotypes peculiar for the previous century collapsed and moved the issue to the level of theoretical study. Gender theory became one of the directions that study the issue of sex, namely the attitude and status of a woman and man, their social life and acquired life experience, realization of their social and role characteristics and peculiarities, having started gender research.

Gender methodology is a cross-disciplinary methodology. It includes philosophy, sociology, psychoanalysis, literary studies. Consideration of many problems connected with gender issues remains urgent. Nowadays in Ukraine there is a tendency to deepen the research of gender aspect.

Theoreticians of feminism are beginning to study social technology of forming gender roles, the way people form gender awareness through different social institutions, art, science and, finally, everyday experience. Gender as a social aspect of sex attitude, researchers claim, is constructed and expressed in many spheres of social life. It includes culture, ideology, discourse practice, though it is not equated to them. Gender differentiation in

domestic and professional tasks, state organization, sexuality, violence structure and many other aspects of social organization influence gender relationships .

One of the peculiarities of the modern stage of gender research is that alongside with women men are more often chosen as its subject matter. For some authors the question at issue is the fact that gender class or social group does not keep up with the call of the times: their activity and group self-consciousness, conception of the type a person can and must be do not accord with social demands and must be radically changed.

Masculinity and femininity are not connected with biological sex; they consist of distinctive psychological features, historically predetermined by cultural peculiarities of a certain social environment. Masculinity is associated with activeness, independence, self-confidence, while femininity is associated with dependability, timidity, and sentiments.

Femininity and masculinity as perfect parts of a whole are complemented with variants of ways of male – female subjectification, which reflect the urge to equal entering the social life.

The definition of a man and a woman, differences between femininity and masculinity are changed in the course of time. Different conceptions exist simultaneously, becoming less or more significant; they are combined, correlated with each other in order to define the characteristics of human through the differences between sexes.

Key words: *masculine, feminine, male, female, gender, sex.*

УДК 101/715/(410.1)

К. Б. Шадманов

К ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ СИСТЕМЫ ОСНОВНЫХ ПОНЯТИЙ АНГЛИЙСКОЙ ФИЛОСОФИИ: ФИЛОСОФСКАЯ ПЛОСКОСТЬ

В статье сделана попытка философского осмысления истории формирования и дальнейшей эволюции системы основных понятий английской философии Возрождения и раскрыть внутренний механизм движения философской терминологической системы английского языка.

Ключевые слова: *система, понятие, диалогичная структура, концепция, асистематичный, Возрождение, историческое познание.*

Как известно, философия исходит из признания движения и развития внешнего мира и человеческого мышления как результата действующих здесь внешних и внутренних противоречий. Это положение в полной мере относится и к языку, поскольку язык есть непосредственная действительность мысли. Между тем, многие проблемы, связанные с развитием и движением языковой системы, до сих пор остаются нерешенными. Нет, например, исчерпывающей классификации всех видов движения, обнаруживаемых в пределах одного и того же временного среза той или иной философской системы. Слабо изучен масштаб и характер изменений понятий в системе языка вообще, совсем не изучен внутренний механизм эволюции философской терминологической системы английского языка. Исследований, посвященных этой серьезной проблеме, буквально единицы, и причина этого нам видится в следующем: изменения, происходящие в течение сравнительно короткого времени, обнаружить значительно труднее, нежели другие. Они минимальны по объему, протекают быстро и по этой причине практически неразличимы. В то время как при сопоставлении

нескольких временных срезов, разделенных столетиями, гораздо легче обнаруживаются существенные квалификативно-контативные изменения. Следовательно, обращение к малоисследованной области динамических явлений, наблюдаемых в становлении системы понятий философии в данный момент, представляется весьма актуальным, в частности, с точки зрения философии языка. Принцип историзма, признание того факта, что история философии тесно и органически связана с историей производства, культуры, науки, техники, с историей общественных мировоззрений, определяет еще один аспект – сложный в теоретическом плане – актуальности статьи. А потому основной целью настоящей статьи является анализ механизма «входа» идей и концепций в сеть категориальных структур философского концептуального аппарата, т.е. выявление роли и значения философско-мировоззренческого знания в становлении системы категорий английской философии в свете формирования принципов научного познания и генезиса собственно научного знания; попытке выявления специфики и национального своеобразия становления системы категорий английской философской мысли, определение ее свойств.

К характеристике понятийного аппарата произведений классиков английской философии XIV–XVII веков. Любой философский текст представляет собой внутренне диалогичную структуру, ибо содержит в себе как явные, так и имплицитные апелляции к оппоненту одним автором, направлен против взглядов других, опирается на известные факты и положения или подвергает их сомнению. Не случайно, стремясь добиться максимальной выразительности и уменьшить вероятность неадекватного восприятия, философы излагают полученные ими в результате рассуждений идеи, констатации, спекуляции в виде внутреннего диалога с воображаемым собеседником. Что касается конкретно философии периода эпохи позднего Возрождения (конец XVI – нач. XVII века), то она приобретала характер принципиально асистематический, она тяготела к форме диалога. Она была публицистически активной и развертывалась как толкование тех или иных обыденно настоятельных проблем [6, с. 82]. Сталкивая различные точки зрения, они стремятся таким образом стимулировать возникновение нового знания у этого «собеседника». Метод сократовской диалектики, помогающий пониманию истины с помощью диалектического рассуждения, оказался, как видно, эффективным и для философии эмпиризма в эпоху позднего Возрождения. Образцы текстов, построенных таким образом мыслителями эпохи Возрождения, можно обнаружить на всех отдельных этапах периода исследования. Причем их авторы являются не только философами, но и часто естествоиспытателями, учеными-экспериментаторами, писателями, поэтами, государственными деятелями (назовем хотя бы галилеевский «Диалог о двух главнейших системах мира –птолемеевской и коперниковской», Френсиса Бэкона «Новый Органон», Т. Мора «Полемика с Лютером», «Полемика с Английскими реформаторами» Д. Скотта, произведения У. Шекспира, Э. Спенсера, Ф. Сиднея, Д. Донна). С помощью такой «диалоговой» модели становилось возможным легче решить проблему усвоения нового знания. «На переломных этапах история философии и достигает вершин постижения мира и оказывается в состоянии драматической разорванности с миром и с самой собою. Противоречивость ее состояния становится нестерпимо острой, когда разлом в самодвижении социума, переход его от одного качественного состояния в другое совмещается по времени с разломом в культуре народа, отказом от недавно чтимых духовных ценностей и мучительным формированием новых» [7, с. 4].

Английские философы периода, критикуя современную им действительность, именно в этой связи развивали свои концепции, обосновывая то ли справедливость своей критики, то ли свой социальный идеал, то ли какие-то иные вопросы. Другой

особенностью философских трудов периода является огромное внимание мыслителей к проблематике простейших достоверностей, их стремление к тому, чтобы «уединенно, в кабинетной тиши, допускающей лишь ученую переписку, дотошно исследовать вопрос о первооснованиях знания» [7, с. 82].

Каждый период истории, имея свои особенности, имеет и свою, характерную для него философию. При этом специфические черты времени проявляются и в своеобразии интерпретации традиционных философских вопросов, и в постановке новых проблем и даже в самом стиле философствования. Особенностью этого периода является и то, что философия данного времени была тесно сплетена с наукой, искусством, литературой, с политической жизнью общества. Она пульсирует не только в трудах профессиональных философов, но и в многочисленных философских работах, вышедших из-под пера представителей различных специальностей (Э. Спенсер, Т. Раллей, Т. Элиот, У. Шекспир, Т. Нэш, Дж. Донн и др.), ибо философия всегда говорит языком культуры. Реальная противоречивость социальной действительности, многочисленные познавательные, практические и идеологические противоречия реальной жизни находят свое яркое выражение в философском сознании эпохи. А благодаря великим открытиям Н. Коперника (1473–1523), И. Кеплера (1571–1630), Г. Галилея (1584–1642), возникает новое экспериментальное естествознание, быстро развиваются новые отрасли: физика добывает новые знания о магнетизме, электричестве, свете; астрономия выясняет устройство солнечной системы; ботаника и зоология изучают десятки тысяч видов растений и животных; но все науки опережает механика – ее широкое и успешное применение на практике и математическая точность порождают уверенность в ее всемогуществе. В итоге, неожиданными становятся результаты, прозорливо дерзкими – предположения и догадки, что приводит к острой потребности в философском анализе полученных знаний, которые, в свою очередь, коренным образом меняют картину мира. Познание становится центральной проблемой философии, а его отношение к изучаемым материальным предметам – стержнем новых философских программ. Одновременно, интерес к философии и человеку как активному, творческому индивиду смещается в сторону общества, социума: ключевым становится вопрос о месте и роли человека в обществе, о его правах, отношении власти, о его месте в государственной системе [1, с.176–178; 3]. Так формируются два стержня, два центра, вокруг которых группируются философские интересы: общество и познание. Философия становится биоцентристской, в структуре которой развивается социоцентризм (от лат. *sociū* «общество») и гносеоцентризм (от греч. *gnoseo* «знание, познание»). И вот на этом фоне исторического развития появляется одна из таких программ – философский эмпиризм.

Как известно, беспредпосылочное знание невозможно. Предпосылки же теоретического знания – это всегда задаваемые и непрестанно формируемые общекультурным контекстом исходные представления о предмете исследования.

Научный труд периода исследования по своему характеру выступает как труд всеобщий. Учитывая организующую и ориентирующую функции науки (и философии) по отношению ко всем видам практики и познания, можно сказать, что сфера производства и функционирования философского знания есть некоторая ось сечения всей культуры. Идеалы научного знания, выражаемые в тех особых способах объединения, доказательства, типах организации, которые отличают каждую теорию, своими корнями уходят в культурное развитие эпохи и, по замечанию В. С. Стенина, «во многом определены сложившимися на каждом историческом этапе развития общества формами духовного производства» [5, с. 295]. Чтобы превратиться в канон для реально представляющих науку людей, новые принципы объяснения должны были

быть приняты не только кругом ученых, но и войти неотъемлемым образом характеризую облик этой науки в широкой общественной аудитории. Только таким способом новый идеал науки мог продемонстрировать свое мировоззренческое преимущество и тем самым успешно конкурировать с укоренившимися старыми представлениями.

Познание историческое и художественное. Историческое познание по своему характеру во многом близко художественному способу отражения мира: в нем, так же как в различных формах искусства (но, разумеется, иными средствами), воспроизводятся наиболее характерные особенности исторических эпох. При анализе форм исторического познания человек сталкивается с особенно серьезными трудностями, поскольку интерференцию прошлого и настоящего, объективного и субъективного всегда пытается исследовать живой, реальный человек, принадлежащий к другой эпохе и со своей спецификой отношений и связей. Но без этого сочетания историческое познание невозможно, однако оно обязывает к особой осторожности и тонкости анализа, чтобы уберечься от сухого описания фактов, внутренне не заинтересованного и потому лишено мысли, и от Харибды политики, опрокинутой в прошлое.

Следует отметить, что интерес к английскому национальному языку, к его истории, шире, к истории английской национальной культуры, почти не наблюдается в Англии в течение средних веков и позже. Характерно, что Болтон В. Ф. (Bolton W. F.) и Таккер С. И. (Tucker S. I.) – авторы в высшей степени авторитетных хрестоматий, посвященных изучению англичанами своего родного языка, приводят свидетельства, относящиеся не ранее чем к концу XV века или началу XVII века¹

Лишь во второй половине XVI века – первой половине XVII века в Англии возникает серьезный интерес к родному языку, его истории и к истории древней национальной литературы. Именно в этот период начинается интенсивное изучение истории английского языка, в частности его этимологии, которые, однако, сводились к поискам этимона в классических языках. Первые попытки обратить внимание на историю своего родного языка наблюдаются в Англии со второй половины XVI в.: появляется первая книга с текстами на древнеанглийском языке «Доказательство древности церкви в Англии» (1567), первый этимологический словарь английского языка Дж. Миншу (1617) «Ductorinlinguas», словарь древнеанглийского языка Уильямса Сомнера «Dictionarium Saxonico-Latino-Anglicum» (1659), грамматика древнеанглийского языка Дж. Хикеса «Institutiones grammaticae Anglo-Saxonicae et Moeso-Gothicae» (1689).

Успехи экспериментальных наук свидетельствовали о плодотворности новых методов накопления наблюдений и их рациональной обработки. Новые веяния в науке и общественной жизни находили свое отражение в философских трудах, для которых характерным было критическое отношение к схоластике, стремление сконцентрировать научные интересы на природе и человеке, апелляция к опыту как источнику знаний [4, с. 13].

Формированию нового мировоззрения дали импульс большие социально-экономические и технические сдвиги (Дж. Гильберт, Т. Гарриот, Д. Непер, У. Гарвей и др.), происходившие в жизни Европы. Расширение и обогащение практики ее народов породили необходимость соответствующей перестройки теоретических представлений, пересмотра методов и задач познания. Стоящие на почве новой науки, они связывали свои конкретные научные исследования с попытками выработки нового научного

¹Bolton W. F. The English Language Essays and American men of letters, 1490–1839. – Cambridge Univ. Press 1966; Tucker S. I. English examined. Two centuries of comment on the mother tongue. – Cambridge, 1961.

метода и новой, противостоящей схоластике, картины мира [2, с. 121]. В XVI веке, особенно во второй половине века, возникает натурфилософия (Б. Телезио), определяющая движение философской мысли на заключительном этапе Возрождения: рассмотрение природы, исходя из ее «собственных начал», независимо от вне – и сверх природного вмешательства – основа ее метода [2, с. 234]. А пантеистическая натурфилософия Дж. Бруно являет собой высший результат развития философской мысли эпохи Возрождения. Главнейшим положением космологии Бруно становится учение о бесконечности и время, как необходимое условие существования материи [2, с. 277].

В качестве заключения. Без ясного понимания проблем философии, содержания ее основных терминов и категорий невозможно точно уяснить значение тех или иных научных результатов, концепций и теорий. Научная теория историко-философского процесса раскрывает не только ретроспективу, но и перспективу прогрессивного развития философии, её понятийного поля. Важность осмысления и исследования философских понятий обнаруживается тогда, когда мы сталкиваемся с механизмом формирования и действия мировоззрения, с необходимостью оценить его подлинную роль в становлении и развитии культуры. Именно поэтому взгляд на прошлое, которое осмысливается как предыстория настоящего, современного, а новое рассматривается как преобразованное старое, позволяет понять само современное как закономерный результат предшествующего развития.

Каждая эпоха имеет свое мировоззрение, зависящее от уровня знаний и характера цивилизации, от исторического опыта данного народа. Высший синтез культуры осуществляет философия, что отмечено уже в понимании Гегелем философии как эпохи, постигнутой в мыслях. Между философией каждой эпохи и другими формами общественного сознания складываются отношения взаимообусловленности и взаимозависимости. Это устанавливает конкретно-историческую направленность и само содержание развития философии, формируя тем самым присущий каждой эпохе особый стиль мышления, представляющий собой обобщенный образ культуры как целостного процесса, в рамках определенных пространственно-временных ограничений.

Ярчайшие представители философской мысли Возрождения и Нового времени были вполне единодушны в стремлении создать, обосновать научную философию. И это сознание необходимости продиктованной новой исторической эпохой, с позиций которой античная мудрость отнюдь не казалась наукой. Основоположники философии этого исторического периода видели в науке новое, неизвестное прошлому явление, высшую форму всякого возможного знания. Согласно этому воззрению, наука включала в себя философию в качестве своей мировоззренческой и методологической основой.

Философские концепции не только пробуждаются к жизни мировоззренческими потребностями, они существенно отражают эти потребности в своих результатах. Порожденная конкретно-исторической ситуацией, философская система отражает ее на предельно высоком уровне абстракции. Каждое философское учение, школа вырабатывает, как правило, свой специфический язык, стремится сделать свои понятия более точными. Важным моментом является как раз овладение этим специфическим языком, ибо анализируя, вернее, проникая в мир идей и концепций мыслителя, мы усваиваем, а затем и интерпретируем точку зрения этого мыслителя, раскрываем лингвистическую эрудицию, словарное богатство и понятийный аппарат, представленный в трудах философа в систематизированном и точном виде, семантика единиц которого и аккумулировала в себе достижения философской мысли конкретно

взятого учения. Кумулятивного характера развитие философии как особого вида знания и неразстворимость философских учений друг в друге представляют собой широкое поле деятельности исследователя.

Чтобы проследить развитие категорий мышления на этапе их становления в качестве категорий философии, необходимо изучить эволюцию значений выражающих их слов и грамматических структур в культуре народа-носителя рассматриваемого языка на протяжении длительного (XIV–XVII вв.) исторического периода.

Исследование истории философской мысли показывает, что разработка теоретических проблем современности немислима без освоения культурного и духовного наследия прошлого. И чем глубже мы будем вникать в прошлое, тем лучше станем понимать настоящее и будущее. История имеет дело не только с тем, что отошло в прошлое, но и с живой жизнью современности. И именно поэтому мы никогда не потеряем интереса к тому, о чем спорили, что думали наши предшественники, к их поискам и полету мысли. Это справедливое отношение к истории философии, этапам ее становления и развития. Именно в свете такого подхода можно констатировать, что превращение философии XIV–XVII вв. в науку – главный итог этого историко-философского процесса, а ее развитие в качестве научно-философского мировоззрения – это ее главное историческая перспектива.

Список использованной литературы

1. Вильданов У. С. Философские проблемы времени/ Философия в глобализирующемся мире. Вып. 2. – Уфа, 2017. С. 174–187; Vildanov U. S. Filosofskiye problem vremeni/ Filosofiya v globaliziruyushemsya mire. Vip.2 – Ufa, 2017.S. 174–187.
2. Горфункель А. Х. Философия эпохи Возрождения. – М.: Высшая школа, 1980.– 368 с.; Gorfunkel A. H. Filosofiya epohi Vozrojdeniya. – М.: Vysshaya shkola, 1980.– 368 s.
3. Из истории политических и правовых учений XVII–XVIII вв. – М.: Наука. 1989. – 448 с.; Iz istorii politicheskis i pravovyh ucheniy XVII–XVIII vv. – М.: Nauka, 1989.– 448 s.
4. Михаленко Ю. П. Ф. Бэкон и его учение. – М.: Наука. 1975. – 264 с.; Mikhalenko U. P. F. Bekon i yego uhenie. – М.: Nauka, 1975. – 264 s.
5. Стенин В. С. Становление научной теории. – Минск, 1976. – 302 с.; Stenin V. S. Stanovleniye nauchnoy teorii. – Minsk, 1976. – 320 p.
6. Соловьев Э. В. Философия или псевдофилософия?/ Философское сознание: драматизм обновления. – М.: Наука. 1991. – С. 71–93; Solovyov E. V. Filosofiya ili psevdofilosofiya?/ Filosofskoye soznaniye: drammatizm obnovleniya. – М.: Nauka, 1991. – S. 71–93.
7. Философское сознание: драматизм обновления.– М.: Наука. 1991. – 453 с.; Filosofskoye soznaniye: drammatizm obnovleniya. – М.: Nauka, 1991. – 453 s.

Статья поступила в редакцию 12.10.2018

K. Shadmanov

ON THE HISTORY OF THE FORMATION OF A SYSTEM OF BASIC CONCEPTS OF ENGLISH PHILOSOPHY: PHILOSOPHICAL ASPECT

The article tackles with issues which deal with the history of the formation of a system of basic concepts of the English philosophy of the period of XIV–XVI centuries. The author states that without a clear understanding of the problems of philosophy, the content of its main terms and categories, it is impossible to understand accurately the meaning of certain scientific results, concepts and theories. The scientific theory of the historical and philosophical process reveals not only a retrospective, but also the prospect of the

progressive development of philosophy, its conceptual field. The importance of understanding and researching philosophical concepts is found when we are confronted with the mechanism of the formation and action of a worldview, with the need to evaluate its true role in the formation and development of culture. That is why a look at the past, which is interpreted as a pre-story of the present, modern, and the new is viewed as a transformed old, allows us to understand the modern itself as a natural result of previous development.

Each epoch has its own worldview, depending on the level of knowledge and character of civilization, on the historical experience of a given nation. The highest synthesis of culture is carried out by philosophy, which is already noted in Hegel's understanding of philosophy as an epoch comprehended in thoughts. Between the philosophy of each epoch and other forms of social consciousness, relations of interdependence and interdependence are formed. This establishes a specific historical orientation and the very content of the development of philosophy, thereby forming a particular style of thinking inherent in each epoch, representing a generalized image of culture as an integral process, within certain spatial and temporal limitations.

The brightest representatives of the philosophical thought of the Renaissance and the New Age were quite unanimous in their striving to create and substantiate scientific philosophy. The founders of the philosophy of this historical period saw in science a new phenomenon unknown to the past, the highest form of all possible knowledge. According to this view, science included philosophy as its ideological and methodological basis.

In order to trace the development of categories of thinking at the stage of their formation as categories of philosophy, it is necessary to study the evolution of the meanings of the words expressing them and grammatical structures in the culture of the native speakers alongside historical period (XIV-XVII centuries).

The study of the history of philosophical thought shows that the development of theoretical problems of our time is inconceivable without mastering the cultural and spiritual heritage of the past. And the deeper we go into the past, the better we will understand the present and the future. History deals not only with what is a thing of the past, but also with its modern state. And that is why we will never lose interest in what we argued about, what our predecessors thought, in their search and a flight of thought. This is a fair relation to the history of philosophy, the stages of its formation and development. It is in the light of this approach that it can be stated that the transformation of the philosophy of the XIV-XVII centuries to science is the main result of this historical and philosophical process, and its development as a scientific and philosophical outlook is its main historical perspective.

Key words: *system, concept, dialogical structure, concept, non-systematic, Renaissance, historical cognition.*

К. Б. Шадманов

ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ: ФІЛОСОФСЬКА ПЛОЩИНА

У статті розглядаються проблеми, пов'язані з історією формування системи базових понять англійської філософії періоду XIV-XVI століть. Автор стверджує, що без чіткого розуміння проблем філософії, змісту її основних термінів і категорій неможливо точно зрозуміти значення певних наукових результатів, понять і теорій. Наукова теорія історико-філософського процесу розкриває не тільки ретроспективу, а й перспективу прогресивного розвитку філософії, її концептуального поля. Важливість

розуміння і дослідження філософських концепцій виявляється, коли ми стикаємося з механізмом формування і дії світогляду, з необхідністю оцінити його справжню роль у формуванні і розвитку культури. Ось чому погляд на минуле, яке інтерпретується як передісторія справжнього, сучасного, а нове розглядається як перетворене старе, дозволяє нам зрозуміти саму сучасність як природний результат попереднього розвитку.

Кожна епоха має свою власну думку, в залежності від рівня знання і характеру цивілізації, від історичного досвіду даного народу. Вищий синтез культури здійснюється філософією, що вже зазначалося в розумінні Гегелем філософії як епохи, осягнути в думках. Між філософією кожної епохи і іншими формами суспільної свідомості формуються відносини взаємозумовленості і взаємозалежності. Це встановлює конкретну історичну орієнтацію і сам зміст розвитку філософії, тим самим формуючи особливий стиль мислення, властивий кожній епосі, що представляє узагальнений образ культури як інтегральний процес, в рамках певних просторових і часових обмежень.

Найяскравіші представники філософської думки епохи Відродження і Нового часу були абсолютно одностайні в своєму прагненні створити і обґрунтувати наукову філософію. Основоположники філософії цього історичного періоду бачили в науці нове явище, невідоме минулого, вищу форму всякого можливого знання. Відповідно до цієї точки зору, наука включала філософію як її ідеологічну та методологічну основу.

Щоб простежити розвиток категорій мислення на етапі їх формування в якості категорій філософії, необхідно вивчити еволюцію значень слів, що виражають їх і граматичних структур в культурі людей-носіїв мови на протязі (XIV–XVII ст.) Історичного періоду.

Вивчення історії філософської думки показує, що розробка теоретичних проблем нашого часу немислимо без оволодіння культурним і духовним спадком минулого. І чим глибше ми будемо вникати в минуле, тим краще ми зрозуміємо сьогодення і майбутнє. Історія має справу не тільки з тим, що відійшло в минуле, а й з живим життям сучасності. І саме тому ми ніколи не втратимо інтересу до того, про що сперечалися, що думали наші попередники, до їх пошуків і польоту думки. Це справедливе ставлення до історії філософії, етапам її становлення і розвитку. Саме в світлі такого підходу можна констатувати, що перетворення філософії XIV–XVII ст. в науку – головний підсумок цього історико-філософського процесу, а її розвиток як науково-філософського світогляду – це її головне історична перспектива.

Ключові слова: система, поняття, діалогічність структура, концепція, асистематичний, Відродження, історичне пізнання.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 007:304:654.19

М. В. Нагорняк

НОВИНИЙ КОНТЕНТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВИПУСКІВ СУСПІЛЬНОГО РАДІО: СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНИЙ ЧИННИК (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УР-1)

У статті проаналізовано короткі інформаційні випуски ранкового слоту першого каналу Суспільного радіо (06.00–11.00 год.) з точки зору структури та побудови новинного контенту в малих ефірних формах. На основі аналізу авторкою визначено дієві шляхи піднесення якості структурно-композиційного складника новин, що є вагомим у питанні ефективного функціонування Суспільного радіо. При цьому використовувався метод вивчення емпіричного матеріалу та узагальнення досвіду роботи редакцій новин першого каналу (УР-1), що уможливило здійснити суттєве дослідження програмного продукту. Завдяки дескриптивному методу увагу було зосереджено на формоутворювальних особливостях формування інформаційних випусків відповідно до специфіки формату каналу. Використання порівняльного методу дало можливість зіставити випуски новин, презентовані в ефірі впродовж місячного терміну, окреслити в них порушення стандартів інформаційного мовлення. Відповідно, спираючись на ці дані, сформувати модель оптимальної подачі новинної інформації у структурно-композиційному аспекті. Серед результатів є такі: концепція створення новинного контенту Суспільного радіо засвідчила значні порушення норм мовлення щодо структури й побудови випусків, через що потребує кардинальних змін; якомога повніше використовувати принципи верстки інформації на радіо з метою чіткішого розуміння вагомості новин, розширити географію контенту, збільшити тематичні добірки (рубрики); зменшити кількість інформації на криміногенну тематику; вдосконалити співвідношення текстової та звукової інформації, оскільки випуски перевантажені аудіокомпонентом; уникати частих повторів другорядних новин; переглянути доцільність надмірного використання музичних відбивок тощо.

Ключові слова: новинний контент, інформаційний випуск, структурно-композиційний чинник, Суспільне радіо.

Новини посідають особливе місце у життєдіяльності кожного громадянина зокрема та країни в цілому. В умовах функціонування інформаційного суспільства та стрімкого розвитку мультимедійних технологій виняткова роль новинного контенту зумовлена необхідністю володіти достовірними, правдивими й вичерпними відомостями про події в Україні та світі. Сутнісно нова інформація дає можливість суб'єктам суспільних відносин чітко орієнтуватися у загальноосвітніх процесах, встановлювати взаємозв'язки між подіями, явищами, порівнювати та зіставляти їх і, відповідно, ухвалювати правильні, виважені рішення у різних сферах життя.

Інформування спільнот здійснюється системою засобів масової комунікації (ЗМК), до якої з-поміж інших належать аудіовізуальні медіа. В останні два десятиліття – 2001–2018 рр. – провідну роль у цих процесах відіграє Національна радіокомпанія України (Українське радіо-УР).

Від 04 вересня 2017 року почалася нова доба дев'яностоп'ятирічної історії Українського радіо, пов'язана з його трансформацією із державного в суспільне. Зазнають докорінних змін основні засади функціонування, концепція мовлення, бачення місця і ролі творчої особистості, технологічні параметри тощо. Діяльність на масмедійному ринку великої кількості комерційних мовників та збільшення питомої ваги їхнього новинного продукту стимулює Суспільне радіо до пошуку оптимальної та, головне, конкурентоспроможної моделі свого подальшого мовлення, зокрема, у царині створення новинного продукту.

Проведений у межах цього дослідження контент-аналіз засвідчив наявність наукової бази, створеної українськими теоретиками і практиками вітчизняної радіожурналістики, які прямо чи опосередковано вивчали діяльність Українського радіо. Зазначу також, що останнім часом з'являються численні методичні рекомендації, науково-популярні статті щодо нормативних напрацювань Ради Європи, Європейського Союзу про діяльність суспільного мовлення в країнах ЄС. Однак, подібні дослідження, здебільшого, мають узагальнюючий характер, питання функціонування Суспільного радіо у них розглядається у цілому. Проблема вивчення сутності й структури радіо саме у сфері інформаційного мовлення представлена надто фрагментарно, побіжно, що й зумовило потребу в даній статті.

Означена тематика висвітлювалася у працях українських і зарубіжних дослідників радіокомунікацій. Серед них: Я. Адамовський, Р. Брюнер, С. Гнатюк, О. Гоян, А. Грабська, Н. Гусак, Р. Головатенко, С. Здіорук, В. Іванов, І. Кирич, В. Лизанчук, П. Манчіні, В. Набруско, Х. Северінсен, А. Шевченко, Т. Шевченко, Л. Яворський та інші. Роботи учених присвячені, здебільшого, розгляду класичних моделей суспільного мовлення, світових тенденцій його діяльності, історичних та політичних підвалин зародження мовлення в Україні на основі досвіду країн світу. Але наголошу, що існує обмаль праць, в яких автори розробили б механізми формування контенту суспільного радіомовлення та запропонували шляхи піднесення його якості. Взагалі поодинокими є розвідки, в яких розглядаються змістові, структурно-побудові особливості новинного продукту.

Зважаючи на означене вище, метою даного дослідження є проаналізувати короткі інформаційні випуски Суспільного радіо з точки зору структури та побудови в них новинного контенту та на основі цього запропонувати дієві шляхи поліпшення структурно-композиційного складника новин, що є вагомим у питанні ефективного функціонування радіо.

За емпіричний матеріал взято продукцію першого каналу Суспільного радіо (УР-1), яка звучала у межах програмної сітки ранкового слоту (06.00-11.00 год.) упродовж місяця: 07.08.2018–07.09.2018 р. Моніторингу піддавалися передачі інформаційного мовлення, а саме короткі випуски новин (до 8-и хвилин). Загалом, прослухано та вивчено 187 інформаційних випусків, що становить понад 1036 годин мовлення. Щодня прослуховувалися шість випусків новин з такою послідовністю і тривалістю: 06.00–06.05, 07.00–07.08, 08.00–08.05, 09.00–09.05, 10.00–10.05, 11.00–11.05.

Задля того, аби здійснити дослідження, використовувалися наступні методи. Метод вивчення емпіричного матеріалу та узагальнення досвіду роботи редакції новин першого каналу Суспільного радіо дозволив всебічно й глибоко проаналізувати структурно-композиційний аспект інформаційних випусків стосовно їхньої відповідності європейським стандартам мовлення.

Дескриптивний метод застосовано до характеристики особливостей структурної побудови випусків, їхніх композиційних елементів, що уможливило різноаспектне дослідження програмного продукту.

Порівняльний метод дозволив зіставити випуски новин ранкового слоту впродовж місячного терміну, визначити в них спільне й відмінне, звернути увагу на манеру і стиль ведення передач ведучими (модераторами), і на цій основі виробити оптимальний варіант подачі відомостей різного роду.

Біхевіористський метод дозволив проаналізувати інформаційні передачі з точки зору доефірної підготовки ведучих (модераторів) та їхньої ефірної роботи.

Метод аналізу спричинив до глибшого вивчення питання структурно-композиційної компоненти інформаційних випусків, специфіки побудови повідомлень у них відповідно до принципів верстки, важливості організації текстових і звукових повідомлень у єдине ціле.

Суспільне мовлення на рівні Парламентської Асамблеї Ради Європи та Європейського Союзу визнається важливою частиною європейської культурної спадщини та невід'ємною складовою сучасної розвиненої демократії. Найважливішою його ознакою є те, що воно має слугувати інтересам суспільства, а не інтересам держави, політичних еліт, бізнесу тощо. Завданням суспільного мовлення є створювати такий контент, який би викликав довіру спільноти, мав для неї практичну цінність, повсякденну користь. У цьому зв'язку напрощуд слухною є думка експерта Deutsche Welle (DW) і Баварського суспільного мовника Й. Гротські про те, що суспільний канал має стати маяком у журналістиці, який би вселяв у людей довіру [1]. Втілювати це завдання у життя покликані Загальні принципи редакційної політики суспільного мовника, як от універсальність, незалежність, досконалість, різноманітність, відповідальність, інноваційність.

Суспільне радіомовлення, як і телевізійне мовлення, належить до особливих видів аудіовізуальних медій. Особливість пов'язана з необхідністю здійснювати вільне й чесне інформування громадськості, працювати в інтересах спільноти, висвітлювати весь спектр тем і точок зору. За словами І. Кирич, місія цього мовлення полягає у гармонійному розвитку згуртованого громадянського суспільства за допомогою утвердження національних, міжкультурних та індивідуальних цінностей [2, с. 10]. Цього можливо досягти лише завдяки виробництву якісного аудіопродукту. Принцип досконалості якраз і покликаний допомогти у створенні конкурентоздатного контенту. Його сутність полягає у тім, що радіожурналісти мають діяти на основі високих професійних стандартів, керуючись критеріями якості.

Саме на якісному чиннику має бути зосереджена головна увага під час підготовки, презентації та розповсюдження програмного продукту на радіо. З метою чіткішого розуміння поняття «якість» звернімося до Словника української мови. У першій позиції «якість» визначається як внутрішня визначеність предмета, що відрізняє його від усіх інших. У другій позиції йдеться про те, що це є ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням. У третій позиції зазначається, що якість визначає ту чи іншу характерну ознаку, властивість, рису когось, чого-небудь [4, с. 638].

Отже, основним критерієм якості є внутрішня визначеність предмета. Стосовно новинного контенту радіо, то така окресленість виявляється у структурі й композиції інформаційного випуску. Саме правильна й чітка його побудова може зробити програмне утворення вартісним, ціннісним, придатним для використання. А ще – легким для сприймання усіма категоріями людей. В. Миронченко зауважує, що форми інформаційних передач постійно розвиваються і вдосконалюються. За його словами, рушійною силою нового формотворення виступає цілий комплекс чинників, а саме постійно зростаючі інформаційні потреби суспільства, особливості його соціального розвитку, науково-технічний прогрес і взаємодія з іншими медіями [3, с. 306].

Але чи в усіх без винятку інформаційних випусках Суспільного радіо (УР-1) структурно-композиційний чинник відповідає професійним стандартам, чи завжди малі ефірні форми є легкими та простими для сприймання слухача. Проведений моніторинг дозволив виявити наступне.

Перше. Вивчення новинного контенту Суспільного засвідчило значні порушення норм мовлення щодо структури й побудови випусків, через що потребує суттєвих змін. Випуски новин ранкового слоту мають сталу тривалість звучання – від 5-и до 8-и хвилин. Ці ефірні проміжки містять, як правило, 14–18 структурних елементів, чим явно переобтяжують передачу й утруднюють процес слухання новин споживачами. Ось кілька прикладів побудови випусків.

Випуск № 1 від 13.08.2018. 07.00-07.08, ведуча – А. Білилівська.

1. Музвідбивка із джінглом «Новини». Представлення ведучого.
2. Анонс (у Києві пограбували ломбард, про долю російського судна «Механік Погодін»).
3. Про пограбування ломбарду в Києві (текстове повідомлення).
4. Музвідбивка.
5. ДТП в Угорщині (текстове повідомлення).
6. Музвідбивка.
7. Доля російського судна «Механік Погодін» (текстове повідомлення) + синхрон Уповноваженого з прав людини Л. Денисової.
8. Музвідбивка.
9. Загострення суперечки між США і Туреччиною і підтримку в цьому Ірану (текстове повідомлення) + синхрон офіційного представника Ірану Б. Кассамі.
10. Музвідбивка.
11. На грецькому острові Евбея оголошено надзвичайний стан через пожежі (текстове повідомлення).
12. Музвідбивка.
13. У Луцьку водойми чистить трактор «Амфібія». Розп. Н. Морозюк (аудіоматеріал).
14. Музвідбивка.
15. Погода. Пряме увімкнення синоптика Укргідрометцентру.

Випуск № 2 від 25.08.2018, 07-00-07.08, Вед. А. Білилівська.

1. Музвідбивка із джінглом «Новини». Представлення ведучого.
2. Анонс (У Йємені загинули люди, в Австрії потужна злива).
3. В Австрії потужна злива (текстове повідомлення).
4. Музвідбивка.
5. 26 осіб загинуло в Йємені (текстове повідомлення).
6. Музвідбивка.
7. США попереджають Росію, що можуть завдати ударів по Сирії (текстове повідомлення).
8. Музвідбивка.
9. Жителі Торецька залишилися без водопостачання (текстове повідомлення).
10. Музвідбивка.
11. Діти загиблих із Тернополя їдуть на відпочинок до Карпат. Розп. А. Шова (аудіоматеріал).
12. Музвідбивка.
13. Збитки від пожежі на Новій пошті у Мукачевому (текстове повідомлення).
14. Музвідбивка.

15. *Механізм для миття тротуарів розробили у Житомирі (текстове повідомлення) + синхрон керівника підприємства С.Янушевича.*

16. *Фестиваль «Дніпросамерфест» у Дніпрі (текстове повідомлення + синхрон отамана).*

17. *Музвідбивка.*

18. *Погода. Пряме увімкнення синоптика Укргідрометцентру.*

Надмірна насиченість малих ефірних форм і текстовими, і звуковими повідомленнями позбавляє слухачів можливості зосередитися на найвагомійшій інформації, формує відчуття безладності та хаосу, та, як наслідок, призводить до нервозності, розгубленості аудиторії, що переносяться у повсякденне життя. На превеликий жаль, серед ведучих інформаційних випусків УР-1 вкоренилася хибна думка – що більше новин умістити у випуск, то він буде кращим, досконалішим. Однак, вони забувають про те, що випуски новин 5–8 хвилинної тривалості апріорі не можуть умістити в собі такого масиву інформації, що складається із 14–18 структурних елементів. Навряд чи за таких умов подані відомості можуть бути належним чином сприйняті та засвоєні слухачською аудиторією.

Відповідно до законів новинного мовлення, оптимальна кількість повідомлень у 5-тихвилинному випуску має сягати не більше 8-10. Саме така їхня кількість робить випуск помірно насиченим інформацією, конструктивним, цілісним.

Друге. Серед порушень структури і побудови випусків звертаємо увагу на надмірне використання музичного матеріалу. Має місце ситуація, коли після кожного повідомлення – незалежно від його теми, обсягу, способу подачі – уміщується музична відбивка. Правилами мовлення визначається, що музичні відбивки є доречними тоді, коли потрібно відокремити одну добірку повідомлень від другої (до добірки входять новини на одну й ту саму або схожу тему). В. Смірнов слушно зауважує, що відбивка є короткою музичною рубрикою, що дає можливість «відбити» один блок від другого. Зазвичай блоки, каже він, являють собою структурну єдність, мають тематичну і монтажну супідрядності [5, с. 86]. На внутрішній єдності випуску наголошує і В. Миронченко, зауважуючи, що саме вона має сприйматися як єдине ціле. На його думку, цього можна досягти за допомогою переходів, які не лише зв'язують розрізнені новини, а й допомагають плавно переключати увагу слухачів при сприйманні новин. Музвідбивка, зазначає В. Миронченко, дозволяє слухачам осмислити раніше почуте, трохи відпочити і підготуватися до сприймання нового повідомлення [3, с. 321–322].

Однак, інформаційні випуски Суспільного радіо не сприймаються як єдине ціле, не мають внутрішньої єдності через відсутність блоків, добірок новин. Вони являють собою виключно набір розрізнених новин, після кожної з яких подається музвідбивка, що так нагадує манеру подачі новин на комерційних станціях. Подібне сліпе копіювання роботи недержавних студій повною мірою виключає самотність й оригінальність новинного контенту цього радіо.

Стосовно неправомірного використання музичних відбивок, примітним є ще один важливий аспект. Практично в кожному інформаційному випуску після повідомлення про ситуацію у зоні бойових дій – а це часто-густо новини про поранених, загиблих українських вояків – лунає бадьора музвідбивка. Про це свідчать фрагменти випусків:

10.08.2018 р., 08.00-08.05, ведучий – Б. Зінчук.

1. *Про загибелі вояків на сході України + синхрон представника прес-центру В. Бакая.*

2. *Музвідбивка.*

13.08.2018 р., 08.00-08.05, ведуча – А. Білилівська.

1. *На Донбасі поранені українські вояки + синхрон представника прес-центру В.Бакая.*

2. *Музвідбивка.*

14.08.2018 р., 07.00-07.08, ведучий – Б. Зінчук.

1. *Обстріл російськими найманцями українських позицій на сході країни.*

2. *Музвідбивка.*

19.08.2018 р. 08.00-08.05, ведучий – Б. Зінчук.

1. *Двоє загиблих і двоє поранених українських бійців на Донбасі + синхрон прес-офіцера А.Стельмаха.*

2. *Музвідбивка.*

Крім того, що повідомлення на воєнну тематику є розрізненими та вони не підкріплюються іншими відомостями, схожими за змістом, після кожної із них лунає весела музична рубрика. Окрім порушення стандартів мовлення, не можна не зважати і на принцип етичної подачі новин. Ставити музичні відбивки після драматичних і трагічних новин є, щонайменше, проявом неповаги до пам'яті полеглих і тих, хто дістав поранення унаслідок воєнних дій, а також до членів родин військових.

Подібна практика неправомірного й неграмотного використання музичного матеріалу не обмежується воєнною тематикою. Ось приклади інших фрагментів випусків:

20.08.2018 р., 06.00-06.05, ведучий – Б. Зінчук.

1. *У Харкові чоловік відкрив вогонь по поліцейським.*

2. *Музвідбивка.*

3. *36 українців перебувають у шпиталях Польщі внаслідок аварії.*

4. *Музвідбивка.*

22.08. 2018 р., 11.00-11.05, ведуча – І. Антонович.

1. *Зросла кількість підозрюваних у нападі на активістку К. Гандзюк.*

2. *Музвідбивка.*

3. *У Дніпрі горів спортивний комплекс.*

4. *Музвідбивка.*

02.09.2018 р., 11.00-11.05, ведуча – І. Антонович.

1. *Гасять пожежу на Харківщині в лісі + синхрон речника обласного управління ДСНС І. Лупандіна.*

2. *Музвідбивка.*

3. *Мітинг у Кишиневі переріс у сутички з поліцією.*

4. *Музвідбивка.*

5. *Жінка з ножем накинулася на відвідувачів музею в Італії.*

6. *Музвідбивка.*

7. *Затримали учасники мітингу у німецькому місті Хемніці.*

8. *Музвідбивка.*

Часте й невиправдане застосування музичних рубрик мусить бути переглянute. Мова не йде про те, щоб повною мірою зняти їх після драматично-трагедійних новин, але створити музичні відбивки відповідно до змісту повідомлюваного чи використати інші спецефекти (немузичні), вочевидь, не є складним завданням для режисерів інформаційних випусків.

Третє. Моніторинг інформаційних випусків першого каналу Суспільного радіо засвідчив перманентні порушення принципів верстки. Під версткою розуміємо процес, зумовлений відбором, упорядкуванням та поєднанням окремих журналістських творів у рамках відведеного для інформаційної передачі часового відрізка. Варто зауважити, що на радіо верстка має примусовий характер, себто слухач може ознайомитися із

новинами у тій часовій і змістовій послідовності, яку визначили ведучі, редактори й випускові, через що і потребує прискіпливої уваги. Невипадково В. Миронченко визначає верстку як творчий процес, що не терпить шаблонів, вимагає від редакторів великої професійної майстерності й досвіду, знання певних принципів і вимог [3, с. 308–309].

Однак, повсякденна практика радіо характеризується недотриманням принципів верстки. В чому це виявляється?

- нерозуміння вагомості подій, унаслідок чого перше повідомлення випуску часто-густо не є архіважливим, ключовим в інформаційній картині дня (недопустимо відкривати передачу про кількість загиблих через обвал мосту в Генуї, жертв повені в Індії чи жертв спеки в Іспанії тоді, коли є новини про голодування українського режисера О. Сенцова та ситуацію у зоні бойових дій, або коли про наслідки негоди у Львові повідомляють наприкінці випуску, натомість перед цим іде новина про пошиття прапора і скасування військового параду в США через дорожнечу);

- відсутність посилань на джерело, зловживання деталізацією події, через що порушується структурованість тексту новини;

- перенасичення внутрішньою інформацією на політичні, воєнні теми;

- слабка представленість новинами на теми освіти, науки, релігії, культури, мистецтва, спорту;

- нехтування географічним принципом верстки, унаслідок чого спостерігається невиразна представленість подій як із регіонів України, так і світу;

- часта повторюваність однієї й тієї ж інформації, яка не є надзвичайно важливою, у випусках, що йдуть поспіль (немає сенсу три-чотири рази повторювати матеріали про відкриття виставки художника Ф. Недошовенка чи про обладнання полтавських тролейбусів гучномовцями);

- невміння редакторами та ведучими актуалізувати, себто доповнювати новими деталями, відомості на суспільно значущі теми, через що з випуску у випуск повторюється одна й та сама інформація (не можна не згадати про День Незалежності України 24.08.2018 р., коли в трьох випусках поспіль, о 06.00, 07.00 та 08.00 год., лунало одне й те ж повідомлення).

Четверте. Серед новинного контенту Суспільного радіо спостерігається значна кількість повідомлень на кримінальну тему. За вивчений період із 1025-и інформаційних повідомлень 585 було присвячене подіям зі світу криміналу. Наприклад, передача від **19.08.2018 р. 11.00-11.05 (ведучий Б. Зінчук)** мала такий вигляд:

1. *Представлення ведучого та випуску.*
2. *Анонс (у Вінниці ДПТ, квест із протидії торгівлі людьми).*
3. *У Вінниці сталася ДТП.*
4. *Музвідбивка.*
5. *Про аварію українського автобуса в Польщі.*
6. *Музвідбивка.*
7. *Бої у місті Газні в Афганістані.*
8. *Музвідбивка.*
9. *Землетрус на острові Ломбок в Індонезії.*
10. *Музвідбивка.*
11. *Квест із протидії торгівлі людьми у Херсоні.*
12. *Музвідбивка.*
13. *Повідомлення про погоду.*

Випуск від **30.08.2018 р. 08.-08.05 (ведуча А. Білилівська)** складався із наступних матеріалів:

1. Представлення ведучого та випуску.
2. Анонс (у Києві затримали чоловіка, який забарикадувався у квартирі, 18 обстрілів на Донбасі, у Канітолії штату Арізона відбулося церемонія прощання із сенатором Маккейном).
3. Про обстріли на Донбасі + синхрон речника О. Тригуба.
4. Музвідбивка.
5. У Києві затримали чоловіка, який забарикадувався у квартирі із 4-ма дітьми.
6. Музвідбивка.
7. Тривають пошуки зниклої дівчини на Кропивниччині + синхрон мами дівчинки + синхрон учасника пошукової групи Д. Чернишова.
8. Музвідбивка.
9. Підпалили книгарню у Києві. Пряме увімкнення Б. Хворостяного.
10. Музвідбивка.
11. Повідомлення про погоду.

Ведучим, випусковим редакторам необхідно пам'ятати про те, що малі ефірні форми (випуски від 3-х до 8-и хвилин) потребують ретельної підготовки щодо добору, відбору та обробки інформації. Правилами передбачена неприпустимість насичення короткої передачі кримінальними новинами – подібних повідомлень може бути 1-2, але ніяк не 4.

Висновки. Серед новинних контентів комерційних і комунальних станцій новинний контент Суспільного радіо відіграє величезну роль у наданні громадянам достовірних і неупереджених відомостей. Це зумовлено високою місією Суспільного, яка полягає у служінні всім без винятку категоріям суспільства. Інформаційні випуски мають озброювати людину необхідними новими знаннями про навколишній світ, стимулювати до вивчення історії, культури, мистецтва, наснажувати цікавою, пізнавальною інформацією тощо. Саме через те радіожурналістам слід приділяти велику увагу підготовці якісного контенту новин.

Структурно-композиційний чинник інформаційних випусків Суспільного радіо (УР-1) є вагомим складником програм. За допомогою формоутворювальних засобів можна піднести суспільну значущість повідомлюваних новин, окреслити її більш чітко й виразно, наголосити на першорядних подіях, не забуваючи при цьому про другорядні. Аналіз випусків засвідчив, що творчі працівники радіо не приділяють належної уваги зазначеному питанню, часто-густо нехтують стандартами інформаційного мовлення стосовно верстки передач. З огляду на це, часто складається враження, що новини добираються та вибудовуються у випуск стихійно, що не може бути нормою повсякденної журналістської практики.

Зважаючи на згадане вище, доцільною є організація для працівників Суспільного радіо циклу тренінгів щодо необхідності дотримання європейських канонів мовлення, що, безсумнівно, дало би можливість піднести якість новинного контенту. При цьому потрібно виходити з того, що радіо має працювати не для себе самого, а для своїх слухачів, які прагнуть споживати інформаційний продукт високого гатунку.

Список використаної літератури

1. Гротски Й. Я не знаю, действительно ли ваш парламент готов к телевидению, которое критикует правительство [Электронный ресурс] / Й. Гротски // Суспільне мовлення. – 2014. – 14 листоп. – Режим доступу : https://stv.detector.media/kontent/ekspertna_dumka/yokhannes_grotski_ya_ne_znayu_deystvitelno_li_vash_parlament_gotov_k_televideniyu_kotoroe_kritikuet_pravitelstvo ; Гротски У. Я не знаю, действительно ли ваш парламент готов к телевидению, которое критикует правительство [Elektronnyy resurs] / У. Гротски // Suspilne movlennya. – 2014. – 14 listop. –

Rezhim dostupu : https://stv.detector.media/kontent/ekspertna_dumka/yokhannes_grotski_ya_ne_znayu_deystvitelno_li_vash_parlament_gotov_k_televideniyu_kotoroe_kritikuet_pravite lstvo/

2. Кирич І. В. Суспільне радіомовлення: моделі функціонування та шляхи реалізації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Ірина Володимирівна Кирич; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. - Дніпропетровськ, 2014. - 16 с. ; Kyrych I. V. Suspilne radiomovlennia: modeli funktsionuvannia ta shliakhy realizatsii : avtoref. dys. ... kand. nauk iz sots. komunikatsii : 27.00.04 / Iryna Volodymyrivna Kyrych; Dnipropetr. nats. un-t im. Olesia Honchara. - Dnipropetrovsk, 2014. - 16 s.

3. Миронченко В. Основи інформаційного радіомовлення : підруч. / В. Миронченко. – Київ : ІЗМН, 1996. – 440 с. ; Myronchenko V. Osnovy informatsiinoho radiomovlennia : pidruch. / V. Myronchenko. – Kyiv : IZMN, 1996. – 440 s.

4. Словник української мови : в 11-ти т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sum.in.ua ; Slovnyk ukraïnskoï movy : v 11-ty t. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : www.sum.in.ua

5. Смирнов В. В. Формы вещания : Функции, типология, структура радиопрограмм : учеб. пособ. / В. В. Смирнов. – Москва : Аспект Пресс, 2002. – 203 с. ; Smirnov V. V. Formy veshchaniya : Funktsii, tipologiya, struktura radioprogramm : ucheb .posob. / V. V. Smirnov. – Moskva : Aspekt Press, 2002. – 203 s.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018.

M. Nahorniak

NEWS CONTENT OF INFORMATION RELEASES OF PUBLIC RADIO: STRUCTURAL AND COMPOSITE FACTOR (BASED ON THE MATERIALS OF UR-1)

The article analyzes brief information releases of the morning slot (06.00-11.00.) In terms of the structure and construction of the news content in small airborne forms. On the basis of the author's analysis, effective ways of improving the structural and compositional component of news content are determined, which is a significant question of the effective functioning of Public Radio.

This is a high mission of the Social, which is to serve all categories of society without exception. Information releases must equip a person with the necessary new knowledge about the surrounding world, enlighten it, stimulate the study of history, culture, art, etc. That is why radio journalists should pay much attention to the preparation of high-quality news content.

In this case, the method of studying the empirical material and the synthesis of the experience of the news editors of the First Channel (UR-1), which made it possible to carry out a substantial study of the software product, was used. Due to the descriptive method, attention was focused on the form-forming features of the formation of information releases in accordance with the specifics of the channel format.

The usage of the comparative method made it possible to compare news releases presented on the First Channel (UR-1) within a one-month period, to outline in them both the observance of information broadcasting standards and their violation. Accordingly, relying on these data, there was formed a model for optimal provision of news information in the structural and compositional aspects.

The results are the following: the concept of the creation of news content of Public Radio has shown significant violations of the rules of broadcasting on the structure and construction of releases, which requires a radical change; the usage of the principles of

information layout on the radio as fully as possible in order to understand better the importance of news, to expand the geography of content, to increase thematic collections (rubrics); to reduce the amount of information on crime-related topics; to improve the correlation between text and audio information, since releases are overloaded with an audio component; to avoid frequent repetitions of unimportant news; to review the expediency of excessive usage of musical reflections, etc.

Key words: news content, information release, structural and composition factor, public radio.

УДК 930:35.077.1(477)''1649/1658''(045)

Ю. М. Нікольченко

О. В. Головка

Ю. М. Кочина

ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНЩИНИ У 1649–1658 РОКАХ: СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ В СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті розглядається стан дослідження проблеми документального забезпечення міжнародної діяльності Гетьманщини у 1649–1658 рр. в сучасній вітчизняній історіографії.

Встановлено, що на думку переважної більшості сучасних вітчизняних дослідників різних галузей наукових знань, матеріали дипломатичного характеру, які були підготовлені у Генеральній військовій канцелярії Гетьманщини та її структурах у 1649–1658 рр., засвідчують їхній високий професійний рівень та широкий видовий склад: міжнародні договори й угоди; міждержавне листування; дипломатичні інструкції; записи дипломатичних переговорів; посольські звіти і донесення, які не поступалися якістю документам з Речі Посполитої, Московського царства, Франції, Пруссії, Османської імперії, Швеції тощо.

Отримані результати дослідження дали можливість дійти висновку, що постійний інтерес вітчизняних науковців до вивчення документальних джерел міжнародних відносин Гетьманщини періоду Національно-визвольної війни 1648–1658 рр. є результатом суспільно-політичних змін, які відбувалися в Україні після проголошення її незалежності. Їхній всебічний аналіз дає змогу фахівцям (політикам, історикам, правознавцям, документознавцям, економістам, культурологам) знаходити відповіді на драматичні виклики часу, з якими зіткнулася незалежна Україна у сьогоденні.

Ключові слова: Національно-визвольна війна українського народу 1648–1658 рр., українське козацтво, Гетьманщина, міжнародна діяльність козацтва, Генеральна військова канцелярія, козацьке діловодство, документальне забезпечення, сучасна вітчизняна історіографія.

Утворення у 1649 р. Гетьманщини, як логічний наслідок Національно-визвольної війни 1648–1658 рр., була однією з найважливіших подій в історії і культурі України. Її довготривале функціонування заклало основи української національної держави й зумовило розвиток і утвердження на українських землях державних органів управління. Гетьманщина мала територію, військо, свої органи влади і управління та правові норми.

У цей період формується суто українська система адміністративного апарату, яка мала власну діловодну систему [19, с. 134].

Після проголошення Гетьманщини українські лідери Богдан Хмельницький та Іван Виговський протягом 1649–1658 рр. активно налагоджували канали міжнародних зв'язків з Річчю Посполитою, Московським царством, Османською імперією, Кримським ханством, Швецією та іншими країнами. Про це свідчать численні документи у т. ч. такі важливі актові джерела, як міжнародні договори, укладені Гетьманщиною з Річчю Посполитою (Зборівський (1649), Білоцерківський (1651), Гадяцький (1658), Московським царством («Березневі статті» (1654), угода про вільне плавання на Чорному морі з Османською імперією (1650), українсько-кримське порозуміння під Озерною (1655) [18, с. 90–98].

Ретельна підготовка міжнародних договорів та дипломатична активність Гетьманщини були б неможливими без офіційного міждержавного листування. На період 1649–1658 рр. припадає 348 документів цього видового складу. Серед них особисто підписаними Богданом Хмельницьким – 245, Іваном Виговським – 26, козацькою старшиною вищого рангу – 47 [10, с. 120]. Крім міжнародних договорів та міждержавного листування, комплекс дипломатичної документації Гетьманщини складала дипломатичні інструкції, записи дипломатичних переговорів та посольські звіти і донесення.

Важливе місце в ієрархії дипломатичної служби Гетьманщини в 1649–1658 рр. належало Генеральній військовій канцелярії (далі – ГВК), яка на чолі з генеральним писарем виконувала майже всю її поточну роботу [19, с. 136–141]. Враховуючи досвід Речі Посполитої та Московського царства ГВК створила унікальну на той час систему зовнішньополітичного діловодства, яка дозволила козацькій Україні виступати суб'єктом зовнішньої політики в Європі, не поступаючись країнам, які були, на той час, лідерами в дипломатії.

Не є перебільшенням, що у майбутньому, міжнародне діловодство Гетьманщини 1649–1658 рр. стало фундаментом для організації українського дипломатичного документування у складному процесі національного державотворення.

Події Національно-визвольної війни знайшли своє відображення у вітчизняній і зарубіжній науковій, публіцистичній та художній літературі, в основі якої лежать історичні, документальні і наративні джерела. Разом з тим, лише незначна їхня частка торкається проблем саме організації документаційного забезпечення міжнародної діяльності Гетьманщини у 1649–1658 рр.

У якості аргументу на користь визначенню актуальності досліджуваної проблеми, наведемо цитату з статті В. Матях, що побачила світ у шостому числі «Українського історичного журналу» за 2003 р., в якій дослідниця слушно зауважила: «Стрімкий ривок вітчизняної історичної науки на якісно новий рівень рельєфно виокреслив тенденцію, яка не може не викликати певного занепокоєння. Йдеться про помітне відставання історіографії від практики дослідження реалій українського історичного процесу як на етапах більш віддалених, так і за часів, впритул наближених до сьогодення.

Разом з тим, за твердженням сучасних науковців, «наукове прочитання історії України полягає насамперед у переоцінці історіографічних здобутків, заперечених, які не витримали перевірки часом або ж були мертвонародженими, та водночас підтвердженні та реабілітації тих, які довели своє право на існування». Безумовно, в науці є теми прохідні, які, на певний час привернувши увагу дослідника, вповні вичерпують себе як епізодичний факт чи подія. Безперечно, й інше: існують наукові проблеми, які за своїм екстра неординарним значенням у долі історичного буття народу

чи держави знову ізнову змушують звертатися до них все нові покоління істориків» [9, с. 110].

Саме до таких належить проблема документування у Гетьманщині у 1649–1658 рр. не зважаючи на те, що її дослідження в Україні розпочалося понад півтора століття тому. Якщо врахувати актуальність історичної ретроспекції становлення і розвитку діловодства міжнародної діяльності Гетьманщини у добу Національно-визвольної війни, метою дослідження є відтворення її історіографічної версії у працях сучасних вітчизняних дослідників різних наукових галузей.

Вперше у вітчизняній історичній науці об'єктом дослідження слугують концепції істориків, міжнародників, політологів, економістів і документознавців щодо виникнення, становлення і розвитку міжнародного документообігу в ділових структурах ГВК Гетьманщини у 1649–1658 рр.

Наукова новизна дослідження визначена авторами на основі теоретичних положень В. Антоновича, який вказував, що кожна нова наукова праця «повинна повідомляти нам нові, раніше невідомі, відкриті автором, історичні дані, або ж автор її повинен нам повідомити нові висновки з матеріалу вже відомого, добути ним уважним вивченням та критичним аналізом цього матеріалу...» [1, с. 418]. Прикладом слугує монографія В. Романцова «Становлення козацької держави у добу Національно-визвольної війни (проблема в українській історіографії 40-х років XIX–початку XX ст.)», у якій на великому історіографічному матеріалі розглядаються концепції українських істориків щодо виникнення та становлення козацької держави в добу Національно-визвольної війни [23].

Після проголошення незалежності України, у вітчизняних історіографічних дослідженнях відбулися суттєві зміни. Посилився пошук концепцій щодо об'єктивного висвітлення історії Запорозької Січі, Гетьманщини, подій Національно-визвольної війни 1648–1658 рр. За короткий час у науковий обіг була уведена велика кількість раніше не зазначених документальних джерел з історії і культури українського козацтва з архівів України та зарубіжжя. У цьому масиві, а також серед раніше відомих джерел, особливе місце належить документам, які не тільки розкривають особливості зовнішньополітичної діяльності Гетьманщини у період з 1649 по 1658 рр., а й є свідками ефективного міжнародного документування діловими структурами ГВК. Використання сучасними вітчизняними дослідниками вищезначених джерел у власних наукових доробках і склало історіографію проблеми.

На початку 90-х рр. основною базою щодо вивчення документальної версії міжнародної діяльності Гетьманщини у вищезначений період, залишався тритомник «Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы», виданий до 300-річчя Переяславських домовленостей. Другий і третій томи охоплюють період 1648–1654 рр. і містять листування між Богданом Хмельницьким та російським урядом, серед них 70 листів Богдана Хмельницького в Посольський приказ, російським воєводам та іншим можновладцям. Усі документи в томах розміщені в хронологічній послідовності та опубліковані мовою оригіналів згідно з новою українською орфографією, зберігаються при цьому особливості української мови того часу [2]. Вказані документи дають можливість дослідникам створити певні уявлення щодо організації зовнішньополітичного діловодства, яке було сформоване на базі ГВК та її структур, починаючи з 1649 р.

Сучасним виданням документів періоду Гетьманщини, які дозволяють науковцям визначити рівень міжнародного документообігу у Гетьманщині, стала серія «Універсали українських гетьманів. Матеріали до українського дипломатарію», започаткована з 1998 р. та підготовлена Інститутом історії, України та Інститутом

української історіографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

У збірці «Універсали Б. Хмельницького (1648–1657)» вміщено всі відомі універсали та накази Богдана Хмельницького, а також угоди і вимоги гетьмана за 1648–1657 рр. з архівів України, Російської Федерації, Білорусі, Польщі, США, Бразилії тощо, в яких йдеться про соціально-економічний розвиток і політичне становище України у період Хмельниччини. У додатках наведені сумнівні та підроблені універсали Богдана Хмельницького, універсали полковників, список універсалів Богдана Хмельницького, згадуваних у джерелах та літературі, але не виявлених, а також науково-довідковий апарат [27].

Пропонована увазі читачів збірка «Універсали українських гетьманів від І. Виговського до І. Самойловича (1657–1687)» включає всі організаційно-розпорядчі документи, які вдалося виявити в архівах України, Російської Федерації і Польщі – універсали, накази, угоди українських гетьманів, зокрема: Івана Виговського (1657–1659) та значну частину універсалів і наказів генеральної військової старшини і полковників (1649–1658), у яких йдеться про соціально-економічний розвиток і політичне становище у другій половині XVII ст. Науково-довідковий апарат склали: список архівних фондів публікацій, список скорочень, список застарілих і маловживаних слів, предметний, іменний і географічний покажчики, список ілюстрацій, перелік документів [28].

Поруч із вказаними виданнями стоїть тритомник «Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр.», Даний збірник є найповнішим на сьогодні компендіумом відповідних джерел, адже вміщує документи, відшукані Ю. Мициком у польських, російських, українських і білоруських архівосховищах упродовж багаторічної евристики. Добре відомо, що цілісним масивом документація українських гетьманів до І. Мазепи включно не збереглася. Джерела розрізнено, головним чином, по російських і польських архівах. Ф. 51 «Генеральна військова канцелярія» ЦДІАК України містить гетьманські документи переважно з 1709 р. [8].

Серед праць українських істориків старшого покоління, що побачили світ після 1991 р., заслуговує на увагу монографія дослідника Берестецької битви І. Свешнікова «Битва під Берестечком», у якій на основі великої кількості письмових документів аналізується і міжнародна діяльність Гетьманщини у 1649–1651 рр. [24, с. 9–26].

Книга В. Голобуцького «Запорозьке козацтво» є хрестоматійною у вітчизняній історіографії козацтва [3]. Про свою фундаментальну працю сам її автор написав наступне: «У середині 30-х років я почав працювати над історією українського козацтва, передусім запорозького, сподіваючись у майбутньому видати свою роботу в трьох томах. Перший том мав охопити період від появи козацтва на історичній арені до ліквідації Старої Січі (в 1709 р.); другий – часи Нової Січі (1734–1775 рр.); третій – історію нащадків запорожців – чорноморських козаків (1787–1860 рр.). 1956 року видавництво Академії наук УРСР випустило в світ книгу «Чорноморське козацтво», тобто третій том мого дослідження, а в 1957 році Держполітвидав УРСР видав книгу «Запорозьке козацтво», або перший том. Готуючи його до друку, я дещо відступив від попереднього плану – додав два розділи з історії Нової Січі. Другий том – «Запорозька Січ в останні часи свого існування» (1734–1775) – відрізняється від першого тим, що тут головну увагу приділено соціально-економічним питанням Нової Січі, господарському і культурному життю козаків.

Книга випущена видавництвом Академії наук УРСР в 1961 році тиражем тисяча примірників. Вихід моїх праць у 50-і і на початку 60-х років припадає на період «хрущовської відлиги»: стало можливим, хоч і в тісних рамках офіційної ідеології, працювати над запорозькою тематикою і видати книги. Пізніше, протягом майже чверті

віку, такої можливості вже не було. Теперішня моя праця є другим, українським виданням першого тому в умовах незнаної раніше свободи слова. Вона збагачена новими матеріалами і джерелами, які з'явилися за останнє тридцятиріччя. В. Голобуцький, 9 січня 1992 р.» [3].

Вчений не тільки зміг ретельно опрацювати документальні джерела Гетьманщини та підняти важливі пласти з документації її дипломатичної діяльності періоду Національно-визвольної війни, а й виступити на захист тези щодо існування, вже на той час, національної системи державного управління, яке включала у себе і досконале діловодство, у т. ч. дипломатичне.

Розвиток українознавства доби незалежності дозволив однозначно позитивно розв'язати проблему формування національної державності на українських землях у період Національно-визвольної війни. Свого теоретичного розвитку й конкретного наповнення ця ідея набула в працях сучасних вітчизняних дослідників різних галузей наукових знань. Зокрема, над проблематикою дипломатичних відносин та міжнародного документування Гетьманщини у 1649–1658 рр. працюють українські науковці: В. Брехуненко, В. Горобець, О. Гуржій, В. Кривошея, С. Леп'явко, В. Матях, Ю. Мицик, Ю. Нікольченко, Ю. Палеха, В. Романцов, П. Сас, В. Сергійчук, І. Синяк, В. Смолій, В. Станіславський, В. Степанков, Я. Федорук, Т. Чухліб, Г. Швидько, В. Щербак та інші.

Провідними установами є Інститут історії України НАН України (відділ історії України середніх віків та раннього нового часу), Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України (відділ джерел з історії України княжої та козацької доби, а також відділ історії і теорії археографії та споріднених джерелознавчих наук), Науково-дослідний інститут козацтва НАН України.

У 2006–2007 рр. зусиллями науковців Інституту історії України та Науково-дослідного інституту козацтва НАН України була створена «Історія українського козацтва. Нариси у двох томах». До редакційної колегії увійшли відомі українські вчені: В. Смолій (відп. ред.), О. Бачинська, А. Гурбик, О. Гуржій, С. Леп'явко, В. Матях, Ю. Мицик, Т. Чухліб, В. Щербак. На основі новознайдених документів, матеріалів та досягнень новітньої вітчизняної історичної науки був представлений узагальнений образ діловодної системи Гетьманщини, у т. ч. її міжнародного спрямування: зовнішньополітичних відносин та козацької дипломатії [7, с. 562–575].

У монографії В. Смолія і В. Степанкова «Богдан Хмельницький» на ґрунтовному документальному фундаменті простежуються основні віхи життєвого шляху гетьмана, ілюструються обставини, які зумовили формування його світоглядних установок і ціннісних орієнтацій, що вплинули на політичний вибір. На сторінках книги Богдан Хмельницький виступає як засновник і володар Гетьманщини, державотворець, політичний діяч, полководець, дипломат [25].

В. Степанков у статті «Становлення політичної еліти Гетьманщини в період революції XVII ст.: особливості, суперечності, деструктивні процеси» всебічно аналізує Зборівський (1649), Переяславський (1654), Гадяцький (1658) договори, звертаючи увагу на важливість та особливості процесу їхньої підготовки як міжнародних документів [26].

Важливе місце у вітчизняній історіографії проблеми належить працям Ю. Мицика. Його монографія «Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.» присвячена дослідженню всього комплексу документів з історії збройного повстання в Україні проти колоніального гніту Речі Посполитої. Проведена класифікація та систематизація джерел, визначена повнота, репрезентативність, ступінь достовірності кожної з їх категорій. Велика увага

приділена дослідженню універсалів, наказів і листів гетьмана України Богдана Хмельницького та взагалі джерел до його політичної біографії. В окремому розділі дослідження аналізуються документи дипломатичного характеру: міжнародні договори й угоди, міжнародне листування, дипломатичні інституції, записи дипломатичних переговорів, посольські звіти і донесення [10].

У статтях Ю. Мицика «З дипломатичної кореспонденції Б. Хмельницького та І. Виговського» [11], «З Українського Дипломатарію другої половини XVII століття» [12], «Невідомі листи керівників Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр.» [13] ретельно аналізуються особливості дипломатичного документування у Гетьманщини та його роль у зміцненні міжнародного становища козацької держави

Серед опублікованого доробку Г. Швидько переважно більшість становлять різні за жанром твори з історіографії, джерелознавства, археографічні публікації. Значне місце займають конкретно-історичні розвідки соціально-економічного становища міст, історії українського козацтва, соціальних стосунків. Хоча хронологічні рамки досліджень Г. Швидько є досить широкими, але переважно вона залишається в межах історії XVII–XVIII ст. У статтях «Джерела з історії Гетьманщини» [30], «Діловодчі акти козацьких органів влади як джерело до історії Гетьманщини другої половини XVII–XVIII століття» [29], дослідниця напряму або опосередковано звертається до проблеми міжнародного документування Гетьманщини у контексті розвитку козацького діловодства у 1649–1658 рр.

У часопису «Архіви України» В. Горобець опублікував розвідку «Матеріали до документальної виставки «Україна-Росія. Історія XVII-XVIII ст.», у якій проаналізував документальні джерела дипломатичного характеру щодо взаємовідносин між Гетьманщиною і Московським царством періоду Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. і дійшов висновку, що «... з огляду на виняткову наукову вагу історичних документів [...] публікація повного переліку таких джерел з історії України й Росії XVII–XVIII ст. стане у нагоді майбутнім дослідникам минулого обох держав, адже до переліку ввійшли не лише знані й давно оприлюднені архівні документи, а й певна кількість абсолютно невідомих джерел» [4, с. 183].

У статті «Право вільної елекції полковника Війська Запорозького: козацькі традиції у випробуванні імперськими новаціями» В. Горобець досліджує документи, в яких були зафіксовані непоодинокі факти втручання Московського царства у внутрішню і зовнішню політику Гетьманщини і як це втручання вплинуло на іманентні процеси розвитку козацької державності [5].

В 2017 р. у статті «Соціальні аванси та матеріальні вигоди від посідання полкового уряду в Гетьманщині: шляхетство, маєтності, соболі...» В. Горобець зауважує, що «з 1648 р. у міжнародних відносинах офіційно започаткувалася практика представництва посольствами інтересів не лише гетьмана та Війська Запорозького, але й «народу руського» [6].

Міжнародні відносини та зовнішня політика Гетьманщини в документах періоду Національно-визвольної війни посідає важливе місце у науковій творчості Т. Чухліба. Його праці присвячені міжнародним угодам, дипломатичній службі Української козацької держави. У статті «Організація дипломатичної служби Української козацької держави в середині XVII ст.» Т. Чухліб аналізує діяльність, штат та функції дипломатичної служби Гетьманщини: «... одне з найважливіших місць в історії ієрархії дипломатичної служби України другої половини XVII ст. займала Військова канцелярія на чолі з генеральним писарем. За дорученням гетьмана і під керівництвом писаря у канцелярії склалися листи до урядів інших держав, велося дипломатичне

листування...» [29, с. 70].

У статті М. Парахіної «Міжнародні відносини і дипломатія українського козацтва: перші роки становлення та функціонування», яка була опублікована в 2013 р. у науковому віснику «Гілея», розглядається історія участі українського козацтва в міжнародних відносинах, початку становлення його як самостійного військово–політичного фактору, з яким мусили рахуватися всі сусідні країни [20].

Важливою у рамках проблеми, що досліджується, є стаття С. Потапенко «Публікація джерел з історії українського козацтва: досвід Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України», у якій проаналізовано основні археографічні публікації з історії українського козацтва, здійснені співробітниками Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України протягом 1993–2012 рр. Зроблено висновок, що сплеск зацікавлення козацькою тематикою став закономірним результатом повернення української історіографії до раніше «небезпечних» тем, що, в свою чергу, зумовило потребу розширення кола введених до наукового обігу джерел [21].

У контексті історії міжнародного діловодства Гетьманщини періоду Національно-визвольної війни варто згадати «Реєстр Війська Запорозького 1649 р.» [21]. На думку С. Потапенко, «цей унікальний перелік 40477 козаків 16 полків Богдана Хмельницького був укладений відповідно до Зборівського мирного договору з поляками від 8 (18) серпня 1649 р. Уперше в 1875 р. з деякими погрішностями і некоректною передачею української орфографії джерело опублікував О. Бодяньський. У сучасному виданні текст оригіналу, який зберігається в Російському державному архіві давніх актів, відтворено засобами дипломатичного методу. Окрім того, до видання включено мовознавчі й джерелознавчі статті про Реєстр» [21, с. 154].

Проблемам козацького дипломатарію та міжнародному діловодству у Гетьманщині присвячені спеціальні публікації авторів, які були надруковані у науковому віснику «Гілея» [14], та науковому журналі «Віснику Маріупольського державного університету. Серія: «Філософія, культурологія, соціологія» [16–17], «Збірнику наукових праць Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» [15].

Так, у статті «Битва під Берестечком у контексті розвитку документної традиції українського козацтва» Ю. Нікольченко зауважує, що «Практичне значення результатів документознавчого аналізу першоджерел про Берестецьку битву полягає у можливості використання його методів та інструментів для наступних наукових пошуків за двома напрямками: з історії України та історії українського документознавства. Разом з тим, асортимент документальних джерел битви репрезентував дослідникам комплекси документів, які продукували не тільки козацькі діловодні структури, а й канцелярські установи Речі Посполитої, Московського царства та інших країн, що у перспективі може скласти новий напрямок історичних документознавчих досліджень в Україні» [14, с. 9].

У статті «Документне забезпечення зовнішньополітичної діяльності українського козацтва під час Національно-визвольної війни 1648–1658 років» Ю. Нікольченко і Ю. Кочина дійшли висновку, що: «Матеріали дипломатичного характеру, які були підготовлені у ГВК Гетьманщини, засвідчують їхній високий професійний рівень та широкий видовий склад. Він не поступався традиційним центрам європейської дипломатії: Речі Посполитій, Московського царства, Франції, Пруссії, Османської імперії, Швеції тощо. В процесі підготовки статті авторами встановлено, що види міжнародних і дипломатичних документів Гетьманщини періоду Національно-визвольної війни у повному обсязі відповідали вимогам державної

зовнішньополітичної діяльності. Вони склалися з: міжнародних договорів й угод; міждержавного листування; дипломатичних інструкцій; записів дипломатичних переговорів; посольських звітів і донесень» [17, с. 107–108].

У розвідці Ю. Нікольченка і Ю. Кочиної «Діловодство зовнішньополітичної діяльності Гетьманщини в 1649–1648 роках» зазначено: «В цих умовах дипломатичне діловодство посідало важливе місце у діяльності ГВК в 1649–1658 рр. За дорученням гетьмана і під керівництвом генерального писаря тут склалися листи до урядів інших держав, велося міжнародне листування. Повноваження кожного канцеляриста, писаря, посланця, товмача, перекладача та інших фахівців були чітко регламентовані. Це свідчить про розвинену форму організації діловодства зовнішньополітичної діяльності Гетьманщини. Необхідно визнати, що система міжнародного діловодства і документування, вироблена в адміністративних структурах Гетьманщини протягом 1649–1658 рр., стала фундаментом в процесі формування сучасної української системи діловодства зовнішньополітичної діяльності [16, с. 118].

Завершує цей цикл статей спільна публікація Ю. Нікольченка і О. Головки «Генеральна військова канцелярія у міжнародній діяльності Гетьманщини (1649–1658)», у якій стверджено, що важливе місце в ієрархії дипломатичної служби Гетьманщини належало ГВК, яка на чолі з генеральним писарем виконувала практично всю поточну роботу. «Враховуючи досвід інших країн ГВК створила унікальну на той час систему зовнішньополітичного діловодства, яка дозволила козацькій Україні виступати суб'єктом зовнішньої політики у Європі» [15, с. 86].

Розглядаючи проблему документального забезпечення міжнародної діяльності Гетьманщини в 1649–1658 рр. у сучасній вітчизняній історіографії, необхідно звернутися ще до одного видання, яке за своїм призначенням є навчальним. Мова йде про навчальний посібник «Історія діловодства (документознавчий аспект)» Ю. Палехи і Н. Леміш [19]. Організації діловодства в адміністративних структурах українського козацтва присвячений окремих, досить розлогий, розділ книги, який складається з трьох тем: формування діловодних служб, аналіз видового складу документації, особливості створення та зберігання документів. У кожній із названих тем автори посібника акцентують увагу читача і на особливостях міжнародного діловодства в структурах Генеральної військової канцелярії Гетьманщини у період Національно-визвольної війни, розглядають складові документації за її видовими та класифікаційними ознаками [17, с. 132–186].

Отримані авторами статті результати дали можливість дійти висновку, що постійний інтерес вітчизняних науковців до вивчення документальних джерел міжнародних відносин українського козацтва періоду Національно-визвольної війни 1648–1658 р. є результатом суспільно-політичних змін, які відбувалися в Україні після проголошення її незалежності. Їхній всебічний аналіз дає змогу фахівцям (політикам, історикам, правознавцям, документознавцям, економістам, культурологам) знаходити відповіді на драматичні виклики часу, з якими зіткнулася незалежна Україна у сьогоденні.

Список використаної літератури

1. Антонович В. Б. [Рец. на:] П. Н. Буцинский. О Богдане Хмельницком. – Харьков: Тип. М. Зильберберга, 1882. – 240 с. / В. Б. Антонович // Киевская старина. - 1883. - Кн. 2. - С. 417–428 ; Antonovich V. B. [Rets. na:] P. N. Butinskiy. O Bogdane Khmel'nitskom. – Kharkov: Tip. M. Zilberberga, 1882. – 240 s. / V. B. Antonovich // Kievskaya starina. - 1883. - Кн. 2. - С. 417–428.

2. Воссоединение Украины с Россией : документы и материалы в 3-х т. / под ред. П. П. Гудзенко, А. К. Василенко, А. Л. Сидорова. – Москва : Академия наук СССР, 1953.

– Т. 1 : 1620–1647 годы. – 588 с. ; Т. 2 : 1648 –1651 годы. – 558 с. ; Т. 3 : 1651 –1654 годы. – 646 с. ; Vossoedinenie Ukrainy s Rossiey : dokumenty i materialy v 3-kh t. / pod red. P. P. Gudzenko, A. K. Vasilenko, A. L. Sidorova. – Moskva : Akademiya nauk SSSR, 1953. – Т. 1 : 1620–1647 gody. – 588 s. ; Т. 2 : 1648 –1651 gody. – 558 s. ; Т. 3 : 1651 –1654 gody. – 646 s.

3. Голобуцький В. О. Запорозьке козацтво / В. О. Голобуцький. – Київ : Вища школа, 1994. – 539 с. ; Holobutskiy V. O. Zaporozke kozatstvo / V. O. Holobutskiy. – Kyiv : Vyshcha shkola, 1994. – 539 s.

4. Горобець В. М. Матеріали до документальної виставки «Україна-Росія. Історія XVII–XVIII ст.» / В. М. Горобець // Архіви України. – 2003. – № 1–3. – С. 183–229 ; Horobets V. M. Materialy do dokumentalnoi vystavky «Ukraina-Rosiia. Istoriiia XVII–XVIII st.» / V. M. Horobets // Arkhiv Ukrainy. – 2003. – № 1–3. – S. 183–229.

5. Горобець В. М. Право вільної елекції полковника Війська Запорозького: козацькі традиції у випробуванні імперськими новаціями / В. М. Горобець // Український історичний журнал. – 2015. – № 5. – С. 70–91 ; Horobets V. M. Pravo vilnoi elektsii polkovnyka Viiska Zaporozkoho: kozatski tradytsii u vyprobuvanni imperskymu novatsiiamy / V. M. Horobets // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2015. – № 5. – S. 70–91.

6. Горобець В. М. Соціальні аванси та матеріальні вигоди від посідання полкового уряду в Гетьманщині: шляхетство, маєтності, соболи... / В. М. Горобець // Український історичний журнал. – 2017. – № 4. – С. 20–37 ; Horobets V. M. Sotsialni avansy ta materialni vyhody vid posidannia polkovoho uriadu v Hetmanshchyni: shliakhetstvo, maietnosti, soboli... / V. M. Horobets // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2017. – № 4. – С. 20–37.

7. Історія українського козацтва : нариси у 2-х т. / ред. кол. : В. Смолій та ін. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2. – 724 с. ; Istoriiia ukrainskoho kozatstva : narysy u 2-kh t. / red. kol. : V. Smolii ta in. – Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2007. – Т. 2. – 724 s.

8. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / упоряд. Ю. Мицик; ред.кол. : В. А. Брехуненко та ін. – Київ, 2012–2015. - Т. 1 : 1648–1649 рр. – 679 с. ; Т. 2 : 1650–1651 рр. – 704 с. ; Т. 3 : 1651–1654 рр. – 423 с. ; Т. 4 : 1655–1658 рр. – 539 с. ; Dzherela z istorii Natsionalno-vyzvolnoi viiny ukrainskoho narodu 1648–1658 rr. / uporiad. Yu. Mytsyk; red.kol. : V. A. Brekhunencko ta in. – Kyiv, 2012–2015. - Т. 1 : 1648–1649 rr. – 679 s. ; Т. 2 : 1650–1651 rr. – 704 s. ; Т. 3 : 1651–1654 rr. – 423 s. ; Т. 4 : 1655–1658 rr. – 539 s.

9. Матях В. М. Українсько-російські відносини другої половини XVII–XVIII ст. (стан дослідження проблеми у вітчизняній історіографії) / В. М. Матях // Український історичний журнал. – 2003. – № 6. – С. 110–118 ; Matiakh V. M. Ukrainsko-rosiiski vidnosyny druhoi polovyny XVII–XVIII st. (stan doslidzhennia problemy u vitchyznianiі istoriohrafii) / V. M. Matiakh // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2003. – № 6. – S. 110–118.

10. Мицик Ю. А. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. / Ю. А. Мицик. – Дніпропетровськ : Дніпро, 1996. – 262 с. ; Mytsyk Yu. A. Dzherela z istorii Natsionalno-vyzvolnoi viiny ukrainskoho narodu seredyny XVII st. / Yu. A. Mytsyk. – Dnipropetrovsk : Dnipro, 1996. – 262 s.

11. Мицик Ю. З дипломатичної документації Б. Хмельницького та І. Виговського / Ю. Мицик // Наукові записки [Національного університету «Києво-Могилянська академія». Історія. - 1999. – Т. 14. – С. 93–112 ; Mytsyk Yu. Z dyplomatychnoi dokumentatsii B. Khmelnytskoho ta I. Vyhovskoho / Yu. Mytsyk // Naukovi zapysky [Natsionalnogo universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Istoriiia. - 1999. – Т. 14. –

S. 93–112.

12. Мицик Ю. З Українського Дипломатарію другої половини XVII століття / Ю. Мицик // Записки товариства імені Шевченка. – 1997 – Т. 233 : Праці історично-філологічної секції. – С. 360–397 ; Mytsyk Yu. Z Ukrainskoho Dyploamatariiu druhoi polovyny XVII stolittia / Yu. Mytsyk // Zapysky tovarystva imeni Shevchenka. – 1997 – Т. 233 : Pratsi istorychno-filolohichnoi sektsii. – S. 360–397

13. Мицик Ю. Невідомі листи керівників Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / Ю. Мицик // Український історичний журнал. – 2001. – № 1. – С. 134–147 ; Mytsyk Yu. Nevidomi lysty kerivnykiv Natsionalno-vyzvolnoi viiny ukrainskoho narodu 1648–1658 rr. / Yu. Mytsyk // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2001. – № 1. – S. 134–147.

14. Нікольченко Ю. М. Битва під Берестечком у контексті розвитку документної традиції українського козацтва / Ю. М. Нікольченко // Гілея: науковий вісник. – 2012. – № 56. – С. 5–10 ; Nikolchenko Yu. M. Bytva pid Berestechkom u konteksti rozvytku dokumentnoi tradytzii ukrainskoho kozatstva / Yu. M. Nikolchenko // Hileia: naukovyi visnyk. – 2012. – № 56. – S. 5–10.

15. Нікольченко Ю. М. Генеральна військова канцелярія у міжнародній діяльності Гетьманщини (1649–1658) / Ю. М. Нікольченко, О. В. Головка // Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» та 366-річчю Берестецької битви. – Пляшева : НІМЗ «Поле Берестецької битви», 2017. – С. 86–91 ; Nikolchenko Yu. M. Heneralna viiskova kantseliariia u mizhnarodnii diialnosti Hetmanshchyny (1649–1658) / Yu. M. Nikolchenko, O. V. Holovko // Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoї 50-richchiu Natsionalnoho istoryko-memorialnoho zapovidnyka «Pole Berestetskoї bytvu» ta 366-richchiu Berestetskoї bytvu. – Pliasheva : NIMZ «Pole Berestetskoї bytvu», 2017. – S. 86–91.

16. Нікольченко Ю. М. Діловодство зовнішньополітичної діяльності Гетьманщини / Ю. М. Нікольченко, Ю. М. Кочина // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філософія, культурологія, соціологія. – 2015. – Вип. 10. – С. 111–121 ; Nikolchenko Yu. M. Dilovodstvo zovnishnopolitychnoi diialnosti Hetmanshchyny / Yu. M. Nikolchenko, Yu. M. Kochyna // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Filosofiia, kulturolohiia, sotsiolohiia. – 2015. – Vyp. 10. – S. 111–121.

17. Нікольченко Ю. М. Документне забезпечення зовнішньополітичної діяльності українського козацтва під час Національно-визвольної війни 1648–1658 років / Ю. М. Нікольченко, Ю. М. Кочина // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філософія, культурологія, соціологія. – 2014. – Вип. 7. – С. 100–110 ; Nikolchenko Yu. M. Dokumentne zabezpechennia zovnishnopolitychnoi diialnosti ukrainskoho kozatstva pid chas Natsionalno-vyzvolnoi viiny 1648–1658 rokiv / Yu. M. Nikolchenko, Yu. M. Kochyna // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Filosofiia, kulturolohiia, sotsiolohiia. – 2014. – Vyp. 7. – S. 100–110.

18. Овсій І. О. Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року) : навч. посіб. / І. О. Овсій. – Київ : Либідь, 1999. – 240 с. ; Ovsii I. O. Zovnishnia polityka Ukrainy (vid davnikh chasiv do 1944 roku) : navch. posib. / I. O. Ovsii. – Kyiv : Lybid, 1999. – 240 s.

19. Палеха Ю. І. Історія діловодства (документознавчий аспект) : навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. – Київ : Ліра-К, 2011. – 328 с. ; Palekha Yu. I. Istoriiia dilovodstva (dokumentoznavchyi aspekt) : navch. posib. / Yu. I. Palekha, N. O. Lemish. – Kyiv : Lira-K, 2011. – 328 s.

20. Парахіна М. Б. Міжнародні відносини і дипломатія українського козацтва:

перші роки становлення та функціонування / М. Б. Парахіна // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 77. – С. 7–10 ; Parakhina M. V. Mizhnarodni vidnosyny i dyplomatiia ukrainskoho kozatstva: pershi roky stanovlennia ta funktsionuvannia / M. V. Parakhina // Hileia: naukovyi visnyk. – 2013. – № 77. – S. 7–10.

21. Потапенко С. Публікація джерел з історії українського козацтва: досвід Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України / С. Потапенко // Міждисциплінарні гуманітарні студії. Сер. : Історичні науки. – 2014. – 1. – С. 152–157 ; Potapenko S. Publikatsiia dzherel z istorii ukrainskoho kozatstva: dosvid Instytutu ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy / S. Potapenko // Mizhdystsyplinarni humanitarni studii. Ser. : Istorychni nauky. – 2014. – 1. – S. 152–157.

22. Реєстр Війська Запорозького 1649 р. / підгот. до друку : О. В. Тодійчук, В. В. Страшко, Р. І. Остап, Р. В. Майборода. – Київ : Наукова думка, 1995. – 592 с. ; Reiestr Viiska Zaporozkoho 1649 r. / pidhot. do druku : O. V. Todiichuk, V. V. Strashko, R. I. Ostash, R. V. Maiboroda. – Kyiv : Naukova dumka, 1995. – 592 s..

23. Романцов В. М. Становлення козацької держави у добу Національно-визвольної війни (проблема в українській історіографії 40-х років XIX–початку XX ст. / В. М. Романцов. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – 284 с. ; Romantsov V. M. Stanovlennia kozatskoi derzhavy u dobu Natsionalno-vyzvolnoi viiny (problema v ukrainskii istoriohrafii 40-kh rokiv XIX-pochatku XX st. / V. M. Romantsov. – Donetsk : DonNU, 2005. – 284 s.

24. Свешніков І. К. Битва під Берестечком. / І. К. Свешніков. – Львів : Слово, 1992. – 304 с. ; Svieshnikov I. K. Bytva pid Berestechkom. / I. K. Svieshnikov. – Lviv : Slovo, 1992. – 304 s.

25. Смолій В. А. Богдан Хмельницький / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Арії, 2013. – 656 с. ; Smolii V. A. Bohdan Khmelnytskyi / V. A. Smolii, V. S. Stepankov. – Kyiv : Arii, 2013. – 656 s.

26. Степанков В. С. Становлення політичної еліти Гетьманщини в період революції XVII ст.: особливості, суперечності, деструктивні процеси / В. В. Степанков // Український історичний журнал. – 2016. – № 6. – С. 87–113 ; Stepankov V. S. Stanovlennia politychnoi elity Hetmanshchyny v period revoliutsii XVII st.: osoblyvosti, superechnosti, destruktivni protsesy / V. V. Stepankov // Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. – 2016. – № 6. – S. 87–113.

27. Універсали Б. Хмельницького 1648–1657 років / упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич; редкол. : В. Смолій (гол.) та ін. – Київ : Альтернативи, 1998. – 382 с.; іл. – (Матеріали українського дипломатарию. Сер. І. Універсали українських гетьманів) ; Universaly B. Khmelnytskoho 1648–1657 rokiv / uporiad. I. Krypiakevych, I. Butych; redkol. : V. Smolii (hol.) ta in. – Kyiv : Alternatyvu, 1998. – 382 s.; il. – (Materialy ukrainskoho dyplomatiarii. Ser. I. Universaly ukrainskykh hetmaniv).

28. Універсали Українських гетьманів від І. Виговського до І. Самойловича (1657–1687) / упор. І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко. – Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 2004. – 1087 с. ; Universaly Ukrainskykh hetmaniv vid I. Vyhovskoho do I. Samoilyovycha (1657–1687) / upor. I. Butych, V. Rynsevych, I. Teslenko. – Lviv : Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka, 2004. – 1087 s.

29. Чухліб Т. В. Організація дипломатичної служби Української козацької держави в середині XVII ст. / Т. В. Чухліб // Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку : матер. Восьмих Всеукр. іст. читань : зб. наук. ст. – Черкаси : РВВ ЧДУ, 2001. – С. 67–72 ; Chukhlib T. V. Orhanizatsiia dyplomatychnoi sluzhby Ukrainkoi kozatskoi derzhavy v seredyni XVII st. / T. V. Chukhlib // Ukrainska kozatska derzhava: Vytoky ta shliakhy istorychnoho rozvytku : mater. Vosmykh Vseukr.

ist. chytan : zb. nauk. st. – Cherkasy : RVV ChDU, 2001. – S. 67–72.

30. Швидько Г.К. Джерела з історії Гетьманщини / Г. К. Швидько // Український археографічний щорічник. — Київ : Наукова думка, 1992. — Вип. 1, Т. 4. — С. 274–277 ; Shvydko H.K. Dzherela z istorii Hetmanshchyny / H. K. Shvydko // Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk. — Kyiv : Naukova dumka, 1992. — Vyp. 1, T. 4. — S. 274–277.

31. Швидько Г. К. Діловодчі акти козацьких органів влади як джерело до історії Гетьманщини другої половини XVII-XVIII століття / Г. К. Швидько // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Дніпропетровськ : Генеза, 2001. – Вип. 2. – С. 317–329 ; Shvydko H. K. Dilovodchi akty kozatskykh orhaniv vlady yak dzherelo do istorii Hetmanshchyny druhoi polovyny XVII-XVIII stolittia / H. K. Shvydko // Dnipropetrovskyi istoryko-arkheohrafichnyi zbirnyk. – Dnipropetrovsk : Heneza, 2001. – Vyp. 2. – S. 317–329.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2018

Y. Nikolchenko

O. Golovko

Y. Kochina

DOCUMENTARY SUPPORT OF HETMANSCHINA INTERNATIONAL ACTIVITIES IN 1649-1658: THE CURRENT RESEARCH ON THE PROBLEM IN MODERN, NATIONAL HISTORIOGRAPHY

One of the most important events in the history and culture of Ukraine was the formation of Hetmanschina in 1649 as a result of the National Liberation War 1648-1658. Long-term functioning of Hetmanschina laid the foundation for the Ukrainian national state and led to the development and consolidation of the state authority on the Ukrainian lands. Hetmanschina had a territory, an army, state authorities and legal norms. During that period a special Ukrainian system of administrative apparatus was formed.

The events of the National Liberation War were reflected in the domestic and foreign scientific, fiction literature based on historical, documentary resources. However, the problem of the documentary support of Hetmanschina international activities in 1649-1658 was studied only in few of them.

The development of Ukrainian studies of the independence times made it possible to solve the problem of the national statehood formation on the Ukrainian lands during the National Liberation War. This idea has been theorized and developed in the works of contemporary domestic researchers in the various fields of scientific knowledge. The problems of diplomatic relations and international documenting in Hetmanschina 1649-1658 are being studied by the following scientists: V. Brekhunenko, V. Horobets, O. Hurzhii, V. Kryvosheia, S. Lepiavko, V. Matiakh, Y. Mytsykh, Y. Nikolchenko, Y. Palekha, M. Parakhina, S. Potapenko, V. Romantsov, P. Sas, V. Serhiichuk, I. Syniak, V. Smolii, V. Stanislavskyi, V. Sanenkov, Y. Fedoruk, T. Chukhlib, H. Shvydko, V. Shcherbak etc.. The works on the topic by V. Antonovych, V. Holobutskyi, I. Ovsii, I. Sviashnikov are also analyzed in the article.

Most contemporary domestic researchers consider diplomatic documents of Hetmanschina 1649-1658 are of a highly professional level and a wide range of variety, namely: international treaties and agreements, correspondence, diplomatic instructions, records of diplomatic negotiations, ambassadorial reports, which can be compared favorably with those in the Polish-Lithuanian Commonwealth, Moscow Kingdom, France, Prussia, the Ottoman Empire, Sweden etc.

The results, received by the authors of the article, made it possible to conclude, that the constant interest of domestic scientists to the study of the documentary resources of international relations in Hetmanschina during the National Liberation War 1648-1658, is the result of public policy changes, which occurred in Ukraine after the proclamation of independence. Their complete analysis allows professionals(politicians, historians, legal experts, documentalists, economists, culture researchers) to find answers to the dramatic challenges of the time with which independent Ukraine has faced today.

Key words: *the National Liberation War of the Ukrainian people, 1648-1658, Ukrainian cossacks, Hetmanschina, international activities of cossacks, General military office, cossack affairs, documentary support, modern national historiography.*

УДК 354.073.515(477)«1923/1937»(045)

В. О. Кудлай

І. А. Ангелинова

ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЛОВОДСТВА В УСРР (1923–1937 РР.)

Проаналізовано інформативно-аналітичну складову процесів документування в УСРР. Визначено особливості документування в УСРР 1923–1937 рр., зокрема, підзвітність республіканських ділових установ центральним, обов'язковість виконання вказівок з центру, перші спроби союзної уніфікації документації, підвищення кількості доповідної, звітної документації до вищих органів, використання режиму секретності, поява планової документації, нівелювання цінності теоретичних питань документування та першочерговість практичних розробок, пов'язаних з Науковою організацією праці.

Ключові слова: *діловодство, документаційне забезпечення управління, наукова організація праці, раціоналізація управління, українізація, Наукова організація праці.*

Чітка та раціональна організація документаційних процесів визначає оперативність і чіткість діяльності будь-якого об'єкта, впливає на кінцевий результат в економічній сфері. Якісна підготовка інформаційно-документного забезпечення апарату керування сприяє прийняттю виважених обґрунтованих управлінських рішень.

Критичне сприйняття традицій та використання досвіду організації документаційного забезпечення управління сприяє системному удосконаленню цієї роботи на сучасному етапі. Враховуючи малу чисельність сучасних наукових студіювань з осмислення проблем організації документування в Україні в 1923–1937 рр. і визнаючи необхідність узагальнення вагомим досвіду напрацювань учених і спеціалістів цього періоду у сфері діловодства вважаємо, що поглиблене вивчення джерельної бази та історіографії, теоретичного і практичного досвіду, набутого українськими науковцями сприятиме раціональній організації документування на сучасному етапі. Це і обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті полягає у визначенні особливостей організації документування в УСРР. Відповідно до мети було сформульовано наступні завдання:

- дослідити історіографію та джерела проблеми;
- з'ясувати специфіку нормативно-методичного забезпечення документування в УСРР у 1923-1937 рр.;

- визначити особливості документування в УСРР 1923-1937 рр.;

Історичний аспект досліджуваної у цьому студіюванні проблеми розглядали С. Г. Кулешов [2], Ю. І. Палеха та Н. О. Леміш [6; 7]. Розвитку та діяльності окремих діловодних установ присвячено праці Н. В. Сальнікової [8]. Питання особливостей мови радянського справочинства розглянув О. Л. Доценко [1] та Л. Т. Масенко [9]. Незважаючи на наявність низки досліджень вітчизняних науковців з історії діловодства в УСРР у 1923–1937 рр., досі бракує узагальнюючого дослідження з цього питання. Це і обумовлює актуальність обраної теми публікації.

30 грудня 1922 р. УСРР увійшла до складу СРСР в якості однієї з радянських республік. В Україні було остаточно встановлено радянську форму державності, на довгі 70 років держава фактично втратила свою незалежність і в усіх сферах життя. Враховуючи те, що діловодство як елемент суспільної науки не може розвиватися відокремлено від розвитку держави в цілому, не підлягає сумніву, що на розвиток українського діловодства суттєво вплинули історичні події 1923–1937 років.

В цей час розвиток нормативного та науково-методичного забезпечення організації діловодства в Україні цілком і повністю було підпорядковано одній меті – побудові міцного і консервативного адміністративно-командного апарату, в якому абсолютно всі питання вирішувались під контролем комуністичної партії.

Найважливішою характерною рисою розвитку діловодства, як і всього суспільного життя України, в цей період є безумовне підпорядкування місцевих органів діловодства центральним органам. Будь-які ініціативи на місцях, теми наукових розробок, методики, які пропонувались до широкого впровадження, наукові праці, які планувались до видання, повинні були бути затверджені ВКП(б) і Радою Народних Комісарів (м. Москва).

Враховуючи те, що рівноправність радянських республік в складі СРСР була лише формальною не викликає подиву і така характерна для українського діловодства цього періоду риса як «другорядність» республіканського діловодства у порівнянні з центральним – радянським [7, с. 171]. Саме у Москві було сконцентровано основні наукові ресурси – Державне бюро організаційного будівництва (Оргбуд), де розроблялися і впроваджувалися рекомендації з раціональної постановки діловодства). Наукові заклади України отримували фінансування та поповнювались кадрами за залишковим принципом. Навіть фахові ВНЗ в Україні були створені значно пізніше: Інститут раціоналізації управління у м. Київ 1929 р., Таганрозький Науково-дослідний інститут з НОП – 1920 р., Казанський Науково-дослідний інститут з НОП – 1921 р. [7, с. 154].

Звичайно у справі українського діловодства того періоду панував жорсткий партійний контроль. Це обумовило наявність великої кількості різного роду звітів у партійні інстанції. Іноді об'єм звітів, які подавались організаціями сягав 600–800 аркушів, у їх складі були численні форми, таблиці, діаграми. Особливо великою кількістю форм і показників вирізнялась статистична звітність [6, с. 23].

Подання звітів не було формальною процедурою – організації контролю за виконання документів, вказівок, перевірки поданої звітності в СРСР приділяли значну увагу. Так, у 1929 р. за рішення НК РСІ було створено контрольно-планове бюро, основною функцією якого було контролювання виконання документів. Основним принципом роботи нової структури було – централізація усіх видів контролю, встановлення системи відповідальних виконавців, забезпечення всеосяжного контролю виконання документів.

Повна відсутність демократії та свободи слова в СРСР зумовили такурису українського документування – широке використання режиму секретності, яке було

всеосяжним та в багатьох випадках зовсім недоцільним.

У середині 1920-х рр. до відання органів Державного політичного управління (далі – ДПУ) УСРР було віднесено комплекс функцій у сфері забезпечення режиму таємності – визначення переліку відомостей закритого характеру, допуск осіб до роботи з таємною інформацією, встановлення правил роботи з таємною документацією, обстеження стану таємного діловодства в державних і партійних установах, розслідування правопорушень тощо. Монополізація органами ДПУ УСРР повноважень щодо забезпечення режиму таємності сприяла певною мірою посиленню службової дисципліни, поліпшенню стану захисту державної таємниці, зменшенню кількості правопорушень у цій сфері тощо.

Зокрема, цікавим є досвід забезпечення режиму таємності органами ДПУ, УСРР у 1920-ті рр. На органи ДПУ УСРР покладался контроль за дотриманням режиму таємності. Постановою РНК УСРР від 10 вересня 1924 р. при ДПУ УСРР було створено Спеціальний відділ. Пересилання всіх категорій таємної кореспонденції здійснювалося тільки органами ДПУ УСРР [7, с. 181].

Для всіх окрвиконкомів з метою найбільшої конспірації таємного та цілком таємного листування був виданий «Циркуляр ВУЦИК о веденні секретного делопроизводства» (1926 р.). Наявність великої кількості документів із позначкою «Цілком таємно» зазвичай пояснювалась дотриманням інтересів партії та необхідністю захисту інформації від внутрішніх та зовнішніх ворогів радянської влади. Основні вимоги до роботи з документами, які мали позначку «Таємно» наводить Ю. І. Палеха [6, с. 55]:

- наявність загальної нумерації сторінок;
- зберігання у вогнетривких шафах;
- заборона виносити з приміщення, возити з собою, копіювати;
- 7-денний строк повернення до парткомітету;
- встановлення кінцевого терміну зберігання;
- акти знищення передавались до секретної частини обкому ВКП(б).

Широким народним масам інформація щодо діяльності партії видавалась дозовано в обмежених обсягах і лише та, яка не компрометувала комуністичних лідерів.

Згідно з інструкцією, кореспонденція поділялася на кореспонденцію серії «К» і кореспонденцію літерну. Кореспонденцію серії «К» віддавали тільки в руки адресатові. На пакеті ставилися мастична печатка і підпис. Тут містилися розпорядження та інші документи з таємною інформацією. Літерні кореспонденти ділилися на літеру «А» (таємно – терміново) та «В» (таємно – не терміново). Літерна кореспонденція конвертувалася у визначеному Спецвідділом ДПУ УСРР порядку. На листах мала бути чітко визначена адреса одержувача, координати відправника, ступінь важливості й терміновості листа. Київський окружний виконавчий комітет розіслав «Інструкцію для здійснення таємного та мобілізаційного діловодства в районним виконкомом Київської округи» від 16 вересня 1926 р. [6, с. 57].

Облік таємне діловодства здійснювався в окремих журналах. Журнали нумерувалися, прошнуровувалися та пропечатувалися. Документи зберігалися у металевих сейфах. У 1920-і рр. чи не головною зміною в документуванні був перехід діловодства на українську мову.

Постановою ВУЦВК й РНК УСРР від 01 серпня 1923 р. «Про заходи забезпечення рівноправності мов і про допомогу розвитку української мови» зазначалося, що діловодство в усіх державних установах та державних торговельно-промислових підприємствах, розташованих на території УСРР, належить здійснювати українською

мовою [9, с. 114]. Передбачалося, що бланки, штампи, етикетки тощо на території УСРР належить також виготовляти українською мовою. Місцеві органи влади видавали розпорядчі документи, спрямовані на українізацію діловодства та проведення перевірок щодо знання української мови діловодами. Працівники, які не володіли українською мовою, не мали права обіймати посади, пов'язані з документообігом. Цей процес необхідно було завершити до 01 січня 1926 р. [1, с. 155]. У перехідний період дозволялося складати службові документи як українською, так і російською мовами.

Однак, політика більшовицької партії і радянської влади у сфері українізації у 1920-х рр. була непослідовною і суперечливою, тому в умовах подальшого утвердження сталінізму її було згорнуто.

У січні 1933 року секретарем ЦК КП(б)У став П. П. Постишев, який за вказівкою ВКП(б) та радянського уряду взяв курс на фактичну ліквідацію здобутків українізації. Це звичайно позначилося і на розвитку українського документування. Політика деукраїнізації призвела не тільки до ліквідації всіх здобутків українського національного відродження, а й негативно вплинула на розвиток українського документування, історичні корені якого сягали XVI–XVIII століть [2, с. 101].

Одним із головних завдань діловодства цього періоду є підвищення ефективності виробництва у зв'язку з обов'язковістю виконання п'ятирічних планів розвитку країни. Це зумовило появу такої характерної риси українського діловодства як нерозривний зв'язок діловодства з так званим «виробничим трактуванням», тобто зв'язку з НОП. З цією метою на початку 1920-х НК РСІ УСРР навіть сприяв активному вивченню українськими науковцями західноєвропейського та американського досвіду з НОП (теорії Ф. Тейлора, А. Файоля) [8, с. 22]. Але і цей напрямок розробок на початку 1930-х було закрито.

У період перед закриттям ІРУ основна увага нового керівництва була приділена практичним заходам з діловодства безпосередньо на виробничих об'єктах. Ці розробки передбачали що ділянками, які мали обстежуватися бригадами працівників інституту були: «Загальне діловодство» (процеси приймання вхідної кореспонденції, її оброблення, розподіл, надсилання кореспонденції), «Протокольне діловодство», «Копіювально-множилна справа», «Організація контролю виконання». Першочерговими стають розробки вчених-практиків з питань удосконалення побудови державного апарату на основі НОП, питань організаційного проектування.

У 1930-і рр. в Україні у м. Києві проводилися Всеукраїнські курси підготовки та перепідготовки секретарів та інструкторів районних виконавчих комітетів.

На курсах було розглянуто та запропоновано нові вимоги до організації діловодства в «Інструкції з діловодства районних виконавчих комітетів».

Усі державні, кооперативні установи та організації мали запровадити такі загальні раціоналізаторські заходи:

1. спрощений порядок листування між установами;
2. відповіді на вхідні листи інформаційно-довідкового характеру (писати на звороті, не залишаючи в себе у справах копії);
3. відповіді на непринципове листування не залишати, або залишати у разі потреби копію відповіді.

Щодо оформлення протокольної частини зазначалося, що протокол діловодства охоплював систему документів, у яких відбивалася діяльність РВК як колегіального органу. Для того, щоб уникнути невиконання президією дрібних питань, що вимагали колегіального розв'язання, пропонувалося скерувати планування політичного, господарчого та організаційного керівництва. Протокольне діловодство регламентувало складання теми засідання президії, підготовку до засідання, складання постанов,

ухвалення постанов, зберігання та систематизація постанов, контроль за виконанням постанов.

Засідання РВК на кожне окреме питання, кожну постанову фіксували на окремому аркуші – бланку встановленої форми.

Таким чином, 1923–1937 рр. відзначені активним розвитком наукової організації управлінської праці та діловодства. В ці роки був накопичений значний фактичний матеріал, що дає нам змогу визначити наступні особливості організації документування в УСРР зазначеного періоду:

- наявність жорсткої вертикалі влади (підзвітність республіканських діловодних установ центральним, обов'язковість виконання вказівок з центру);
- всеосяжний партійний контроль (велика кількість доповідної, звітної документації до вищих органів);
- використання режиму секретності;
- поява нового різновиду діловодної документації – планової;
- другорядність республіканського діловодства у порівнянні з центральним;
- першочерговість практичних розробок, зв'язок з НОП;
- нівелювання цінності теоретичних студіювань;
- використання поступового досвіду в сфері управління та діловодства інших країн.

Здійснений аналіз історичних джерел 1920-1930-х років, розкриває тісний зв'язок удосконалення державного апарату та діловодства. Радянським законодавством перш за все було закріплено принцип оперативності та загальнокультурного підходу до діловодства, розроблено нові традиційні елементи оформлення документації тощо.

Список використаної літератури

1. Доценко О. Л. Історія мови українського справочинства : навч. посіб. / О. Л. Доценко; за ред. С. М. Гусарова. – 2-ге вид., доп. – Київ : Альфа Реклама, 2010. – 299 с. ; Dotsenko O. L. Istoriiia movy ukrainskoho spravochynstva : navch. posib. / O. L. Dotsenko; za red. S. M. Husarova. – 2-he vyd., dop. – Kyiv : Alfa Reklama, 2010. – 299 s.
2. Кулешов С. Г. З історії організації наукових досліджень процесів діловодства в Україні у 1920–1930-х роках / С. Г. Кулешов // Студії з архівної справи та документознавства. - 2004. – Т. 11. – С. 164–167 ; Kuleshov S. H. Z istorii orhanizatsii naukovykh doslidzhen protsesiv dilovodstva v Ukraini u 1920–1930-kh rokakh / S. H. Kuleshov // Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva. - 2004. – Т. 11. – С. 164–167.
3. Мітюков О. Г. Радянське архівне будівництво на Україні (1917–1973) / О. Г. Мітюков. – Київ : Наук. думка, 1975. – 271 с. ; Mitiukov O. H. Radianske arkhivne budivnytstvo na Ukraini (1917–1973) / O. H. Mitiukov. – Kyiv : Nauk. dumka, 1975. – 271 s.
4. О переводе делопроизводства на соответствующие языки в автономных республиках и областях: Декрет ВЦИК от 22 дек. 1924 г. // Собрание узаконений и распоряжений РСФСР. – 1925. – № 3. – Ст. 20 ; О perevode deloproizvodstva na sootvetstvuyushchie yazyki v avtonomnikh respublikakh i oblastiakh: Dekret VTsIK ot 22 dek. 1924 g. // Sobranie uzakoneniya i rasporyazheniya RSFSR. – 1925. – № 3. – Ст. 20.
5. Об улучшении постановки учета, отчетности и делопроизводства в сельсоветах: Постановление ЦИК и СНК СССР от 10 июня 1935 г. // Собрание законов и распоряжений СССР. – 1935. – №33. – Ст. 278 ; Ob uluchsheniyu postanovki ucheta, otchetnosti y deloproizvodstva v selsovetakh: Postanovleniye TsYK y SNK SSSR ot 10 yuniya 1935 h. // Sobraniye zakonov y rasporyazheniy SSSR. – 1935. – №33. – Ст. 278
6. Палеха Ю. І. Загальне документознавство : навч. посіб. / Ю. І. Палеха,

Н. О. Леміш. – Київ : Ліра-К, 2008. – 393 с. ; Palekha Yu. I. Zahalne dokumentoznavstvo : navch. posib. / Yu. I. Palekha, N. O. Lemish. □ Kyiv : Lira-K, 2008. – 393 s.

7. Палеха Ю. І. Історія діловодства (документознавчий аспект) : навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. – Київ : Ліра-К, 2011. – 328 с. ; Palekha Yu. I. Istoriiia dilovodstva (dokumentoznavchyi aspekt) : navch. posib. / Yu. I. Palekha, N. O. Lemish. – Kyiv : Lira-К, 2011. – 328 с.

8. Сальнікова Н. В. Нормативне та науково-методичне забезпечення діловодства в Україні у 1920–1930-х роках : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.02 / Наталія Валеріївна Сальнікова; Держ. арх. служба України, Укр. НДІ арх. справи та документознавства. – Київ, 2012. – 24 с. ; Salnikova N. V. Normatyvne ta naukovo-metodychne zabezpechennia dilovodstva v Ukraini u 1920–1930-kh rokakh : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 27.00.02 / Nataliia Valeriivna Salnikova; Derzh. arkh. sluzhba Ukrainy, Ukr. NDI arkh. spravy ta dokumentoznavstva. - Kyiv, 2012. - 24 с.

9. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду : Документи і матеріали / упоряд. : Л. Т. Масенко, В. О. Кубайчук, О. А. Демська-Кульчицька. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 499 с. ; Ukrainska mova u KhKh storichchi: istoriia linhvotsydu : Dokumenty i materialy / uporiad. : L. T. Masenko, V. O. Kubaichuk, O. A. Demska-Kulchytska. – Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiiia», 2005. – 499 s.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018

V. Kudlai

I. Anhelynova

PECULIARITIES OF DOCUMENTATION AND INFORMATIONAL SERVICES IN UKRAINE (1923-1937)

The article deals with the peculiarities of documentation in the USSR in 1923-1937. As a result of our work, we note that the main determinant of Ukrainian documentation in 1923-1937 was the accession of the Ukrainian republic to the USSR on December 30, 1922. Formation of documentary tradition was influenced by the functionaries of the Communist Party.

The result of the development of the office-work process in the Ukrainian SSR was the creation of documents of various types. The normative documents, of course, had a great influence on the documentation processes, and were adopted by the Secretariat of the Central Committee, the Presidium of the NK RSI, the RNK of the Ukrainian SSR, the Central Executive Committee, the Central Committee of the CPU (b) U, and also other bodies of state administration. At the local level main documents were orders, decisions issued by local councils and their executive municipal committees, district authorities of the party authorities, as well as the heads of institutions, enterprises and organizations.

As a result of the analysis, it was clarified that the legislative acts were formal, declarative, politically interlaced; they were not effectively implemented.

After analyzing the historical experience gained by Ukrainian scholars in the period of 1923-1937, we have can state that the historical events that took place in Ukraine in this period determined the further direction and ways of developing Ukrainian case-law. The historiography and the sources of the problem (government documentation and scientific and methodological developments of scientists) have been investigated. The article specifies the peculiarities of documentation in the USSR of 1923-1937, among which the accountability of the Republican office-cluster institutions is central, the obligatory implementation of instructions from the center, the first attempts to unify the Union documentation, increase the number of detailed, reporting documentation to higher authorities, the usage of the regime of

secrecy, the appearance of planned documentation, leveling the value of theoretical issues of documentation and the priority of practical developments associated with the Scientific management.

An informative analytical component of the documentation processes in the Ukrainian SSR was analyzed. As a result of the analysis, it was discovered that the effective implementation of these documents was impossible due to the severe influence of the communist parties in all spheres of political and economic life.

The topicality of the problem is confirmed by the results of our study. However, they do not exhaust a significant range of issues in the history of Ukrainian case-law of the designated period, but, on the contrary, provide grounds for further scientific research.

Key words: *office work, documents providing management, scientific organization of labour, rationalization of management, Ukrainization, Scientific management.*

УДК 392.51:130.2

О. О. Кухаренко

АРХЕТИПИ ЯК ОСНОВА ОБРАЗІВ ПЕРСОНАЖІВ ОБРЯДОВОЇ ДІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ

Розглянуто персонажі традиційного українського весілля та критерії, яким вони мали відповідати за віковими, статевими, соціальними, сімейними, професійними та індивідуальними параметрами. Визначено класичні архетипи, що характеризують вказаних дійових осіб, – самість, тінь, аніма й анімус; а також національно-ментальні – козак, мудра жінка-порадниця, архетипи жертви й родючості та подальшу їх трансформацію. Доведено, що теза Г. Сковороди про видиму й невидиму природу співвідноситься з уявленнями на рівні примітивного мислення про існування двох світів – реального й потойбічного та їхню взаємодію.

Ключові слова: *родинні обряди, українське весілля, структурні дослідження, весільні персонажі, архетипи.*

Структурні культурологічні дослідження обрядового циклу українського традиційного весілля в певний час призводять до характеризування образів дійових осіб обрядів і характеристики їхньої основи. Так стикаємося з проблемою архетипів – класичних і народних, що виникли в процесі становлення української нації та культури.

Весільній обрядовості та персонажам обрядових дій присвятили народознавчі, етнологічні й культурологічні праці А. Байбурін, В. Балушок, О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакова, О. Кісь, С. Лашенко, М. Маєрчик. До дослідження архетипів у стереотипах української культури вдавалися І. Грабовська, Т. Купцова, Т. Талько.

Метою статті є визначення класичних і національно-ментальних архетипів, що характеризують дійових осіб обрядового циклу українського традиційного весілля, а також подальшу їхню трансформацію.

Персонажами весільного обрядового циклу є головні дійові особи – парубок і дівка, яким у результаті належить стати чоловіком і жінкою; а також батьки й родичі з одного й іншого боку, свати й весільні старости, дружки на чолі зі старшим дружком і дружки, керовані старшою дружкою; коровайниці й музики, священик і церковний причт, і, нарешті, гості з одного й іншого боків. Усіх дійових осіб, що беруть безпосередню участь у весіллі, можна поділити на два табори, дві команди за

приналежністю до головних персонажів обрядового циклу.

Також існує можливість поділу на представників обрядового дійства, які не мають можливості вибирати свої статуси, й тих, чий статус вибирається чи призначається. До першої групи належать головна пара персонажів, батьки й родичі; до другої – всі інші дійові особи. Щоб, приміром, стати (бути призначеним чи вибраним) сватом, слід відповідати певним критеріям: бути, якщо не літньою людиною, то знаходитися в другій половині життя (віковий критерій), бути чоловіком (статевий критерій) і користуватися повагою серед односельців (соціальний критерій). Старшою дружкою могла стати дівка, що мала статус неодруженої (статевий ценз і сімейний стан), входила до молодіжної громади (віковий критерій) та мала авторитет серед її представників (соціальний), знаходилася в приятельських стосунках з нареченою (критерій індивідуальних стосунків). Але й на цьому різновиди критеріїв, яким має відповідати той чи інший персонаж не вичерпуються: приміром, старшою коровайницею могла бути молодиця (віковий і сімейний ценз), що добре володіла господарськими навичками в галузі обрядової випічки (професійний); а весільним старостою – той, хто добре знався на основах обрядової дії, що також можна віднести до професійного критерію.

Усі перераховані персонажі здійснювали свою місію в чітко відведений час і на різних етапах обрядового циклу. Сватам належало брати участь у перехідній фазі від першого етапу до другого – домовитися про весілля, як таке, та здійснити переведення головних персонажів до інших статусів – обрядових і сакральних. Під час наступних етапів весільного дійства сватів вшановували за те, що вони здійснили під час обряду сватання; в подальшому їхня роль була пасивною, а дії нічим не відрізнялися від дій усіх інших гостей на весіллі. А ось весільних старостів, задіяних у другому й третьому етапах, що позначені статусами «наречений – наречена» й «молодий – молода», до цього й опісля обрядова дія ніяк не виділяла. Коровайниці взагалі діяли лише в рамках обряду бгання, а після цього перетворюються на звичайних гостей.

У весільних обрядах не лише достатньо нескладно розподілити всіх дійових осіб на два табори, дві команди за приналежністю до одного чи іншого головного персонажу, але при цьому визначити, що в кожній особі чи групі осіб існує відповідник з протилежного боку, разом з яким вони утворюють дуальну антиномну пару, частіше за все за статевими параметрами. Якщо ж ці особи являють собою персонажів однієї статі, приміром, коровайниці чи весільні старости, то вони належать або до табору нареченого (молодого), або нареченої (молодої) – пари антиномій, які також розподіляються за статевим цензом.

Що стосується архетипів, то це питання є значно складнішим і потребує більш детального звернення до концепції, запропонованої швейцарським психологом Карлом Густавом Юнгом і розробленої його послідовниками. Вперше питання архетипів Юнг підняв у 1919 р. в доповіді «Інстинкт і несвідоме», а спроба їх класифікації припадає на період, починаючи з 1941 р., коли було видано книгу «Вступ до сутності міфології». За Юнгом, колективне несвідоме складається з потужних психічних образів, так званих архетипів чи «первинних моделей». Людський розум має власну історію, а психіка зберігає багато слідів від попередніх стадій свого розвитку; таким чином, зміст підсвідомості впливає на психіку й формує її, а підсвідома частина розуму сучасної людини зберігає здатність створювати ті самі символи, що колись відображалися у віруваннях і ритуалах первісних людей [4, с. 52].

Архетипи – вроджені ідеї або спогади, які привертають людей сприймати, переживати й реагувати на події певним чином. Насправді, це не спогади або образи як такі, а швидше, чинники, під впливом яких люди реалізують у своїй поведінці

універсальні моделі сприйняття, мислення та дії у відповідності до якихось об'єктів чи подій. Вродженою тут є саме тенденція реагувати емоційно, когнітивно й поведінково на конкретні ситуації – наприклад, при несподіваному зіткненні з батьками, коханою людиною, незнайомцем, зі змією чи смертю. Архетипи створюють загальну структуру особистості, а в моменти пробудження творчої активності в свідомості людини вони продукують архетипічні образи й ідеї, що використовуються у вигляді символів у культурі, в тому числі в традиційних народних обрядах. У ряді архетипів, описаних Юнгом, стоять *мати, дитина, герой, мудрець, божество Сонця, шахрай, Бог і смерть*. Усі ці архетипи так чи інакше можуть мати місце й бути використаними при дослідженні персонажів родинних обрядів, зокрема весільного обрядового циклу.

Слід відзначити, що розгляд архетипів, наявних і відображених в основі побутування дійових осіб весільних обрядів у даному випадку має здійснюватися не з точки зору психології, а з культурологічних засад і виключно для цілей, поставлених завданнями саме цієї наукової галузі. Таке твердження означає, що дослідження архетипів повинне відбуватися не щодо конкретних індивідуумів, а стосовно опосередкованих чи універсальних образів традиційних дійових осіб обрядів, у ролі яких могли виступати різні люди, з різною психологією, відмінними типами й категоріями. Наше завдання – вичленити основні критерії, за якими, з народної точки зору, має характеризуватися той чи інший персонаж весільної обрядової драми.

У структурі архетипів найважливішим, на думку Юнга, є архетип *самості*, який можна охарактеризувати як внутрішній регулюючий центр, що відрізняється від особистої свідомості [4, с. 203]. В українській мові він співвідноситься з такими термінами як «самостійність», «самодостатність»; при цьому однаково стосується як індивідуального, так і колективного несвідомого: на певному етапі життя як індивід, так і оточуючи його усвідомлюють, що, досягнувши певного віку, йому слід ввійти до дитячого колективу, далі – до парубочої громади, потім – одружитися, створити сім'ю, народити дітей, а, вичерпавши життєві сили, померти. Причому відчуття необхідності таких заходів присутнє не лише на рівні підсвідомого, воно притаманне так само, як для індивідуальної, так і колективної свідомості. Архетип самості визначає прагнення людини на власному життєвому шляху вчасно зробити необхідні кроки. Він же диктує визначене ставлення до головних персонажів під час обряду комори, де на рівні колективної підсвідомості громада вважає своїм правом контроль і перевірку дотримання молодію норм для збереження цнотливості та здатності молодого здійснити акт дефлорації. Саме архетип самості диктує членам громади права контролю за вірним, на її думку, розвитком життя членів колективу.

Людину, яку б роль вона не виконувала в обряді, не можна сприймати однозначно й однобічно в психологічному плані, оскільки, окрім того, що майже кожна дійова особа є учасником пари антиномій за гендерною ознакою й має свою повну протилежність у рамках обряду, вона від природи наділена ще й внутрішніми протиріччями. І в цьому контексті не можна не згадати архетип *тіні*, який також утворює антиномію спільно з архетипом самості. Отже, протиріччя для розвитку обрядових дій виникають не лише серед понять, персонажів і топографічних об'єктів, а й між існуючими архетипами, прикладом чого є бінарні опозиції «тінь – самість». Оскільки проведення обряду й рівень сакралізації прямо пропорційно залежить від втручання потойбічних сил, усе, що надходить із того світу, так чи інакше асоціюється з архетипом тіні. Самість, навпаки, безпосередньо пов'язана з усім, що стосується світу реального; тому з наростанням рівня сакралізації в обрядовій дії починають переважати персонажі, в основі поведінки й дій яких знаходиться архетип тіні. До них виникає відповідне відношення оточуючих, оскільки таким персонажам відкриті знання щодо

процедури проведення обряду, які можливо було отримати лише з одного джерела – потойбіччя. Тому представник іншого світу чи той, хто отримав знання з потойбіччя, однаково викликали шанобливий чи, навіть, побожний страх, як і годиться для сприйняття сакрального, в усіх, хто таких знань не мав.

Отже, з архетипом тіні в обряді ототожнюється кожен персонаж, наділений знаннями стосовно проведення обряду: свати, коровайниці, старости, старший дружок і старша дружка здійсненням своїх обрядових функцій викликали відношення інших учасників до себе, як до тих, хто наділений сакральними знаннями, які можна було отримати виключно в процесі взаємодії з потойбіччям. Приміром, сватам відомо, що під час обряду сватання слід було говорити про бажання знайти куницю в копиці сіна; дружок знає, як після заручин за допомогою хустки потрібно вести наречених на посад; весільні старости проінформовані, як вести переговори й мінятися хлібом під час викупу молодії.

Якщо самість, приймаючи тезу Юнга та його послідовників, вважати «Божою волею» чи «внутрішнім авторитетом» [5, с. 37], то тінь, від протилежного, можна назвати волею того, хто протиставляється Богові. Але тут слід зазначити, що реальний світ і потойбіччя не співвідносяться в повній мірі з поняттями «рай» і «пекло», «Бог» і «сатана», оскільки перша пара антиномій у світосприйнятті давньої людини виникла значно раніше, ніж основи християнської ідеології, до якої відносяться друга й третя з наведених пар антиномій.

У переліку архетипів Юнга є ще одна яскраво виражена антиномна пара архетипів – *аніма* й *анімус*; якщо перший являє собою несвідомий жіночий бік особи чоловіка, то другий навпаки – несвідомий чоловічий бік особи жінки. Звичайно, можна було б два архетипи, що уособлюють чоловіче й жіноче начала, застосувати до визначення двох різностатевих головних персонажів і їхніх двійників – дружків і дружок; чи відшукати в основі образу нареченої задатки архетипу *дівчи*, а в її матері – архетипу *матері*, в старшому сватові – *мудреця*, в кучерявому парубкові з обряду бгання короваю – архетип *трікстера* чи *блззня*. Але, оскільки для нашого дослідження все це не дасть якоїсь додаткової чи перспективної інформації, то й сенсу в такій діяльності немає. Використаємо ми для цього біля двох десятків архетипів, запропонованих Юнгом, чи дванадцять, що належать американському психологу Керол Пірсон [6, с. 258], результат буде один і той самий, а точніше – жодного.

Дещо по іншому виглядає ситуація з суто українськими національно-ментальними архетипами, що визначені в новітніх працях послідовниками Юнга. На їхню думку, архетипи *аніми* й *анімуса* трансформуються в гендерні стереотипи маскулінного й фемінного [1, с. 13–14]. А кожен період розвитку та становлення нації народжував власні архетипи, включені до скарбниці колективного несвідомого українців. Так епоха Бароко дала архетип *козака* – відображення ідеального чоловіка, лицаря, захисника віри й рідного краю.

Цілком логічним є те, що вказаний архетип має відобразитися в образі чоловіка – статусі, якого повинен досягнути парубок в результаті весільних обрядових дій. Оскільки обряд здійснює своєрідну ініціацію одного з головних персонажів, то завдання його полягало в наданні статусу, який дійсно відповідав би колективним уявленням про ідеального мужчину, що пройшов усі випробування й мав право одружитися й створити власну родину. Цю тезу доводить ще й той факт, що в українському фольклорі й до сьогоднішнього дня побутують популярні прислів'я: «Козацькому роду нема переводу», «Терпи, козаче, отаманом будеш», «Сніп з бородою, а козак з молодію». А визначення будь-якої звичаї серед дітей і підлітків відбувається за допомогою схвального терміну «козак». Після занепаду козацтва цей архетип

трансформувався в *чумака* чи *бурлаку*. А в філософії Григорія Сковороди знаходять відображення ще кілька архетипів – *мудрий старець*, *духовна людина*, *оманлива людина*, *воїн-захисник*. Останній перекликається з архетипом козака й є його продовженням в умовах пізніших часів.

Дослідження Миколою Костомаровим українського етносу в порівнянні з російським виокремлює архетип *мудрої жінки-порадниці*, який у весільній обрядовості найбільше притаманний матері нареченої. Вона дійсно є найближчою й найавторитетнішою порадницею; а те, що під час вінчання саме мати полишається вдома (в сакральному центрі), як двійник нареченої, вкотре підтверджує наше припущення.

Архетип жінки-порадниці перегукується з іншими жіночими архетипами – *Берегині*, *Великої Матері*, *Матері Сирої Землі*. Приміром, Велика Мати втілює в собі силу роду, його життєдайне начало; Мати Сира Земля сягає своїми коренями міфологічних уявлень і примітивного мислення давніх людей – пращурів нації. Значно пізніше цей архетип трансформувався в образ Матері-України, що склав основу такого спрямування в українській культурі як націоналізм. Популярність жіночих образів серед національних архетипів обумовлена побожним ставленням українців до матері [2, с. 88]. А якщо прослідкувати становлення й розвиток української культурної думки, то отримаємо шлях від основоположного образу (архетипу) козака, воїна-захисника до землі, матері, України; від чоловічого до жіночого, від маскулінності до фемінності. Звичайно, що на певних етапах такі сприйняття ввійшли й стали надбанням колективного несвідомого, яке потім знайшло своє відображення зокрема в обрядах родинного циклу.

Використовувані в персонажах весільного обрядового дійства архетипи, звичайно, не вичерпуються вказаними; їх значно більше й вони відображають не лише дійові особи реальності, а й персонажі потойбіччя, серед яких мали бути й *Бог*, *деміург-творець*, *мудрий старець*, як втілення культу померлих. Але обрядові дії реально відображають лише частину того, що відбувається при зіткненні антиномних світів; використовуючи термінологію Г. Сковороди, існує *видима природа*, під якою філософ розумів створіння й *невидима* – Бог [3, с. 173]. Щодо обрядової дії зауважимо, що два вказані поняття пов'язані з антиномною парою «реальність – потойбіччя»; все, що відбувається під час обряду в реальності, видиме, а вплив на реальність потойбіччя навпаки є невидимим і реалізується лише через зростаючий чи спадаючий рівень сакралізації. Тому віднайти в невидимому ні конкретних персонажів, ні відповідних їм архетипів неможливо: все, що відбувається в потойбіччі чи тимчасово приходить звідти до реальності, сприймається лише на рівні відчуттів і диктується колективним несвідомим.

Будь-яке обрядове дійство пов'язане з уявленнями про смерть і відродження, про подорож до потойбіччя й поверненню до реального життя. У такому випадку всі обряди переходів є до певної міри обрядами жертвопринесення, що здійснюються через архетип посвяти: в честь якихось майбутніх преференцій головними персонажами весільних обрядів жертвуються й посвячуються через смерть і відродження статуси парубка й дівки, коса нареченої й незайманість молодої. Усі перераховані жертви є присвяченими, як правило, отриманню єдиних преференцій, пов'язаних із родючістю жінки й землі за посередництва чоловіка й запліднюючого небесного божества. У такому випадку є всі підстави стверджувати, що в світогляді давніх людей зберігся й проявляється в психіці їхніх нащадків також архетип родючості, який характеризується всіма названими критеріями.

У результаті нашого дослідження вдалося встановити, що персонажі українського

традиційного обрядового весільного циклу поділяються за віковими й статевими параметрами, соціальними й сімейними цензами, професійними та індивідуальними критеріями. Визначили класичні архетипи, що характеризують вказаних дійових осіб, – самість, тінь, аніма й анімус; а також національно-ментальні – козак, мудра жінка-порадниця, архетипи жертви й родючості та їхню подальшу трансформацію. Довели, що теза про видиму й невидиму природу, співвідноситься з уявленнями на рівні примітивного мислення про існування двох світів – реального й потойбічного та взаємодію між ними під час проведення обрядових дій.

Список використаної літератури

1. Грабовська І. Репрезентація архетипів у гендерних стереотипах української культури : моногр. / І. Грабовська, Т. Купцова, Т. Талько. – Київ : Видавець Лисенко М. М., 2012. – 196 с. ; Hrabovska I. Rerezentatsiia arkhetyviv u hendernykh stereotypakh ukrainskoi kultury : monohr. / I. Hrabovska, T. Kuptsova, T. Talko. – Kyiv : Vydavets Lysenko M. M., 2012. – 196 s.

2. Мірчук І. Світогляд українського народу. Спроба характеристики / І. Мірчук // Генеза. – 1994. – № 2. – С. 87–96 ; Mirchuk I. Svitohliad ukrainskoho narodu. Sproba kharakterystyky / I. Mirchuk // Heneza. – 1994. – № 2. – S. 87–96

3. Чижевський Д. Що таке філософія? / Д. Чижевський // Українська культура : Лекції за ред. Дмитра Антоновича / упоряд. С. Ульяновська; вступ. ст. І. Дзюби. – Київ : Либідь, 1993. – С. 167–189 ; Chyzhevskiy D. Shcho take filosofiiia? / D. Chyzhevskiy // Ukrainska kultura : Lektsii za red. Dmytra Antonovycha / uporiad. S. Uliianovska; vstup. st. I. Dziuby. – Kyiv : Lybid, 1993. – S. 167–189.

4. Юнг К. Г. Человек и его символы / Карл Густав Юнг; пер. с нем.. – Москва : Медков С. Б., 2016. – 352 с. ; Yung K. G. Chelovek i ego simvolyy / Karl Gustav Yung; per. s nem.. – Moskva : Medkov S. B., 2016. – 352 s.

5. Юнг К. Г. Эон : Исследования о символике самости : пер. с нем. / К. Г. Юнг. – Москва : Академический Проект, 2009. – 340 с. ; Yung K. G. Eon : Issledovaniya o simvolike samosti : per. s nem. / K. G. Yung. – Moskva : Akademicheskiiy Proekt, 2009. – 340 s.

6. Pearson C. S. Awakening the heroes within: Twelve archetypes to help us find ourselves and transform our world / C. S. Pearson. – New York : HarperOne, 1991. – 352 p.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2018

O. Kukharenko

ARCHETYPES AS THE BASIS OF THE CHARACTERS' IMAGES OF A RITUAL ACTION OF THE UKRAINIAN WEDDING

The traditional characters of the Ukrainian ritual wedding cycle, which are divided by age and gender parameters, social and family qualifications, professional and individual (or personal) criteria, are considered. Besides, there was made the division into representatives of the ritual action, which do not have the ability to choose their status, and those whose status is elected or appointed.

It is determined that on the basis of images of the characters take place both classical archetypes, discovered by C.G. Jung in the middle of the last century, in particular “self”, “shadow”, “anima” and “animus”; as well as national-mental – “Cossack”, “a wise woman-counselor”, archetypes of sacrifice and fertility, and their further transformation, depending on the main stages of the development of the Ukrainian nations and culture.

It is proved that the thesis of H. Skovoroda on the visible and invisible nature correlates with representations at the level of primitive thinking about the existence of two worlds – the

real and the other one, and their interaction.

Both characters and archetypes are decomposed into antinomy pairs, in particular on the basis of gender or belonging to reality and afterlife. Such interaction takes place in the process of rituals, since any ritual activity is related to the concepts of death and rebirth, a journey to another world and a return to real life. The main purpose of such interaction in the ceremonies of the wedding cycle is the process of sacralization and connection with fertility, without which it is impossible to fulfill the main task set before the wedding ceremony – the transition of the main characters from one social statuses (a boy and a girl) to the other (a man and a woman).

Key words: *family ceremonies, Ukrainian wedding, structural research, wedding characters, archetypes.*

УДК 378:004.77

О. А. Сивак
М. В. Сарбаш

ПЛАТФОРМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто впровадження інформаційних технологій в закладах вищої освіти за шести моделями: навчання по типу екстернат, на базі університету, у віртуальному навчальному середовищі, тощо. Розглядається означення дистанційної освіти, як явища впровадження он-лайн технологій, а саме платформ дистанційного навчання: Moodle, Pleiad, Promethee, WebCT, LearningSpace, Claroline, ACOLAD, Ganesha, VirtualU, тощо. Представлені види та типи платформ. Більшу увагу приділено складним платформам, які можуть включати можливість педагогічного проектування та поширення. В них розглянуто основні характеристики, переваги та недоліки у роботі.

Ключові слова: *дистанційне навчання, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційні технології, комп'ютерні програми, модель, мультимедійні курси, навчальне середовище, платформи навчання.*

В країнах з високим рівнем розвитку інформатизації практика впровадження он-лайн технологій налічує близько 20 років. Провідна роль у процесі розвитку електронного навчального середовища, інформатизації освіти та запровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальний процес належить державі та державним установам. Також важливу роль відіграють недержавні установи та організації, які в тісному співробітництві з урядом, місцевою громадою та партнерами розвивають напрямок дистанційного навчання.

Впровадження інформаційних технологій в закладах вищої освіти є одним з елементів дистанційної освіти та сучасних форм навчання. Програмне забезпечення для підтримки дистанційного навчання має безліч характеристик. Характеристика переваг та недолік розглянутих платформ дистанційної освіти є метою даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Впровадження онлайн-технологій в освіту займаються як українські так і зарубіжні дослідники. Проблему впровадження онлайн-технологій в освітній процес вивчали М. Беседіна, К. Власенко, В. Гура, В. Кухаренко, В. Олійник, П. Стефаненко. Серед зарубіжних дослідників слід відзначити Дж. Блумстук, Д. Кіган, Дж. Коумі) та

російських (В. Биков, В. Солдаткін, А. Хуторський та інших) дослідників. Найбільш ґрунтовні дослідження інформатизації освіти проводили В. Биков, А. Гуржій, М. Жалдак, Ю. Жук, М. Згуровський, Г. Козлакова, А. Кудін, І. Прокопенко, С. Раков, С. Триус та ін. Зазначені автори розглядали інформатизацію освіти в контексті суспільних трансформацій, реформ освіти, розроблення теоретично-методичних аспектів застосування інформаційних технологій у освіті, інформаційного-програмного забезпечення дистанційної освіти, управління інформаційними базами даних в освіті, комп'ютеризованої системи обробки інформації, забезпечення якості засвоєння знань здобувачами освіти, підвищення дієвості самостійної роботи над навчальним предметом, тощо.

Впровадження інформаційних технологій в освіті здійснюється здебільшого за 6 основними моделями:

1. Навчання по типу екстернату. Навчання, що спрямовано на потреби учнів, які не можуть відвідувати заняття. Учні самостійно вивчають матеріал, потім здають екзамени за пройденим курсом. Модель орієнтована на середню і вищу освіту.

2. Навчання на базі університету. Навчання з використанням комп'ютерних технологій, система для навчання студентів що отримують освіту заочно. Студенти отримують друковані програми, навчальні та методичні видання, аудіо- та відео файли, електронні підручники, що дозволяє вивчати програму самостійно.

3. Навчання, що ґрунтується на співробітництві кількох навчальних закладів. Декілька ЗВО розробляють єдині програми основних курсів. При цьому програми стають дешевшими та більш якісними, забезпечується визнання сертифікатів, виданих різними освітніми закладами. Основа навчання – електронні підручники.

4. Навчання в спеціалізованих освітніх закладах. Модель підходить для закладів, які займаються виключно організацією дистанційних курсів. В основі навчання самостійна робота студентів з електронними підручниками, спеціальною літературою, аудіо- та відеофайлами, комп'ютерними програмами. Особливість моделі – обов'язкове створення мультимедійних курсів.

5. Модель з використанням автономних навчальних систем. Навчання будується на відео-лекціях та додаткових друкованих виданнях, що дозволяє охопити широку аудиторію без використання дорогої техніки.

6. Навчання в віртуальному навчальному середовищі. Модель є зручною та простою у використанні як для викладачів, так і для здобувачів. Вони можуть навчатися по індивідуальному навчальному маршруту та отримати доступ для проходження одного, кількох чи всіх курсів представлених на сайті. Особливістю використання моделі є те, що користувач повинен мати навички роботи з комп'ютером та мережею Internet [3, с. 20–23].

В кожній з моделей враховується можливість очних консультацій з викладачем на базі освітнього закладу або on-line, але особлива увага приділяється саме онлайн-технологіям навчання.

Для всіх рівнів освітніх закладів України дистанційна освіта є новим явищем, тому доцільно розглянути основи впровадження онлайн технологій. Прийняття законодавчих актів дає нормативну базу для функціонування нової системи освіти, однак впровадження онлайн-технологій неможливе без надійної основи – платформи дистанційного навчання.

Термін «платформа» почав застосовуватись стосовно навчання у словнику не так давно, а саме після проникнення Інтернет-технологій у сферу навчання. В Європі вже з кінця 80-х років застосовують різні платформи підтримки дистанційного навчання

(Moodle, Pleiad, Promethee, WebCT, LearningSpace, Claroline, ACOLAD, Ganesha, VirtualU та інші).

Платформа дистанційного навчання – це програмне забезпечення для підтримки дистанційного навчання, метою якого є створення та управління педагогічним змістом, індивідуалізоване навчання та телетьюторат, воно включає засоби, необхідні для трьох основних користувачів – викладача, студента, адміністратора [1].

Тобто платформа дистанційного навчання – це центральний елемент, навколо якого збираються учасники дистанційної освіти. У цій системі, викладач створює загальний курс навчання, використовуючи мультимедійні педагогічні ресурси, індивідуалізує його до потреб та здібностей кожного учня, та здійснює підтримку діяльності студентів. Здобувач вивчає в мережі або завантажує педагогічний зміст, що йому рекомендований, організовує свою роботу, виконує вправи, він може бачити еволюцію своєї діяльності на інтерфейсі комп'ютера, виконувати завдання для самооцінки та передавати виконані завдання на перевірку викладачеві. Викладачі та здобувачі спілкуються індивідуально або в групі, пропонують теми для обговорення й співробітничать при вивченні або створенні загальних документів.

Адміністратор забезпечує й підтримує обслуговування системи, управляє доступом та правами викладачів і здобувачів, створює зв'язки із зовнішніми інформаційними системами (адміністративними документами, каталогами, педагогічними ресурсами тощо). Тобто адміністратор платформи має специфічну роль, яка відрізняється від ролі адміністратора установи [1].

В наш час існує немало платформ для дистанційного навчання і їх кількість не перестає зростати з кожним роком. Платформи можуть бути безкоштовними, платними або орендованими, а також пристосованими чи ні до специфічних потреб організації або установи.

Вибір платформи для дистанційного навчання повинен бути виваженим, потрібно врахувати різні особливості: педагогічні, технічні, економічні, організаційні. До того ж, треба продумати, що очікується від платформи з адміністративної точки зору (управління групами, індивідами, діяльністю) і з погляду створення змісту (чи передбачено створення специфічного змісту або включені вже існуючі продукти). Також, треба відрізнити платформи академічного типу (які мають на меті насамперед управління колективним навчанням, а кінцевою ціллю навчання для студентів є отримання дипломів) і платформи, які сприяють придбанню компетенції для освоєння певної професії [1].

Платформи можуть поєднувати різні засоби. Існує 3 типи платформ: прості платформи, синхронні віртуальні класи, складні платформи.

Прості платформи мають на меті надання онлайн курсу, вони включають мінімальні асинхронні засоби зв'язку, студенти можуть записуватися на один або кілька модулів / курсів.

Синхронні віртуальні класи – це поєднання синхронних засобів, які імітують клас, але з використанням онлайн-технологій. Викладач веде заняття на відстані й дозволяється більше або менше втручання аудиторії.

Складні платформи, крім простих видів діяльності, можуть включати можливість педагогічного проектування та поширення. Деякі з них включають тільки Інтернет-засоби, інші використовуються, щоб управляти стаціонарним навчанням та навчанням з використанням онлайн-технологій [1].

Розглянемо деякі з них: Moodle, WebTutor, STELLUS, Microsoft Learning Gateway.

Moodle (рис.1) (модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище) – вільна система управління навчанням, що поширюється по ліцензії GNU General Public License.

Система орієнтована насамперед на організацію взаємодії між викладачем та учнями, хоча підходить і для організації традиційних дистанційних курсів, а так само підтримки очного навчання.

Програмне забезпечення Moodle перекладена на десятки мов, в числі яких і російська, система використовується в 197 країнах світу. Це програма, що дозволяє інтегрувати навчання на заняттях цілком в мережу, використовуючи веб-технології. Ті, хто навчається зможе по-справжньому вчитися, отримуючи доступ до різних ресурсів класу програми. Moodle дозволяє ефективно організувати процес навчання, використовуючи такі можливості як проведення семінарів, тестів, заповнення електронних журналів, включення в урок різних об'єктів і посилань з інтернету, і багато інших [6].

Рис.1 Платформа листанійної освіти Moodle

Основні переваги системи Moodle: стабільність; масштабованість (маються інсталяції більш ніж з 1 мільйоном користувачів); модульність та підтримка відкритих протоколів.

Крім цього, у ньому на досить високому рівні реалізована підтримка всіх типів навчальної активності, яку можна було реалізувати на використовуваних технології. Процес установки максимально автоматизований: покроковий майстер виконує більшу частину роботи, від діагностики сервера до створення структури бази даних.

Недоліки: система Moodle уразлива для злому, не підтримує вебінари (але більшість відкритих або комерційних продуктів цієї категорії вже мають готові модулі інтеграції в Moodle) [2].

WebTutor – це програмний комплекс, призначений для автоматизації основних бізнес-процесів, пов'язаних з управлінням персоналу в сучасній компанії. Використовується як платформа для організації дистанційного навчання.

Розробником системи дистанційного навчання Webtutor є компанія WebSoft – провідний російський розробник програмного забезпечення для управління персоналом.

Програмний комплекс складається з модулів, кожен з яких володіє своєю функціональністю. З цих модулів комплектується програмне забезпечення, призначене для конкретних завдань, відповідно до вимог замовника: створення електронних навчальних матеріалів і тестів; планування і проведення електронного тестування для необмеженої кількості користувачів; аналіз результатів тестування; планування та проведення дистанційного навчання; аналіз результатів дистанційного навчання; автоматизація роботи навчального центру: облік і планування очних і дистанційних навчальних заходів, складання навчальних програм та навчальних планів, облік навчальних ресурсів, інформування співробітників компанії про діяльність навчального центру та забезпечення зворотного зв'язку з ними; аналіз результатів роботи навчального центру; автоматизація процедури визначення вимог до співробітників; планування і проведення оціночних заходів; автоматизація процедури оцінки посад і формування грейдів; розрахунок відсотка преміювання співробітників.

Програма має два інтерфейси: інтерфейс Портал (рис. 2) призначений для організації єдиної точки доступу користувачів (учасників бізнес-процесів, що автоматизуються програмним комплексом) до різних ресурсів та сервісів програмного комплексу.

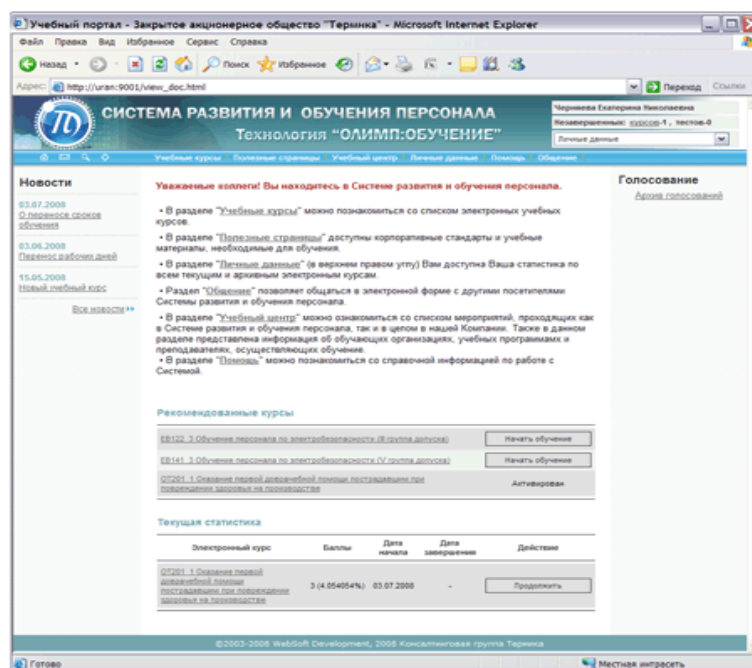

Рис. 2 Інтерфейс Портал програмного комплексу

За допомогою інтерфейсу Портал користувачі відповідно до своєї функціональної ролі виконують різні дії, наприклад: проходження тестування та навчання; заповнення різних форм при участі в оціночних процедурах; отримання інформації; управління процесами навчання, тестування, оцінки персоналу; отримання звітів.

Інтерфейс Адміністратор (рис. 3) призначений для вирішення основних завдань з адміністрування програмного комплексу WebTutor.

Він дозволяє виконувати дії пов'язані з плануванням та управлінням процесами навчання, тестування та оцінки персоналу, наприклад: створення та налаштування

параметрів тестів, курсів, навчальних програм; управління доступом користувачів; ведення різних списків і баз даних; управління структурою Порталу; настройка і отримання звітів і звітних форм.

Інтерфейси програмного комплексу реалізовані за допомогою додатків: Портал та Інтерфейс Адміністратор. Додаток Портал реалізований за допомогою стандартного веб-браузера, а Інтерфейс Адміністратор – за допомогою спеціалізованих додатків WebTutor Administrator, які поставляються в комплекті системи [4].

Переваги: можливість створення повноцінного сховища даних; масштабованість; можливість гнучкої інтеграції з існуючою ІТ-інфраструктурою з мінімальними витратами.

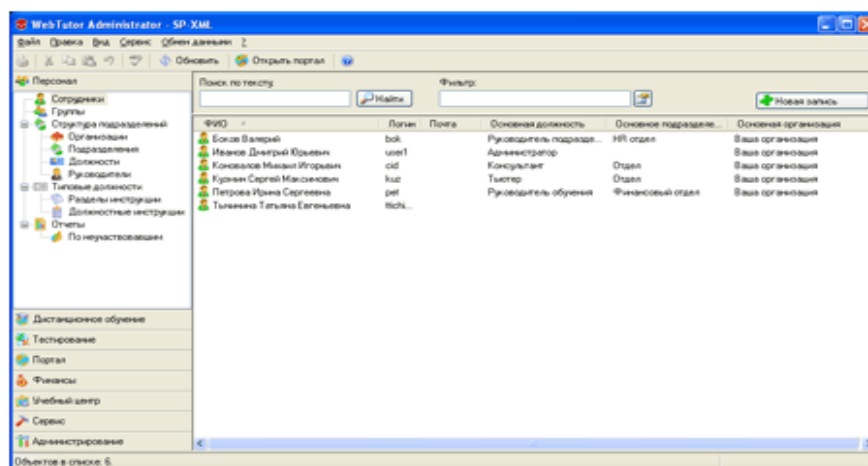

Рис. 3 Інтерфейс Адміністратор програмного комплексу WebTutor

STELLUS – повнофункціональний, побудований на web-технології, модульний комплекс програмного забезпечення для підтримки відкритої освіти. Комплекс легко вбудовується в навчальний процес коледжу, інституту, університету, академії чи школи. Комплекс надає весь необхідний інструментарій для створення дистанційних навчальних курсів, програмованих навчальних посібників і тестових завдань.

Слухачі отримують доступ до досліджуваних курсів і тестів, розміщеним в корпоративній мережі або Інтернет, використовуючи стандартний web-браузер.

Платформа дистанційного навчання *STELLUS* дозволяє: вести підготовку навчальних матеріалів і тестів; управляти навчальним процесом (складати індивідуальні та групові розклади занять); планувати навчальне навантаження; забезпечує процедури складання тестів та іспитів в автоматичному і напівавтоматичному режимі; отримувати статистичні звіти для аналізу.

Всі події в рамках процесу навчання фіксуються в базах даних. Ці дані можуть бути використані для статистичного аналізу.

Переваги: гнучкість; модульність. Що дозволяє вирішувати завдання з мінімальними затратами; орієнтованість на гуманітарні і творчі дисципліни; зручність інтерфейсу; інтегрованість [5].

Microsoft Learning Gateway (рис. 4) представляє собою платформу для взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Ця технологія, розроблена корпорацією Майкрософт, має набір потужних функціональних можливостей і призначена спеціально для навчальних закладів.

Будучи централізованою базою знань з єдиною точкою входу *Microsoft Learning Gateway* дозволяє здійснювати повнотекстовий пошук по будь-яким видам документів, навчальних матеріалів, профілів користувачів.

Рішення Microsoft Learning Gateway розроблено на базі Microsoft SharePoint Portal Server спеціально для освіти. Воно включає в себе технології Microsoft з управління знаннями, взаємодії і спільної роботи.

До них відносяться:

- Microsoft Office SharePoint Server 2007 – підтримка спільної роботи, інформаційний портал і платформа для документів, служби індексування та сертифікації;

- Microsoft SharePoint Learning Kit – простий і ефективний засіб, що дозволяє викладачам створювати завдання з будь-яких документів, що зберігаються в бібліотеці документів SharePoint;

Microsoft SQL Server 2008 – рішення для роботи з базами даних, що дозволяє адміністраторам аналізувати й обробляти інформацію. Спрощує процес розгортання, управління та оптимізації даних навчального закладу та аналітичних додатків;

- Microsoft Office Communications Server 2007 – рішення, що дозволяє всім учасникам навчального процесу знаходити потрібних їм людей і спілкуватися з ними в режимі реального часу в добре захищеному середовищі, інтегрованої з системами Microsoft Office System і Windows Server;

- Microsoft NET Framework – стратегія корпорації Майкрософт, що служить для об'єднання систем, інформації та пристроїв за допомогою веб-служб для забезпечення користувачам можливості взаємодіяти та співпрацювати більш ефективно;

- Active Directory – служба каталогів, що надає засоби для управління обліковими записами і відносинами між ними;

- Microsoft System Center – сімейство продуктів корпорації Майкрософт для системного адміністрування, що забезпечують фахівців у галузі інформаційних технологій засобами і знаннями, необхідними їм для управління інфраструктурою [8].

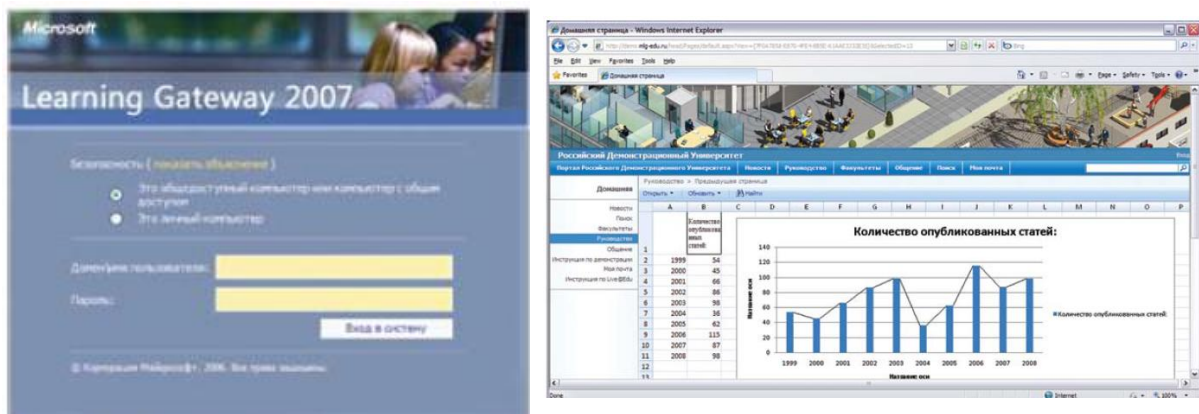

Рис. 4 Платформа дистанційного навчання Microsoft Learning

Microsoft Learning Gateway розгортається на базі університету та у стандартному вигляді має типову структуру (рис. 5). Learning Gateway – легко поєднується із вже існуючими в закладі освіти системами управління та забезпечує їх надійність і безпеку. Означена технологія задовольняє основні потреби вузу в роботі з інформацією, і може бути надійною основою для подальшого розвитку навчального закладу.

Можна сказати, що розглянуті платформи виконують одне завдання, однак з використанням різних технологій. Вони орієнтовані на різний рівень складності системи дистанційного навчання, кожна має свої сильні та слабкі сторони. Система

Moodle уразлива для злому, та не підтримує вебінари тому потребує додаткового програмного забезпечення, або має використовуватися у комплексі іншою системою.

WebTutor є більш захищеним, крім того платформа складається із модулів, що дозволяє встановлювати тільки потрібні для роботи елементи і економити кошти на придбанні системи.

Рис. 5 Типова структура порталу навчального закладу

STELLUS, як зазначено вище, це повнофункціональний, побудований на web-технології, модульний комплекс програмного забезпечення для підтримки відкритої освіти. Він легко інтегрується в інші системи та має повний інструментарій для створення і роботи з дистанційними курсами, відтак не потребує додаткового устаткування. Microsoft Learning Gateway також є повнофункціональною системою, що має власний інструментарій, тому є зручною для використання.

Таким чином, кожен заклад вищої освіти може обирати платформу дистанційного навчання у відповідності до потреб та моделі дистанційної освіти, створеної в закладі освіти.

Використання платформ дистанційної освіти позитивні та негативні сторони. Позитивним у використанні платформ є сприяння співробітництву між студентами. Але, зазначимо, що в багатьох платформах використовується просте додавання комунікаційних видів діяльності, щоб схилити студентів до спільної праці, припускаючи, що введення засобів спілкування буде досить, щоб відбувалося дійсне співробітництво. Досвід показує, однак, що треба задумувати колективну діяльність навчання й створювати ситуації взаємодопомоги, щоб студенти змогли співпрацю, а також передбачати види діяльності й умови, сприятливі для появи організованих груп студентів, які дійсно будуть займатися спільною працею.

Негативною тенденцією є те, що видавці платформ часто намагаються ставити педагогічні проблеми на другий план, на перше місце ставиться сумісність зі стандартами й спрощення створення, управління й обслуговування навчання, що для клієнтури свідчить про скорочення витрат.

Іншою негативною тенденцією при використанні платформ є також те, що тьютори використовують в своїй діяльності найчастіше асинхронні засоби спілкування,

але не застосовують засоби специфічні, задумані спеціально для дистанційного супроводу. Асинхронні засоби їм дають можливість лише ознайомитися із частинами курсу, переглянутими студентами, але тьютори не мають ніякої інформації про здійснення діяльності студентами. Здійснюється надання інформації, однак відсутній контроль, який є невід'ємною частиною процесу навчання.

Список використаної літератури

1. Горбатюк Р. М. Формування готовності майбутніх педагогічних фахівців засобами мобільних технологій до професійної діяльності / Р. М. Горбатюк, О. І. Потапчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2017. – Вип. 48. – С. 106–109 ; Horbatiuk R. M. Formuvannia hotovnosti maibutnikh pedahohichnykh fakhivtsiv zasobamy mobilnykh tekhnolohii do profesiinoi diialnosti / R. M. Horbatiuk, O. I. Potapchuk // Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. – 2017. – Vyp. 48. – S. 106–109.

2. Гриценко В. Г. Організаційні засади інформатизації вищої освіти [Електронний ресурс] / В. Г. Гриценко // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. - 2013. - Вип. 121, Ч. 1. - С. 45–50. – Режим доступу : http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3394/1/nz_vipusk_121_1.pdf ; Hrytsenko V. H. Orhanizatsiini zasady informatyzatsii vyshchoi osvity [Elektroni resurs] / V. H. Hrytsenko // Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Vynnychenka]. Ser. : Pedahohichni nauky. - 2013. - Vyp. 121, Ch. 1. - S. 45–50. – Rezhym dostupu : http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3394/1/nz_vipusk_121_1.pdf

3. Кіровоградський національний технічний університет [Електронний ресурс] : онлайн форум. – Режим доступу: <http://forum.kntu.kr.ua/> ; Kirovohradskiy natsionalnyi tekhnichniy universytet [Elektroni resurs] : onlain forum. – Rezhym dostupu: <http://forum.kntu.kr.ua/>

4. Програма ЮНЕСКО «Освіта для XXI століття», розроблена в 2000 р. та представлена на 67-й Генеральній Конференції ІФЛА (17-24 серп. 2001 р., Бостон, США). – Бостон, 2001. – 45 с. ; Prohrama YuNESKO «Osvita dlia KhKhI stolittia», rozroblena v 2000 r. ta predstavlena na 67-y Heneralnii Konferentsii IFLA (17-24 serp. 2001 r., Boston, SShA). – Boston, 2001. – 45 s.

5. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів від 20 вересня 2017 р. № 649-р // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80> ; Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini [Elektronnyi resurs] : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv vid 20 veresnia 2017 r. № 649-r // Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi veb-portal. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>

6. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : моногр. / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2015. – 308 с. ; Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia : monohr. / za red. O. A. Dubaseniuk. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka, 2015. – 308 s.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2018

O. Syvak
N. Sarbash

PLATFORMS OF REMOTE TRAINING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article deals with the introduction of information technologies in education in six models: external type training, university-based, virtual learning environment, etc. Each model takes into account the possibility of on-the-spot consultations with an on-line or on-site teacher, but special attention is paid to the online learning technologies. For educational institutions of Ukraine, distance learning is a new phenomenon, so it is advisable to consider the basics of the introduction of online technologies. Adoption of legislative acts provides a normative basis for the functioning of a new education system, but the introduction of online technologies is impossible without a reliable basis, that is the platform of distance learning.

In our time there are many platforms for distance learning and their number does not cease to grow with each passing year. Platforms can be free, paid or leased, as well as tailor-made or not to the specific needs of the organization or institution.

The definition of distance learning as the phenomenon of the introduction of online technologies, namely, distance learning platforms: Moodle, Pleiad, Promethee, WebCT, LearningSpace, Claroline, ACOLAD, Ganessa, VirtualU, etc. are considered. The types and types of platforms are presented. A negative tendency has been identified that platform publishers often try to put pedagogical problems to the fore, the first place is compatibility with standards and simplification of the creation, management and maintenance of training, which for the clientele indicates a reduction in costs. The stress is made onto the usage of positive and negative sides of distance education platforms. The positive in usage of platforms is the promotion of cooperation between students but we note that on many platforms, the simple addition of communication activities is used to encourage students to work together, assuming that the introduction of communication tools will be sufficient to ensure that there is real cooperation. Another negative trend when using platforms is that the tutors often use asynchronous means of communication in their activities, but do not use specific means, designed specifically for remote support. Asynchronous means allow them to only get acquainted with the parts of the course, reviewed by students, but the tutors do not have any information about the activities of students

More attention is paid to complex platforms, which may include the possibility of pedagogical design and distribution.

Key words: *distance learning, information and communication technologies, information technologies, computer programs, model, multimedia courses, learning environment, training platforms.*

УДК 392(477.87)+398.332.12:159.922.4

О. М. Тиховська

ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ НАРОДНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ПИСАНКИ У СВІТЛІ СВІТОВОЇ МІФОЛОГІЇ

У статті проаналізовано взаємозв'язок уявлень про писанки/крашанки з космогонічними міфами про створення світу з яйця. Окреслено етнопсихологічні передумови появи писанок/крашанок у Великодній обрядовості Закарпаття, а також

їх роль у ритуалах. Акцентовано на семантиці зображень та кольорів, що використовувалися під час виготовлення писанок, особливостях технології писанкарства в першій половині ХХ століття.

Ключові слова: писанки, крашанки, ритуал, Великдень, етнопсихологія, магія.

У світовій міфології яйце було своєрідним символом відродження й утвердження нового життя, прихованого в зародку, воно уявлялося першоосновою проявленого світу. У найбільш архаїчних космогонічних міфах «із яйця розвиваються птахи-тотемі, острови, небесні світила, особливо сонце (в австралійських та африканських міфах), деякі боги, нарешті, земля як центральна частина космосу (...) Із яйця боги створюють різні частини всесвіту, зазвичай з нижньої частини – землю, з верхньої – небо. Дуже яскрава поетична картина створення світу з яйця є в карело-фінських епічних рунах, які увійшли до «Калевали»» [6, с. 202]. Космогонічні міфи найчастіше пропонують сценарії появи світу з первісного яйця, священного лотоса або з тіла велетня, котрого принесли в жертву. «Із яйця або лотоса можуть народитися предки або боги, наприклад, Ра, Птах, Іштар, Вішвакарман-Праджапаті-Брахма, Ерос, Пань-гу та ін.» [5, с. 27]. Однак в українському фольклорі такий міф не зафіксований, лише згадка про нього збережена у звичаї виготовлення писанок та обрядах, пов'язаних з ними.

Різні народи сприймали яйце як «священну емблему» [2, с. 385] через його зовнішній вигляд та приховану в ньому таємницю народження й початку нового буття. Яйце не потребувало якогось втручання ззовні для того, щоб зародок перетворився в живу істоту, достатньо було тільки тепла. А давні греки, сирійці, перси та єгиптяни вважали яйце загадковим ще й тому, що своєю формою, на їх думку, воно було подібним до Землі та Всесвіту.

З давніх-давен яйце асоціювалося з таємницею народження; в ньому, на думку наших предків, була закодована закономірність та циклічність життя людини та світу. За спостереженням О. Гуцуляка, писанка і «яйце-райце» є символом «втраченого раю «слов'янства, «Саду-Царства», «сконденсованого простору та сконденсованого багатства, що дійшло саме з часів раннього палеоліту. Українське «писане яйце» (писанка), тим самим, є «іконою», «вікном» у цей «утрачений рай». У писанці, «яйці-райці» образотворче виражається сакральний прообраз світу, (...) який існує тут в первісній єдності надлюдського й людського, живого і неживого» [4, с. 53]. В уявленнях українців Закарпаття, за спостереженням Ф. Потушняка, «яйце і насіння символізує зародження і створення світу... Таємнича сила перебуває в яйці в прихованому латентному стані» [7, с. 259].

О. Афанасьєв простежив взаємозв'язок між перським космогонічним міфом та звичаєм цього народу зберігати у храмах зображення чи імітацію яєць. Зміст міфу такий: «Спочатку не було нічого, окрім божества. Потім народилося яйце. Коли воно дозріло і досягло повної плодотворної сили, тоді з'явився Всесвіт з сонцем і місяцем. Перси звеличували яйце у своїх священних піснях і зберігали в храмах литі яйця, як відображення всього, що народжується в природі» [1, с. 305].

М. Чмихов переконаний, що яйце мало семантику тотема (поруч з образами риби і птаха) в пізньопалеолітичну та мезолітичну добу. На думку вченого, «уявлення про тотема-рибу, тотема-птаха, тотема-яйце виникли одночасно. Про це свідчить ототожнення деякими народами образів риби та яйця» [11, с. 185]. Таким чином, ще в епоху тотемних вірувань, коли тільки починали зароджуватись міфи, яйце вважалося причетним до процесу створення світу, вмістилищем сакральних сил та місцем перебування творця чи прапредка.

Зв'язок народних уявлень про писанки з космогонічними міфами не був

предметом окремого дослідження, тому тема статті актуальна.

У міфології українців Закарпаття писанка теж наділялася магічними властивостями. На думку Ф. Потушняка, «яйце виражає передусім плодючість, а тому має творчу і магічну силу, котра була його первісною основою [...] й перенеслася на Великдень» [9, с. 3]. Відповідно до закону гомеопатичної магії, дотик людини до великоднього розмальованого яйця нібито справляв позитивний вплив на її життя. Саме тому «писане яйце зберігають, згідно зі звичаєм, до наступного Великодня [...] поміж одягом. Той, хто його тримає, буде як писане яйце» [9, с. 3]. Іншим місцем зберігання писанок були полиці з посудом: «Також тримають його між горнятами на скрині – «бо добре воно на несподівану подію» – на випадок смерті похресника чи якихось ворожінь» [9, с. 3]. Магічними властивостями народна уява наділила й шкаралупку з писанок, яку «кидають у город, щоб часник був, як яйця» [9, с. 3]. Відтак, на городину мала спроектуватися така символічна властивість писанки, як сприяння родючості, оскільки вона на несвідомому рівні сприймалася як мікромодель золотого зародка, з якого утворився світ.

Про взаємозв'язок писанок з давніми віруваннями та ритуалами свідчать елементи їх орнаменту, подібні до яких бачимо на вишиванках та кераміці – «ромб, хрест, свастика, зірка, кривульки, кола, ламана лінія і т.д.» [8, с. 104]. Справді, сакральний прообраз світу передається і через форму, і через орнамент писанок. Орнамент «буває зовні різний, але однаковий у своїй основі майже на всьому Підкарпатті (від Тиси аж до Ужгорода і далі). Так звані гуцульські геометричні прикраси на яйцях зустрічаються рідко, поширені лише в горішньому гуцульському краї. Безперечно, вони мають ту саму основу, що й вишивки та різьба. Помітно, що в деяких околицях, напр., Бичків і долина від Тересви, нижче Ужгорода, зовсім не знають писання писанок воском. Яйця тільки варять в цибулинні, в овочах вільхи, в сушених бриндушах, просто – без жодних орнаментів» [8, с. 104].

Символічне значення малюнків, зображених на писанках, сягає корінням глибокої давнини. Ф. Потушняк спостеріг, що писанки з геометричними візерунками виготовлялися на Закарпатті рідко, були відомі в першій половині ХХ століття тільки в селі Ясіня, і лише «кількох кольорів. Часто супроводжувалися написами: «Христос воскрес» та ін. [...] Через свою красу поширювалися ті крашанки по цілій Гуцульщині» [9, с. 3]. Дослідники відзначали, що геометричний орнамент на Закарпатті містив переважно «рослинний елемент, рідше звіриний. Зірка, свастика, ромбики, трикутники, ламана лінія, очка, грабельки, городинки, лист, смерека, косичка, куряча ніжка та ін.» [9, с. 3] зустрічалися в різних комбінаціях на писанках.

Технологія виготовлення писанок на Закарпатті була такою: «Зазвичай яйце ділять на чотири частини, а потім, відштовхуючись від точок дотику, виводять фігурки в окреслених полях. Або ж яйце ділять на дві половини чи на три частини двома лініями (півколами, полуденниками), відтак заповнюють ті поля «біжучим» орнаментом, який було обрано» [9, с. 3]. Нанесені на крашанки малюнки колись мали глибоку сакральну символіку, оскільки мовою образів передавали уявлення наших предків про «три світи й основні принципи космогонічної картини світу» [3, с. 194]. Про поділ гуцульської писанки на частини кількома звивистими лініями, котрі перетинаються, згадує Громоваця Бердник: «Їх українці називають «трьома хвилями» [...] Яйце в даному випадку символізує Космос, Всесвіт, Землю, а хвилясті лінії – Воду Життя, Правічний океан, звідки вийшло все живе, а також сплетіння людських доль у Всесвіті, зв'язок усього суцього на землі» [3, с. 197–198]. Такі прадавні малюнки могли відображати міфологічні уявлення праукраїнців про світоустрій, людей, тварин, стихії. До подібних висновків дійшов і Ф. Потушняк, аналізуючи міркування С. Маковського про те, що

зигзаги і кола, зображені на писанках, – це «перша графічна мова людини, чи не перша декоративна сповідь пращура в часи далекого бронзового віку, або навіть неоліту. [...] Для того, щоб ця мова виробилась, потрібен був ще давніший період, коли візерунки-прикраси були не геометричною стилізацією, а безпосереднім зображенням, можливо, заклинального характеру, явищ природи і тварин, перших друзів та ворогів людства. Чи первісно не означав змію цей білий зигзаг на коричневому полі ужгородської тарілки? А цей трикутник – не був зображенням летючої миші, що сидить?» [8, с. 105].

Ф. Потушняк наголосив, що малюнки на писанках мають те саме символічне значення, що й зображення на кераміці, дерев'яних виробах і вишивках. «Своїм походженням вони сягають глибокої давнини, як припускають деякі вчені, – другої половини бронзового віку, як взірець орієнтальний, занесений можливо гетитами, котрий є прямим відображенням давнього поклоніння сонцю, демонстрацією духовного стану людини на первісному ступені культурного розвитку» [8, с. 105]. Ототожнення писанки з сонцем цілком узгоджується з семантикою великодньої обрядовості, присвяченої возвеличенню сонця, його зростаючої сили.

Збереження малюнків тисячолітньої давнини пояснюється ритуальним дотриманням традиції, яка через ряд образів-символів доносить до нащадків сакральну історію племені чи народу й виконує функцію оберега – захисту перед незрозумілим і непізнаним. Ф.Потушняк вмотивовує збереження давніх узорів на писанках специфікою психічного розвитку давнього майстра-художника (людини примітивного суспільства): «Примітивний маляр зі своїм примітивним оточенням завжди може намалювати лише певні форми (тому існує подібність малюнків примітивних людей і дітей, майже завжди вони схожі між собою)» [8, с. 105]. З точки зору психоаналізу, це можна пояснити виявом архетипів колективного несвідомого в процесі творчої діяльності чи то маляра з первісного суспільства, чи то дитини (психологія якої є особливо відкритою для впливів несвідомого). Світогляд примітивного племені є дуже подібним до світогляду дитини, оскільки в обох випадках пріоритетом є формування системи культурних цінностей та поведінкових стереотипів. «Є тут певна релятивність із духовним змістом, світоглядом і оточенням. Але коли воно набуде певного змісту, досягне йому властивого ступеня досконалості, тоді сприймається й зберігається віками саме таким, тим більше, що примітивний маляр не здатен щось від себе додати чи відкинути. Так виробляються прийоми, які зберігаються століттями, і передаються цілком [...] наступному культурному осередку» [8, с. 105]. Відтак, малюнки та орнаменти на писанках пройшли тривалий процес становлення й шліфування. І в той момент, коли їх зображення змогли повністю відобразити міфологічні ідеї наших предків, увібрали в себе архетипну символіку, наступна їх трансформація та видозміна стали неможливими.

Водночас поруч зі стародавніми малюнками й орнаментами на писанках стали з'являтися запозичені в інших народів структурні елементи та зображення. Така тенденція почала прогресувати, за спостереженням Ф. Потушняка, вже після Першої світової війни: на писанках під впливом культури заходу «помічаємо біля старовинних елементів рослинний елемент, [...] перш за все різні квіти і подібні орнаменти, які не відображають давні змісти» [8, с. 105]. Запозичені елементи орнаменту є позбавленими сакрального наповнення, виконують естетичну функцію, але не відтворюють українських етноархетипів. Запозиченими є «найчастіше гілки, листочки, які так само проявляються на наших керамічних виробах або уже й вишивках» [8, с. 105]. Варто погодитися з Ф. Потушняком, який трактує такі запозичення, як порушення розвитку народного мистецтва та великий мінус у розвитку культури. Причинами запровадження неавтентичних елементів орнаменту в писанкарство, на думку вченого, є «технічне

заміщення місцевого взірця чужим через конкуренцію торгових виробів» [8, с. 105] та відсутність шкільних програм, які б дбали про збереження місцевого мистецтва (ручних робіт, малюнків) й були спрямовані на формування в учнів усвідомлення сакральної сутності народного мистецтва, його глибокого старовинного походження і символіки [8, с. 105].

Ф. Потушняк вдало описав специфіку виготовлення писанок на Закарпатті в першій половині ХХ століття: «Днем, коли малюють яйця є перш за все п'ятниця (день, коли інше робити не можна), рідше четвер або субота. Малюють писанки дівчата або жінки, які знають малювати «писанки» і то так: по звареному насуху яйці спеціальним гарячим «пищиком», який замочують у розтоплений віск, виводять на яйці певні візерунки. Потім купають те яйце в фарбі – яка буває зазвичай червона, синя, рожева, або з олова, ніколи не буває чорною – бо це на смерть. Після висихання стирають з яйця нагрітий віск, а на його місці залишаються виведені малюнки – білі лінії. Двох або більше фарб не використовують» [9, с. 3]. Подібний спосіб виготовлення писанок у селі Дубовому на Закарпатті у 1928 році записав А. Федорков: «День для писання – це великодня п'ятниця. Фарбу купують, розпускають у теплій воді. Фарба буває зелена, червона, рожева, жовта і голуба. Прилад до писання – це бляшка, зігнута в трубочку на дерев'яному держачку, яку замочують у розтоплений віск, котрий цілу годину стоїть у черепочку на шпорі. Починають розписувати яйце з тоншого кінця-носіка до грубого. Потім трохи замочують у фарбі і витягають. Віск зіскрібають ножом. Проти вроків кожна писанкарка чіпляє собі червону стрічку, бантик» [10, с. 298]. Очевидно, процес створення писанок сприймався українцями, як символічне моделювання щасливого життя протягом цілого року – аж до наступного Великодня, тому використання такого «запобіжного заходу», оберегу (червоної стрічки чи бантика) було цілком психологічно вмотивованим. Згідно з міфологічним світоглядом праслов'ян, світлу завжди протистоїть темрява, Білобогу – Чорнобог, добру – зло, процес виготовлення писанок нібито міг привернути недобру увагу сил темряви, демонічних сутностей, тому писанкарці слід було захистити себе від них червоною стрічкою.

Символіка кольору відігравала важливу роль під час розфарбовування яєць: «червоний колір присвячувався Сонцю й означав радість життя, життєву силу та нову енергію, жовтий – зорям і Місяцю; він символізував урожай; блакитний – небо, повітря, дух, захист і здоров'я; зелена барва означала весну та воскресіння природи, плодючість та оновлення; коричнева – дари Матері-Землі, її силу, а чорно-білі малюнки – то дяка душам померлих, предкам; чорний колір вважався оберегом від лихого» [3, с. 195–196]. Відтак, домінування певного кольору на писанці мало забезпечити людині, якій вона дарувалася, підсилення бажаної енергії, заповнення існуючої прогалини на шляху до щастя, захист від якихось небезпек чи невдач.

Ф. Потушняк розмежовує уявлення про писанки і крашанки, наголошуючи, що більш поширені на Закарпатті все-таки писанки, а крашанки «знають всюди, але рідко коли їх вживають. Давно фарбували їх в цибулинні, сушених бриндушах, або в фарбі. Інколи фігури на крашанці вишкрябують гострим предметом» [9, с. 3].

Як відомо, писанкарство – традиційно жіноче ремесло. І зовсім не випадково, адже саме жінка продовжує рід (дарує світові нове життя), тому й символ безперервності життя повинна створювати саме вона. «Таким чином пов'язувалися жіноча здатність народжувати дітей та надія на оновлення світу» [3, с. 195]. Крім цього, вода – це символ жіночого начала, адже саме серед первісних вод у космогонічних міфах світу народжувалося Прайяце (золотий зародок), з якого боги Брахма і Пань-Гу згодом створили світ. Тому, малюючи писанку, жінка метафорично дублювала процес появи Всесвіту з яйця, метафорично моделювала процес світотворення. Як зазначав

Ф. Потушняк, «малювати не кожен вміє, тому несуть писанки до того, хто має «легку руку» – вміє малювати яйця, – має здібності до того. Це є жінка, яка засвоїла такі знання і здобула визнання. У кожній частині села є одна або і більше таких «писарок». Яйця малює вона безкоштовно «на честь» (Великодня – О. Т.) і кожному. Така праця – заслужена перед Богом – жертва (відмовитися від неї гріх)» [8, с. 104]. Відтак, жінка, яка розмальовує писанки, символічно наближається до образу давньої жриці (волхвині), яка колись виконувала певні магічні ритуали, бо це було її покликанням, обов'язком, подарованим долею магічним талантом, нехтувати яким вона не мала права.

Магічними властивостями народна уява наділила не тільки жінку-писанкарку, але й воду, в якій «купали» писанки: на Закарпатті був звичай вмивати лице водою з-під писанок, щоб позбутися чорних плям та прищів: «Воду після вмивання несуть до ріки в «черепку», виливають через себе, не дивлячись у воду, щоб від них хвороба пішла так само швидко, як швидко пливе вода» [10, с. 298].

Писанки наділялися народною уявою магічними властивостями, сприймалися як своєрідні талісмани, що сприяють родючості, створенню чогось нового (в першу чергу, життя). Тому яйце як символ родючості «освячують, розмальовують, і в такий спосіб збільшують його силу (через прикрашення магічного предмету його сила збільшується)» [7, с. 260]. Писанки часто дарують дітям, адже вони перебувають в процесі росту, їх внутрішній світ та уявлення змінюються, трансформуються. Подарована писанка має магічним чином сприяти створенню навколо дитини комфортного, радісного простору.

Писанки мали ще одне важливе призначення – були подарунком хрещених матерів похресникам. «Маточки на другий і на третій день свят біля церкви дають своїм похресникам разом з пасочками одне (або два) писані яйця. Коли похресник не прийде до церкви, то несуть йому додому – хтось із дітей маточки, якого за те пригощають» [9, с. 3]. Коли хрещена матір дарувала писанки та пасочку, обов'язково промовляла своєрідне замовляння: «Щоб хресник був файний, як писанка, а благий, як пасочка» [9, с. 3].

Писанки використовувались і в поховальній обрядовості Закарпаття: якщо похресник несподівано помирав, «маточка давала йому в руки писане яйце, «щоб мав чим гратися на тому світі». Яйце сприймалося як подарунок померлому, його клали і на могилу предкам» [9, с. 3]. Інколи одну чи дві писанки жінки залишали після великодніх свят на випадок нещасної пригоди з похресником протягом року (його смерті). «Також дарували мальовані яйця жебракам, як правило тоді, коли помирав похресник» [9, с. 3]. І цей акт мав семантику своєрідного жертвоприношення.

Часто яйце зустрічається в обрядах, пов'язаних з ритуалами переходу й подоланням певної межі. О. Афанасьєв вказує на збережений у східних народів звичай – «в березні, на початку нового року, тобто під час весняного відродження природи від зимової смерті, битися червоними яйцями, ставити їх на столі й дарувати своїм друзям» [1, с. 305]. Зважаючи на символіку кольору (червоний – символ Сонця, радості...), стає зрозумілою семантика цього обряду: через биття червоними писанками слов'яни символічно опановували сонячну енергію, скеровували її у потрібному напрямку, щоб отримати бажану перемогу над хаосом, злом і холодом. Подібний обряд існував і на Закарпатті, про нього згадує А. Федорков: «Жартуючи, хлопець або дівчина б'ють одне одного писанкою під час забави «гейгейди» [10, с. 298] на Великдень. Великодніми забавами колись також були «цоканка» – б'ють кінцем яйця об яйце, чие не трісне, той і виграв; а також «тисканка» – так стиснути яйце за полюси, щоб тріснуло» [9, с. 3]. Розбивання яйця під час гри, очевидно, символізувало метафоричну

здатність людини позбутися зв'язку з образом «старого» (колишнього) внутрішнього світу й готовність до процесу створення нового, нових цінностей. За аналогією до міфу про створення світу з розбитого первісного яйця тим чи іншим богом, у великодній грі функції божества-творця проєктуються на саму людину.

У світлі психоаналізу яйце, з котрого утворився Всесвіт, а також писанку, можна інтерпретувати як уособлення цілісності психіки, яка передувала її розділенню на свідомість та несвідоме, або як символ Самості (термін К.-Г. Юнга). Аналізуючи архетип «дитини» (феноменологію народження «дитини»), К.-Г. Юнг згадує про психологічний прастан незнання – «стан темряви і сутінок, не розрізнення між суб'єктом та об'єктом, несвідомої totoжності людини і світу. Із цього стану нерозрізненості з'являється золоте яйце, що є як людиною, так і світом, і все ж – жодним із них, а ірраціональним третім. Для сутінкової свідомості примітивної людини все виглядає так, немов яйце виходить із лона великого світу, отож є космічною і об'єктивною подією» [12, с. 224]. Про яйце, як символ зародження життя у Всесвіті та творчої сили природи, писали філософи Древньої Греції та Риму.

У європейських космогонічних міфах образ яйця набуває національної специфіки, увиразнюється своєрідною символікою. Крім цього, міф про створення світу з яйця відображений і в матеріальній культурі давніх українців – писанках, крашанках, орнаментах на вишивках, кераміці, дереві; він є архетипним сюжетом, який моделює процес появи індивідуальної свідомості. Звичай малювати, дарувати й розбивати писанки й крашанки в процесі гри на Великдень є метафоричним повторенням міфологічної оповіді про створення світу з яйця (золотого зародка), що символізує зародження виокремленої свідомості людства й створення системи культурних цінностей, що стали основою етнопсихологічних уявлень різних народів світу.

Список використаної літератури

1. Афанасьев А. Происхождение мифа. Статьи по фольклору, этнографии и мифологии / А. Афанасьев. – Москва : Индрик, 1996. – 638 с.; Afanasev A. Proiskhozhdenie mifa. Statipofolkloru, etnografii i mifologii / A. Afanasev. – Moskva : Indrik, 1996. – 638 с.
2. Блаватская Е. П. Тайная доктрина / Е. Блаватская. – Москва : Эксмо-Пресс, 2016. – Т. 1 : Космогенезис. – 877 с. ; Blavatskaya Ye. P. Taunayadoktrina / Ye. Blavatskaya. – Moskva : Eksmo-Press, 2016. – Т. 1 : Kosmogenezis. – 877 s.
3. Бердник Г. Знаки карпатської магії (Таємниця старого мольфара) / Г. Бердник. – Київ : Зелений пес, 2006 – 368 с.; Berdnyk H. Znakykarpatskoimahii (Taiemnytsiastarohomolfara) / H. Berdnyk. – Kyiv : Zelenyipes, 2006 – 368 s.
4. Гуцуляк О. Метафізична Україна в ментальному хронотопі (філософсько-міфологічний аналіз) / О. Гуцуляк // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – 2011. – Вип. 14. – С. 48–57 ; Hutsuliak O. MetafizychnaUkraina v mentalnomukhronotopi (filosofsko-mifolohichnyianaliz) / O. Hutsuliak // VisnykPrykarpatskohouniversytetu. Filosofski i psykhologichninauky. – 2011. – Vyr. 14. – S. 48–57.
5. Мелетинский Е. М. От мифа к литературе : учеб. пособ. / Е. М. Мелетинский. – Москва : РГГУ, 2000. – 168 с. ; MeletinskiyYe. M. Otmifa k literature : ucheb. posob. / Ye. M. Meletinskiy. – Moskva : RGGU, 2000. – 168 s.
6. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – 4-е изд., репр. – Москва : Вост. лит., 2006. – 407 с. ; MeletinskiyYe. M. Poetikamifa / Ye. M. Meletinskiy. – 4-e izd., repr. – Moskva : Vost. lit., 2006. – 407 s.
7. Потушняк Ф. Яйце в народном вірованю / Ф. Потушняк // Літературна недѣля. – Ужгород, 1942. – Річник II. – С. 259-261 ; Potushniak F. Yaitse v narodnom virovaniu

/ F. Potushniak // Literaturna nedilya. – Uzhhorod, 1942. – Richnyk II. – S. 259-261.

8. Потушняк Ф. Писанки / Ф. Потушняк // Літературна неділя. – Ужгород, 1943. – Річник III. – С. 104-105 ; Potushnyak F. Pysanky / F. Potushnyak // Literaturna nedilya. – Uzhgorod, 1943. – Richnyk III. – S.104-105.

9. Ф. П. [Федір Потушняк] Великдень [Продовження] / Ф. Потушняк// Неділя. – Ужгород, 1944. – Роч. IV, Ч.21. – 28 мая. – С. 3; F. P. [Fedir Potushniak] Velykden [Prodovzhennia] / F. Potushniak // Nedilia. – Uzhhorod, 1944. – Roch. IV, Ch.21. – 28 maia. – S.3.

10. Федорков А. Писанки / А.Федорков // Наш родной край. Новинка для молодежи Подк. Руси. – Ужгород, 1928. – Роч. VI, Ч. 10. – С. 298-299 ; Fedorkov A. Pisanky / A. Fedorkov // Nash rodnyu kray. Novinka dlya molodezhi Podk. Rusi. – Uzhgorod, 1928. – Roch. VI, Ch. 10. – S. 298-299.

11. Чмихов М. Від яйця-райця до ідеї Спасителя / М. Чмихов. – Київ : Либідь, 2001.– 432 с. ; Chmykhov M. Vidyaitsia-raitsiadoideiSpasytelia / M.Chmykhov. – Kyiv : Lybid, 2001. – 432 s.

12. Юнг К.-Г. Архетипы і колективне несвідоме / К.-Г. Юнг. – Львів : Астролябія, 2013. – 588 с. ; Yunh K.-H. Arekhetypy і kolektyvnenesvidome / К.-Н. Yunh. – Lviv : Astroliabiia, 2013. – 588 с.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2018

О. Tykhovska

PSYCHOLOGICAL BASIS OF FOLK UNDERSTANDING OF PYSANKAS IN THE LIGHT OF WORLD MYTHOLOGY

In the article it was analyzed interconnection of notions of pysankas/krashankas and cosmogonical myths about creation of the world from the egg. Ethno-psychological basis of pysankas/krashankas appearance at the Easter ceremonies of Transcarpathia and their role in rituals were outlined. The stress is made on semantics of ornaments and colours which were used during making pysankas. It was found out the peculiarities of technology of pysankas-making in the first part of twentieth century.

Since ancient times an egg was associated with the mystery of birth; according to our ancestors' thoughts, the pattern and cyclical nature of human and world's life was encoded in it. In the age of totemic beliefs when myths began to emerge, an egg was considered to be entangled in the process of world creation. It was the vessel for sacral power and the place for creator or ancestor. In mythology of Transcarpathia pysanka has magic features too. To F. Potushnyak's opinion, first of all an egg expresses fertility, and that is why it has artistic and magic power which was its primary basis and it was transformed at Easter. According to the law of homeopathic magic, when people touch painted Easter egg it has positive influence on their life. Consequently, in accordance with the tradition, it must be kept till the next Easter.

The interrelation between pysankas and ancient beliefs and rituals we can see because of elements of ornament, there are similar elements on needlework and ceramics – rhombus, cross, swastika, star, curves, circles, broken lines. Such ancient pictures can reflect mythological notions of Ukrainians about the world structure, people, animals and force of nature. Zigzags and circles which are represented on pysankas, to the point of view of F. Potushnyak, was the first graphical language, the first decorative confession of our ancestor in the time of Bronze Age or even of Neolithic. For the development of this language the older period was needed. The period when ornament-decorations were not only geometrical stylization, but first of all the depiction of incantation, force of nature and animals, the first

friends and enemies of mankind.

In the article it is stressed that pictures on pysankas are direct reflection of ancient sun worship, demonstration of spiritual state of human on the primary stage of cultural development. Identification of pysanka with the sun is completely agreed with the semantics of Easter rituals, devoted to worship of the sun and its increasing power. Keeping these ancient pictures is explained with ritual following of traditions which gives us sacral story of the tribe or nations and they have the function of charm – protection from incomprehensible and unknown.

In Ukraine making pysankas was woman's craft, and woman who painted pysankas symbolically became closer to the image of ancient cleric (volkhvynya), who made some magic rituals, because this was her duty, aptitude, talent which was gifted to her by the destiny and she could not avoid it. People invested with magic features even water where pysankas "were bathed": it was the tradition to wash face with such water to make the skin better in Transcarpathia.

We can often find an egg in traditions connected with rituals of crossover and undertaking some limits. The Easter tradition of beating with red pysankas symbolized the getting of sun energy by the actors of this ritual. When someone broke the egg during the game, so this symbolized the ability of human to get rid of "old" inner world and to be ready for the process of creation of something new, new values. It is similar to the myth of world creation from broken egg by this or that God, in Easter game the role of the God-creator is projected on man-performer.

Key words: *pysanka, krashanka, ritual, Easter, ethno-psychology.*

УДК 316.7

С. В. Яблоков

А. М. Мартіросян

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ «ДІАЛОГУ КУЛЬТУР» У ПРОЦЕСІ ВКЛЮЧЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті висвітлено погляди вітчизняних і зарубіжних учених на сутність понять «діалог культур» та «міжкультурна комунікація»; схарактеризовано включення майбутніх учителів іноземних мов у процес міжкультурної комунікації у культуро-освітньому середовищі закладу вищої освіти за допомогою реалізації ідей «діалогу культур»; проаналізовано головні засади реалізації «діалогу культур».

Ключові слова: *англійська мова, діалог культур, загальнокультурна компетентність, культуро-освітнє середовище, майбутні вчителі англійської мови, міжкультурна комунікація.*

Організація професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у закладах вищої освіти України має забезпечити не тільки високий рівень іншомовної мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців та володіння сучасними педагогічними технологіями, а й здатність їх успішного включення в процес міжкультурної комунікації та його підтримки, та, в майбутній професійній діяльності, забезпечувати включення до міжкультурної комунікації учнів. Визнаним ефективним методом сучасної міжкультурної комунікації є «діалог культур». Саме реалізація ідей «діалогу

культур» забезпечує ефективну міжкультурну комунікацію, що відповідає викликам сучасності. З огляду на це, проблема реалізації ідей «діалогу культур» займає одне з перших місць у теорії педагогіки та практиці освітньої діяльності і стає принципово необхідним засобом реалізації міжкультурної комунікації в умовах динамічних перетворень у суспільстві та в умовах ефективної інтеграції України в світову спільноту. Проблема реалізації ідей «діалогу культур» визначається провідною тенденцією освіти майбутнього.

Закономірності та специфіка фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов, мовної й іншомовної освіти вивчалися в роботах В. Баркасі, О. Бернацької, Н. Гальської, В. Гаманюк, І. Зимньої, В. Калініна, Г. Китайгородської, М. Ляховицького, Р. Мільруд, С. Ніколаєвої, Ю. Пасова, В. Сафонової та багатьох інших науковців. Міжкультурна комунікація, як галузь цілеспрямованого пізнання, почала розвиватися у країнах Західної Європи та США лише з кінця 1980-х років ХХ сторіччя. Зокрема, було започатковано дослідження, пов'язані з проблемами акультурації, міграції іноземних робітників, взаємовідносинами між іноземними та «своїми» робітниками. Українські суспільствознавці звернулись до цієї проблематики зовсім недавно.

Міжкультурну комунікацію у різних аспектах досліджують учені з багатьох країн світу. Зокрема, у США її досліджували Е. Холл, Дж. Трагер, К. Клакхон, Ф. Стробек, Е. Стюарт, у ФРН – К. Ясперс, Ю. Габермас, К. Апель, у Росії – М. Василик, М. Вершинін, В. Павлов, Т. Волошинова, С. Гурієва. Значний внесок у дослідження процесів міжкультурної комунікації зробили також знамі українські дослідники – Л. Аза, О. Вишняк, Є. Головаха, Н. Костенко, М. Наумова, А. Ручка, Л. Скокова, В. Степаненко, Б. Слюцинський, М. Шульга. В умовах неперервного зростання міжкультурного спілкування між представниками різних країн формування міжкультурної компетенції студентів стає актуальним завданням навчально-виховного процесу у вищому закладі освіти. Саме тому науковий інтерес до міжкультурної компетенції та методів її формування та розвитку став об'єктом дослідження таких вчених як Є. Верещагін, Н. Гальськова, Д. Гудков, В. Зінченко, Л. Зникіна, В. Костомаров, Р. Мільруд, Є. Пасов, А. Садохин, В. Сафонова, І. Стернін, С. Тер-Мінасова та ін. Явище «діалогу культур», що розглядається як ефективний метод реалізації міжкультурної комунікації, досліджували М. Бахтін, В. Біблер, М. Каган та ін. Останніми роками також з'явилося багато дисертаційних досліджень, в яких приділяється увага різноманітним аспектам міжкультурної компетентності та комунікації (К. Іванова, О. Казакова, О. Кучмій, О. Леонтович, І. М'язова, Л. Новікова, О. Чекун).

Молоде покоління, яке набуває вищу освіту, має бути підготовлено до адекватного сприйняття іншої культури на засадах діалогу.

Мета нашої статті полягає в визначенні умов, за якими відбувається реалізація «діалогу культур»; визначити уміння, які необхідно сформувати у студентів в підготовці до міжкультурного спілкування; навести приклади роботи, які сприяють вихованню студентів на засадах «діалогу культур» і формуванню у них міжкультурної компетенції.

Термін «міжкультурна комунікація» був уведений у науковий обіг американським культурологом й антропологом Едвардом Т. Холлом у 50-і роки ХХ ст. За його думкою, це «особливий тип культури, який характеризується взаємодією національних (етнічних) культур, етнокультурною компетенцією особистостей, толерантністю, прагненням до міжнаціональної згоди у всіх видах спілкування» [3, с. 83]. Кожний народ має усталену етнічну культуру. Тому успіх міжкультурної комунікації базується на знанні мови, національних, соціальних, мовних, культурних особливостей учасників

комунікації, основних життєвих стереотипів, шкал цінностей, властивих культурам, до яких вони належать.

Одним із найважливіших чинників успішної міжкультурної комунікації є усвідомлення взаємної «культурної чужинності» її учасників. Науковці відносять до знань, які необхідні у міжкультурній комунікації, знання формул ввічливості, національних особливостей використання жестів, міміки, рухів тіла, урахування відстані між співрозмовниками тощо [11, с. 53]. Комунікативні невдачі провокуються відсутністю таких знань. В. Махінов слушно вказує: «Пріоритетність навчання «діалогу культур» призвела до значного зростання інтересу до іноземних мов, що супроводжується зіставленням звичаїв, традицій, побуту різних народів. Об'єктивно збільшилася зацікавленість і власною етнокультурою у всіх її різноманітних проявах і спричинила попит на дослідження національної культурної спадщини. Наукова парадигма ґрунтується на «розумінні» міжкультурної комунікації як такої, при якій комунікативні партнери, належачи до різних мов і культур, усвідомлюють факт чужинності один одного» [12, с. 152], перестає бути приналежністю лише сфери навчання іноземних мов, розповсюджуючись на широке проблемне поле гуманітарного, міждисциплінарного знання. Як зазначає С. Яблоков: «завдання педагогічного закладу вищої освіти – підготувати майбутнього вчителя не лише кваліфікованим спеціалістом, але й толерантною, інтелігентною, освіченою і високоморальною особистістю, здатною адаптуватися в непростих соціально-економічних умовах сьогодення до міжкультурної комунікації з різними представниками багатокультурного українського та світового співтовариства» [12]. Н. Баришніков чітко визначив учителя іноземної мови, назвав його «ретранслятором культури виучуваної мови, який передає її через призму свого Еґо, що належить до рідної (національної) культури» [1, с. 28].

Діалог культур визначається як сукупність безпосередніх відношень та зв'язків, які формуються між різними культурами, а також результатів, взаємовпливів культур та культурних запозичень. В широкому значенні діалог культур передбачає також сукупність опосередкованих впливів, оскільки в сучасному світі неможливо уявити взаємодію лише двох культур різних народів. Діалог культур є однією з важливих форм культурної динаміки. В наш час неможливо знайти жодної країни, народу або нації, які в тій чи іншій мірі не були б залучені до системи міжнародних взаємозв'язків та не відчували б впливу інших культур. Послання універсального досвіду економічного, соціального і культурного розвитку з національними традиціями і особливостями – обов'язкова умова поступу кожної країни.

Значущість діалогу культур і досягнення взаємопорозуміння зумовлені наступними чинниками: зміною системи міжнародних відносин після розпаду Радянського Союзу та виникненням (чи загостренням) багатьох загроз для поступу людства; інтернаціоналізацією світогосподарських зв'язків та культурного життя; зростанням культурних контактів та розвитком інтеграційних процесів; збільшенням ролі культури у формуванні інформаційного суспільства і збалансованого сталого розвитку.

На відміну від економічної, політичної та культурної співпраці, діалог культур, на думку деяких культурологів, передбачає зміну культурних паттернів – форм соціальної організації, моделей поведінки, ціннісних орієнтацій, форм культурної творчості та способу життя.

Ствердження про те, що навчання іноземної мови не може бути зведене тільки до навчання лінгвістичним навичкам, в наш час є безперечним. Тому важливим завданням викладача стає підготовка студента, майбутнього фахівця, до здатності адекватно сприймати особливості і цінності іншої культури, тобто бути готовим до діалогу

культури. Діалог – невід’ємна частина життя людей. Він є засобом реалізації комунікативних зв’язків, чинником взаємного порозуміння. У тлумачному словнику з культурології діалог культур визначається як «процес взаємодії культурних систем (явищ), внаслідок чого кожна культура усвідомлює і набуває своєї індивідуальної самобутності. Розмаїття і асиметрія культурних явищ, різниця в цінностях і орієнтаціях є запорукою єдності культури, це робить її живою й такою, що розвивається. «Діалог між культурними світами взаємно збагачує їх, дозволяє їм більш повно розкрити свої смислові глибини, які знаходяться в зоні комунікації і співвідносяться з цінностями, нормами і символами, допомагає усвідомити свою унікальність та самототожність. Із цього діалогу народжується єдність і синтез культури всього людства. Але для майбутнього синтезу необхідна взаємна толерантність людей і культур, повага до інших цінностей» [10, с. 118].

Згідно з М. Бахтіним культура – поняття у першу чергу ціннісне. Тобто, культура – це світ втілених цінностей [2, с. 33]. Таким чином, діалог культур є неможливим без усвідомлення й прийняття (або розуміння) цінностей іншої культури. Для встановлення діалогу між різними культурами дуже важливим є те, яким чином цей діалог здійснюється. М. Каган виділяє три способи взаємин між культурами:

– повноцінний рівноправний діалог, який засновано на взаємній повазі культур, що беруть участь в контакті, в якому мають місце рівнозначна репрезентативність культур з метою їх взаємного збагачення, взаємного розвитку та взаємного відновлення;

– утилітарне ставлення однієї культури до іншої, коли одна культура нав’язує свою систему цінностей, значень та норм іншій культурі. У такому разі не можливе повноцінне взаємне збагачення та взаємний розвиток;

– псеводіалог або повне неприйняття однієї культури іншою. Це можливо тільки при свідомій, цілеспрямованій позиції ізоляціонізму, коли у суспільстві виникають відособлені, сконцентровані на собі (культурні) групи, які не хочуть контактувати з іншими «неповноцінними», «низькими» культурами. [9, с. 78–80].

Лише перший спосіб взаємин вважається прогресивним, сприяючим розвитку цивілізації. Тому комунікацію (або діалог) між різними культурами деякі автори трактують як «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур» [5]. На таких засадах мають будуватися стосунки у сучасному полікультурному світі. Ті ж самі принципи повинні знайти своє віддзеркалення і при навчанні іноземної мови, оскільки ця дисципліна дає можливість залучити студентів до іншомовної культури «посіяти насіння толерантності, прийняття, розуміння й пошани» [4, с. 4]. Підготовка студентів до міжкультурного спілкування, на думку Н. Гальської, вимагає навчити їх наступним умінням:

1. вживати іноземну мову (в усіх її проявах) в автентичних ситуаціях міжкультурного спілкування;

2. пояснити та засвоїти (на певному рівні) інший образ життя / поведінки;

3. розширити індивідуальну картину світу за допомогою залучення до мовної картини світу носіїв іноземної мови, що вивчається [4, с. 4].

Існує безліч традиційних методів навчання вищезгаданим вмінням і залучення студентів до іншомовної культури. Це і читання художньої літератури на мові оригіналу, ознайомлення з фольклором, мистецтвом, звичаями і традиціями різних країн, перегляд іншомовних фільмів (художніх і документальних), використання на заняттях пісень тощо. Викладачі іноземної мови, знаходяться в постійному творчому пошуку, намагаючись підвищити у студентів інтерес до мови, історії, культури народів, мова яких вивчається.

Широкі можливості включення студентів в міжкультурну комунікацію та їх виховання на засадах діалогу культур надають, сучасні технології. Наприклад, проектний метод, що передбачає велику самостійну роботу студентів та роботу в команді. Проекти, призначені для навчання мови, мають як загальні для всіх проектів риси, так і відмінні риси, серед яких головними є наступні:

- використання мови в ситуаціях, максимально наближених до умов реального спілкування;
- акцент на самостійній роботі студентів (індивідуальній і груповій);
- вибір теми, яка викликає великий інтерес для студентів і безпосередньо пов'язана з умовами, в яких виконується проект;
- відбір мовного матеріалу, видів завдань і послідовності роботи відповідно до теми і мети проекту;
- наочне уявлення результату.

Керуючись зарубіжною методикою організації роботи над проектом, ми пропонуємо таку послідовність:

1. визначення теми проекту;
2. визначення проблеми і цілі проекту;
3. обговорення структури проекту, складання приблизного плану роботи;
4. презентація необхідного мовного матеріалу і предкомунікативне тренування;
5. збір інформації: звернення до вже наявних знань і життєвого досвіду, робота з джерелами інформації, створення власної системи зберігання інформації;
6. робота в групах;
7. регулярні зустрічі, під час яких студенти обговорюють проміжні результати, викладач коментує виконану студентами роботу, виправляє помилки у вживанні мовних одиниць, організує презентацію і відпрацювання нового матеріалу;
8. аналіз зібраної інформації, координація дій різних груп;
9. підготовка презентації проекту – відеофільму, радіопередачі тощо;
10. демонстрація результатів проекту (кульмінаційна точка роботи над проектом);
11. оцінка проекту. Даний етап включає в себе не тільки контроль засвоєння мовного матеріалу і розвитку мовної та комунікативної компетенції. Він може проводитися в традиційній формі тесту, але має загальну оцінку проекту, яка стосується змісту проекту, теми, кінцевого результату, участі окремих студентів в організації проекту, роботи викладача і т.д.

Таким чином, метод проекту – це комплексний розвиваючий метод, який дозволяє індивідуалізувати освітній процес, дає можливість проявляти самостійність в плануванні, організації, контролі своєї діяльності; він розвиває вміння спілкуватися, співпрацювати з іншими людьми в різних видах діяльності. Виконання проекту стимулює розвиток різнопланових навичок, у тому числі – навичок роботи з різними комп'ютерними програмами та Інтернет ресурсами. Використання мережі Інтернет в учбових цілях, медійних матеріалів надають викладачам і студентам чудові можливості для створення інформаційно-наочного і виховного середовища для навчання іноземної мови, залучення до загальнокультурних цінностей, підвищення рівня соціокультурної компетенції. Інтернету належить великий потенціал в мобілізації естетичних ресурсів, у відкритті нових можливостей в засвоєнні особистістю культурного досвіду свого народу та всього людства.

У дидактичному плані мережа Інтернет складається, щонайменше, з двох основних компонентів [5]: форм телекомунікації та інформаційних ресурсів. Формування іншомовної комунікативної компетенції може бути значно активізоване за допомогою найбільш поширених форм телекомунікації: електронної пошти, чату,

форумів, відео, та веб-конференцій, веб-екскурсій тощо. Інформаційні ресурси мережі Інтернет є неосяжною базою інформації, яка може допомогти у навчанні іноземної мови і пошуку необхідної інформації про країну, мова якої вивчається. До інформаційних Інтернет-ресурсів відносять: текстовий, аудіо, та візуальний матеріал з різної тематики на різних мовах [5, с. 3–4].

Використання в навчальному процесі вищезгаданих компонентів сприяє розвитку пізнавальної діяльності студентів, умінню відбирати необхідну інформацію, розширенню світогляду, а також формує навички самостійної роботи та іншомовного спілкування, навчає висловлювати і аргументувати свою точку зору, залучає до іншої культури.

Ми пропонуємо використання контенту сайту «The Writer's Almanac», який щодня оновлює свою сторінку, діючи як літературний календар. На сайті можна ознайомитися з найкращими зразками американської поезії від класичної до сучасної. До того ж, у відвідувачів сайту є можливість прослухати вірші в аудіозапису та прочитати інформацію про авторів, для яких цей день є днем народження. Якщо користувачу необхідно знайти інформацію про конкретного поета або автора, можна скористатися архівними матеріалами сайту (<http://writersalmanac.publicradio.org/>). Також різноманітні варіанти використання в учбових цілях надає новостний сайт BBC та BBC Learning English. Для практичної реалізації діалогу культур серед майбутніх учителів англійської мови запропоновано поглиблене вивчення матеріалів культурологічної та країнознавчої спрямованості. З цією метою розроблено програму країнознавчого курсу англійських країн.

Отже, у процесі включення студентів до міжкультурної комунікації ми визначаємо важливу роль автентичності та сучасності матеріалів, на яких відбувається освіта. Ми з'ясували, що міжкультурній комунікації на засадах діалогу культур сприяє широке вживання Інтернет ресурсів, медійних матеріалів англійських країн. Широкі можливості для здійснення діалогу культур при включенні студентів в міжкультурну комунікацію надає робота за методикою проектів.

Нами було виявлено, що ігрові технології, діалогові технології, метод проектів, комп'ютерні та телекомунікаційні технології, медіа-технології, дискусійна піраміда, диспут, робота в парах або мікрогрупах – це ті інноваційні технології, за допомогою яких забезпечуються умови для реалізації діалогу культур та включення майбутніх учителів іноземних мов в міжкультурну комунікацію.

Вважаємо, що змістовним завданням діалогу культур є досягнення певної згоди між представниками різних типів соціокультурних цілісностей у вирішенні найважливіших проблем сучасного людства. В комунікації як діалозі культур актуалізуються та вирішуються як в теоретичному, так і практичному планах, проблеми формування нової методології поєднання загальнолюдських цінностей з системами цінностей, особливими для кожної культури і для кожної особистості, як представника певної культури. Діалог культур – це незмінний чинник прогресивного розвитку усієї людської культури, адже під час діалогу культур відбувається не тільки процес пізнання іншої культури, взаєморозуміння, існування суспільства, а і його постійна актуалізація, оновлення, постійний розвиток завдяки безперервному збагаченню однієї культури іншою, що і становить основу людського життя.

Список використаної літератури

1. Барышников Н. В. Параметры обучения межкультурной коммуникации в средней школе / Н. В. Барышников // Иностранные языки в школе. – 2003. – № 2. – С. 28–32 ; Baryshnikov N. V. Parametry obucheniya mezhkulturnoy kommunikatsii v sredney shkole / N. V. Baryshnikov // Inostrannye yazyki v shkole. – 2003. – № 2. – S. 28–

32.

2. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин. – Москва : Художественная литература, 1986. – 541 с. ; Bakhtin M. M. Literaturno-kriticheskie statii / M. M. Bakhtin. – Moskva : Khudozhestvennaya literatura, 1986. – 541 s.

3. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Флорій Сергійович Бацевич. – Київ : Довіра, 2007. – 205 с. ; Batsevych F. S. Slovnuk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii / Florii Serhiiovich Batsevych. – Kyiv : Dovira, 2007. – 205 s.

4. Гальськова Н. Д. Межкультурное обучение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам / Н. Д. Гальськова // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 1. – С. 3–8 ; Galskova N. D. Mezhekulturnoe obuchenie: problema tseley i sodержaniya obucheniya inostrannym yazykam / N. D. Galskova // Inostrannye yazyki v shkole. – 2004. – № 1. – S. 3–8.

5. Сысоев П. В. Современные учебные Интернет ресурсы в обучении иностранному языку / П. В. Сысоев, М. Н. Евстигнеев // Иностранные языки в школе. – 2008. – № 6. – С. 2–9 ; Sysoev P. V. Sovremennye uchebnye Internet resursy v obuchenii inostrannomu yazyku / P. V. Sysoev, M. N. Yevstigneev // Inostrannye yazyki v shkole. – 2008. – № 6. – S. 2–9.

6. Гаманюк В. А. Теорія та практика іншомовної освіти у Німеччині в контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 / Віта Анатоліївна Гаманюк; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2013. – 40 с. ; Hamaniuk V. A. Teoriia ta praktyka inshomovnoi osvity u Nimechchyni v konteksti zahalnoievropeiskykh intehtratsiinykh protsesiv : avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.01 / Vita Anatoliivna Hamaniuk; Shkhdnoukr. nats. un-t im. Volodymyra Dalia. – Luhansk, 2013. – 40 s.

7. Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт; пер. с нем. под ред., с предисл. Г. В. Рамишвили – Москва : Прогресс, 1984. – 400 с. ; Gumboldt fon V. Izbrannye trudy po yazykoznaniiyu / V. fon Gumboldt; per. s nem. pod red., s predisl. G. V. Ramishvili – Moskva : Progress, 1984. – 400 s

8. Литвиненко О. М. Діалог культур і цілісність особистості [Електронний ресурс] / О. М. Литвиненко // Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ. – 2014. – № 5. – Режим доступа : <http://fund-issled-intern.esrae.ru/pdf/2014/5/67.pdf> ; Lytvynenko O. M. Dialoh kultur i tsilnist osobystosti [Elektronnyi resurs] / O. M. Lytvynenko // Fundamentalnye i prikladnye issledovaniya v praktikakh vedushchikh nauchnykh shkol. – 2014. – № 5. – Rezhim dostupu : <http://fund-issled-intern.esrae.ru/pdf/2014/5/67.pdf>

9. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – Санкт-Петербург : ТОО ТК «Петрополис», 1996. – 544 с. ; Kagan M. S. Filosofiya kultury / M. S. Kagan. – Saknt-Peerburg : TOO TK «Petropolis», 1996. – 544 s.

10. Кононенко Б. И. Большой толковый словарь по культурологии / Б. И. Кононенко. – Москва : Вече, 2003. – 512 с. ; Kononenko B. I. Bolshoy tolkovyy slovar po kulturologii / B. I. Kononenko. – Moskva : Veche, 2003. – 512 s.

11. Культурология: учеб. / под ред. Н. Г. Багдасарьян. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : Высш. шк., 2001. – 511 с. ; Kulturologiya: ucheb. / pod red. N. G. Bagdasaryan. – 3-e izd., ispr. i dor. – Moskva : Vyssh. shk., 2001. – 511 s.

12. Махінов В. М. Теоретичні засади міжкультурного спілкування як категорія методики навчання іноземних мов / В. М. Махінов // Україна і Німеччина: Мова. Культура. Освіта : матер. V Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кривий Ріг, 17–18 квітня 2014 р. – Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2014. – С. 149–159 ; Makhinov V. M. Teoretychni zasady mizhkulturnoho spilkuvannia yak katehoriia metodyky navchannia

inozemnykh mov / V. M. Makhinov // Ukraina i Nimechchyna: Mova. Kultura. Osvita : mater. V Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Kryvyi Rih, 17–18 kvitnia 2014 r. – Kryvyi Rih : KPI DVNZ «KNU», 2014. – S. 149–159.

13. Яблоков С. В. Реалізація ідей «діалогу культур» як педагогічна умова формування загальнокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов / С. В. Яблоков // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 3. – С. 400–408 ; Yablokov S. V. Realizatsiia idei «dialohu kultur» yak pedahohichna umova formuvannia zahalnokulturnoi kompetentsii maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov / S. V. Yablokov // Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia : Pedahohichni nauky. – 2015. – Vyr. 3. – S. 400–408.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2018

S. Yablokov, A. Martirosyan

REALIZATION OF IDEAS OF THE “DIALOGUE OF CULTURES” IN THE PROCESS OF INCLUSION OF FUTURE TEACHERS OF ENGLISH INTO THE INTERCULTURAL COMMUNICATIONS

The article outlines the views of domestic and foreign scientists on the essence of the concepts of the “dialogue of cultures” and “intercultural communications”. The authors of the article describe the inclusion of future teachers of foreign languages into the process of intercultural communications in the cultural and educational environment of the institution of higher education with the implementation of the ideas of the “dialogue of cultures”. The main principles of implementation of the “dialogue of cultures” are analyzed in the article.

The authors of the article have found out that game technologies, dialogue technologies, the project methodology, computer and telecommunication technologies, the media technology, the discussion pyramid, the debate, the work in pairs or microgroups – all these are innovative technologies that provide the conditions for the implementation of the dialogue of cultures and the inclusion of future teachers of foreign languages into the intercultural communications.

The authors of the article believe that the meaningful task of the dialogue of cultures is to achieve a certain agreement between representatives of different types of socio-cultural integrity in solving the most important problems of modern mankind. In the communication as the dialogue of cultures, both theoretically and practically, the problems of the formation of a new methodology of the combination of universal values with systems of values, special for each culture and for each individual as a representative of a particular culture are being actualized and solved.

The dialogue of cultures is a constant factor in the progressive development of human culture, because during the dialogue of cultures there is not only the process of understanding another culture, mutual understanding, existence of society, but there is also the process of its constant updating, renewal, the process of constant development due to the continuous enrichment of one culture by another, and that makes the basis of human life.

Key words: *cultural and educational environment, the dialogue of cultures, the English language, future teachers of English, general cultural competence, intercultural communications.*

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.44

О. А. Ташкінова

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті проаналізовані особливості формування соціальної компетентності учнівської молоді в умовах сучасного українського суспільства. Зазначено важливість соціальної компетентності для успішності життєвого шляху здобувачів освіти, учнівської молоді. Наведено результати соціологічного дослідження щодо проблеми професійного самовизначення учнівської молоді, проведеного Маріупольським міським центром зайнятості спільно з кафедрою соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» у лютому-березні 2018 року. Встановлено, що у сучасному світі виникає нагальна потреба у створенні ефективних та комфортних умов для соціального розвитку здобувачів загальної освіти. Особлива увага приділена волонтерській діяльності як нової форми включення учнівської молоді у світ майбутньої професії. Зазначено, що волонтерство є однією з основних форм прояву соціальної активності молоді людини.

Ключові слова: компетентності, соціальні компетентності, учнівська молодь, професійне самовизначення, волонтерство.

В умовах сучасного українського суспільства все більшої актуальності набуває проблема соціального розвитку учнівської молоді, розвитку у них необхідних компетентностей для ефективного функціонування та взаємодії з іншими членами соціуму. Важливого значення набуває спроможність учнівської молоді до ефективної комунікації та житті у суспільстві. Успішна соціалізація та адаптація до умов функціонування соціальних груп, здатність до спілкування та вирішення конфліктних ситуацій, орієнтованість на надання допомоги іншим – все це важливі соціальні компетентності молоді людини – члена суспільства. Протиріччя полягає в тому, що, з одного боку, потреба молоді в самовизначенні, прагненні до самоствердження, самовдосконалення стимулюється процесами, що відбуваються в суспільстві. Зараз мова йде про соціабельну особистість, інтегровану у соціум, активну та комунікабельну. З іншого, в суспільстві майже відсутня система підтримки молоді людини на шляху формування в неї соціальної компетентності. Становище погіршується тим, що існує серйозний дефіцит позитивного впливу на молоде покоління інститутів та агентів соціалізації, зокрема батьків, які найчастіше самі відчують кризу адаптації до невизначеностей сьогоdnішнього устрою. Це найчастіше призводить до формування у молоді людини відверто споживацької стратегії життя, у подальшому – до зневіри, дезадаптованості, агресії, утому числі і аутоагресії, суїциду. Отже, важливого значення набуває створення необхідних умов у суспільстві для формування соціальної компетентності у учнівської молоді, як під час навчання, так і під час дозвілєвої діяльності.

Проблема формування соціальної компетентності розглянута у роботах В. Слота (модель соціальної компетенції); О. Михайлова, В. Радула (структура та зміст соціальної зрілості); І. Беха, С. Демченко, М. Елькіна, С. Козак, А. Онковича

(професійна та комунікативна компетентність); І. Єрмакова, Л. Сохань, І. Ящук (поняття життєва компетентність); В. Масленнікова (структура соціальної компетентності). У той же час слід звернути увагу на особливості формування соціальної компетентності у учнів старших класів загальноосвітніх шкіл, які знаходяться на етапі вибору свого подальшого життєвого шляху.

Розглянути проблему формування соціальної компетентності у здобувачів загальної освіти в умовах сучасного українського суспільства та запропонувати напрямки її вирішення і є метою статті.

Компетентність розглядається як важлива компонента розвитку особистості та професіонала. Відповідно до компетентнісного підходу, у особистості повинна бути сформована загальна та професійна компетентність, яка відповідає певному освітньому стандарту на певному рівні підготовки. Що стосується особистості в цілому, то говорять про життєву компетентність, і як важливу її складову – соціальна компетентність [1].

Соціальна компетентність розглядається як інтегроване поняття, складова життєвої компетентності, що складається з наявних соціальних якостей особистості, позитивного сприйняття себе та оточення, вмінь ефективно співпрацювати та взаємодіяти в соціумі та позитивного досвіду, що в цілому впливає на якість життя людини у суспільстві та формує подальшу успішну особистісну та професійну кар'єру [1]. Важливо відзначити, що формування соціальної компетентності є невід'ємною складовою процесу соціалізації особистості та допомагає особистості вирішувати різні проблеми в соціальному та повсякденному житті. З нашої точки зору, це базова компетентність як робить особистість спроможною до ефективної та продуктивної життєдіяльності. Розвинутість соціальної компетентності слід розглядати як основну умову формування соціальної зрілості особистості.

Н. Даценкорозглядає соціальну компетентність особистості на індивідуальному та соціальному рівнях та виділяє наступні її компоненти [2]:

1. *когнітивний компонент* на індивідуальному рівні передбачає достатній рівень соціального інтелекту, знання про себе та своє місце у світі, планування власного життєвого сценарію, на суто соціальному рівні передбачається уявлення про соціальні норми, правила та закони, передбачає розуміння соціальної дійсності, дивергентне та творче мислення щодо побудови соціальної взаємодії, продуктивного вирішення конфліктів, співробітництва, здорового способу життя, поведінки у складних ситуаціях тощо, розуміння закономірностей суспільного буття та розвитку суспільства і світу.

2. *емоційно-мотиваційний компонент* на індивідуальному рівні передбачає емоційне ставлення до оточення, розуміння власних емоцій, почуттів, психічну саморегуляцію, мотиви власного саморозвитку та досягнень на суто соціальному рівні передбачається розуміння емоційних проявів, бажань, очікувань інших, відчуття нюансів соціальних ситуацій, вміння налаштуватись на спілкування, наявність соціальних мотивів;

3. *особистісно-ціннісний компонент* передбачає збереження непорушним власного простору, наявність почуття власної гідності, відповідальності, принциповості, визначення власної позиції, на суто соціальному рівні це шанування прав інших, цінність «іншого», толерантність, наявність не викривлених соціально-орієнтованих ціннісних орієнтацій;

4. *комунікативно-поведінковий компонент* на індивідуальному рівні характеризується наявністю певного соціального досвіду, вміння вербалізації думки, виявляти в мовленнєвій комунікації свою індивідуальність, розмаїття технік поведінки; на суто соціальному рівні – навичок ефективної взаємодії з соціумом, застосовувати

ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, продуктивно співпрацювати з дорослими та однолітками, вміння діяти адекватно ситуації, виконання соціальних ролей, застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів та виходу з кризових ситуацій тощо.

Сформованість різних компонентів соціальної компетентності залежить від вікової динаміки розвитку особистості та умов, створених у середовищі для їхнього розвитку.

Можна виділити суб'єктивні та об'єктивні чинники, які детермінують успішність формування соціальної компетентності у старшокласника. До суб'єктивних чинників належать індивідуальні психофізіологічні та інтелектуальні особливості молодої людини, стан здоров'я, рівень активності та мотивації. До об'єктивних чинників – вплив найближчого оточення молодої людини – сім'я, однолітки, друзі, вчителі, організація навчального та виховного процесу у загальноосвітньому закладі, система неформальної освіти, професійна орієнтація тощо. Важливого значення набуває саме організація навчального процесу та гармонізація сімейного середовища молодої людини. Цю функцію в умовах закладів освіти повинні виконувати соціальні педагоги та психологи.

Зокрема, діяльність соціального педагога у загальноосвітньому закладі спрямована на створення сприятливих умов для соціального розвитку молодої людини та формування у неї соціальної компетентності. Для цього соціальний педагог виступає координатором між старшокласником, його батьками, вчителями та адміністрацією школи та групою однолітків. Ця важлива робота є умовою успішності процесу формування соціальної компетентності старшокласників. Робота соціального педагога повинна починатися з молодшого шкільного віку і має бути системною та поступовою.

Соціально-педагогічна діяльність у закладах освіти є доволі багатоаспектною, але основне завдання – це сприяння соціальному розвитку особистості молодої людини та допомога у вирішенні проблем, з якими особистість стикається при цьому. Соціальний педагог повинен володіти великою кількістю інструментів (психологічних, педагогічних, соціологічних) для застосування їх відповідно до індивідуальних особливостей кожного учня. Але для формування соціальної компетентності найважливіше значення має саме професійна орієнтація та формування соціальної відповідальності учня передусім за своє подальше життя. Також важливо розвивати уміння працювати в команді, поважати інших людей, бути толерантним та уважним до потреб інших людей. Соціальна компетентність учнів виявляється у: виконуваних діях; вчинках і формах поведінки; судженнях і оцінках; рішеннях, які приймаються у ситуаціях вибору.

Окрім того, для формування соціальної компетентності старшокласників важливою є участь у освітніх та соціально-орієнтованих проектах. Тому важливо впроваджувати проекти, спрямовані на формування необхідних соціальних компетентностей у учнів загальноосвітніх шкіл, показувати їм зразки правильної, соціально-активної поведінки у суспільстві, сприяти ефективній комунікації та соціалізації.

За результатами соціологічного дослідження, проведеного кафедрою соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» разом з Маріупольським міським центром зайнятості у лютому-березні 2018 року серед здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти. (N= 5264 особи, які навчаються у 64 загальноосвітніх закладах міста Маріуполя, з них 3358 – учні 9 класів, 1906 – учні 11 класів; n=618 осіб, з них 390 – учні 9 класів, 228 – учні 11 класів, що складає 12% від генеральної сукупності. З них 45% – хлопці, 55% – дівчата, вибірка репрезентативна для

міста Маріуполя) з вибором майбутньої професії визначилися лише 64% опитаних респондентів [3]. Дослідження показало, що більше половини опитаних респондентів (58%) після закінчення школи мають наміри продовжувати навчання у закладах вищої освіти. При цьому ще 31% збираються поєднувати навчання та роботу. Отже, більшість старшокласників розуміють важливість отримання освіти для подальшого успішного професійного життя та більшість з них має намір продовжувати навчання у закладах вищої освіти.

З вибором майбутньої професії визначилися лише 64% старшокласників. Крім того, тільки 53% впевнені, що обрана професія є найбільш підходящою особисто для них (виходячи зі здібностей, нахилів, типу темпераменту, мислення). Слід звернути увагу, що тільки 54% респондентів проходили спеціальне тестування з визначення підходящої для професії.

Аналізуючи відповіді респондентів, на питання «Що є для Вас головним при виборі майбутньої професії?», слід зазначити, що важливими факторами, які впливають на вибір майбутньої професії, є гідна оплата праці, можливість кар'єрного зростання та цікава робота. Не менш важливими для учнів є можливість подальшого працевлаштування та перспективи відкриття власного бізнесу. 17% опитаних відповіли, що їх професійний вибір залежить від того, чи допоможе їм обрана професія у подальшому працевлаштуватися за кордоном. І тільки 13% опитаних зазначили, що головним при виборі майбутньої професії є її відповідність знанням та здібностям, які є у учня. Цікаво, що найменша кількість відповідей учнів стосується таких чинників, як «воля батьків», «наступність поколінь» та «соціальні гарантії на робочому місці». Так, лише 8% опитаних відзначили, що на їхній вибір майбутньої професії мають вплив батьки.

Проведене дослідження показує, що учні випускних класів, напередодні вибору свого подальшого шляху, ще не визначилися зі своїм майбутнім. Рівень сформованості соціальної компетентності є доволі низьким, про що свідчать результати проведеного додатково глибинного інтерв'ю з класними керівниками, соціальними педагогами та психологами загальноосвітніх шкіл міста Маріуполя. Тому важливим є залучення учнів до такого освітнього проекту, як «Школа волонтерства», який спрямований на формування соціальних компетентностей та відповідальності за своє подальше життя. Свідомий вибір свого майбутнього – це запорука успішного майбутнього. Соціально-орієнтована та громадянсько-активна особистість – це запорука успішного розвитку нашого суспільства.

Школа волонтерства – освітній проект, розроблений кафедрою соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» в межах участі у польсько-українському проекті «Інноваційний університет та лідерство» та спрямований на розвиток та посилення соціальних компетентностей у учнівської молоді з урахуванням польського досвіду, посилення значення толерантності, різноманітності та інклюзивної освіти в середніх загальноосвітніх школах міста Маріуполя Донецької області.

Цей проект передбачає формування у учнівської молоді необхідних знань про волонтерську діяльність (законодавчі аспекти, психологічні аспекти, позитивні історії волонтерства тощо) та вмінь (участь у волонтерській діяльності через онлайн-платформу «100 годин волонтерства»), формування у них соціальних компетентностей (патріотизм, громадянська позиція, ефективне спілкування, здатність до емпатії, попередження та розв'язання конфліктів, толерантність, свідомий вибір, соціальна відповідальність тощо), що є необхідним в сучасних умовах проживання у прифронтовому місті – місті Маріуполі.

Соціальний проект «100 годин волонтерства» виконується ГО «Майбутнє Маріуполя» в партнерстві з Маріупольською міською радою та кафедрою соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» в рамках проекту «Зміцнення громадської довіри» (UCBI II), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID). Метою проекту є активізація волонтерського руху та залучення активних студентів до виконання соціально-значущих завдань через соціальну онлайн-платформу 100hov.org.ua [4].

Перший етап проекту «100 годин волонтерства» був успішно реалізований у період з 1 січня 2018 року по 31 червня 2018 року. До проекту було залучено 253 волонтери та 50 замовників. Усього було виконано 202 завдання. Другий етап проекту розпочався 1 вересня 2018 року та продовжується зараз. На сайті зараз зареєстровано вже 280 волонтерів, більшість з яких активно виконуються соціальні завдання та беруть участь у розвитку міста Маріуполя. Впроваджено нову форму комунікації «волонтер – замовник – навчальний заклад» – Щоденник волонтера, де відображено позитивну історію молодого волонтера – учня загальноосвітньої школи чи студента.

Зазначимо, що у учнів загальноосвітніх шкіл є бажання займатися волонтерством та бути соціально активним (з 280 зареєстрованих волонтерів на онлайн-платформі «100 годин волонтерства» майже 50% – це учні загальноосвітніх шкіл міста Маріуполя; серед тих, хто отримав подяку від міського голови за активну участь у розвитку волонтерства в місті Маріуполі – 75% це учні загальноосвітніх шкіл). У той же час, 90% опитаних школярів – учасників проекту «100 годин волонтерства» – зазначають, що відсутність базових знань про волонтерство та таких вмінь, як ефективна комунікація, розв'язання конфліктних ситуацій тощо, дуже заважало їм у виконанні завдань. 100% опитаних зазналися, що бажали б отримати інформацію про ефективне спілкування, толерантність, інклюзивне суспільство тощо та із задоволенням відвідували тренінги, якби це було б можливим.

Таким чином, формування соціальної компетентності старшокласників є важливою соціальною проблемою сучасного українського суспільства. Для формування соціальної компетентності старшокласників необхідно створювати ефективний освітній та соціальний простір із залученням кваліфікованих фахівців – соціальних працівників, психологів, соціальних педагогів. Важливого значення набуває волонтерська діяльність, як одна з основних форм прояву соціальної активності, направленої на організацію добровільної праці учнівської молоді. Волонтерство не тільки приносить соціальну користь суспільству й спрямовано на вирішення соціальні проблеми, але й розвиває уміння та навички учнівської молоді, задовольняючи потреби у спілкуванні та самоповазі відбувається усвідомлення власної потреби та розвиток важливих особистісних якостей. Крім того, важливим напрямком для формування соціальної компетентності школярів є участь у освітньому та соціальному проекті «Школа соціальних компетентностей». Цей проект спрямований на розвиток та посилення соціальних компетентностей у учнівської молоді, посилення значення толерантності, різноманітності та інклюзивної освіти в середніх загальноосвітніх школах міста Маріуполя Донецької області.

Список використаної літератури

1. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять / М. С. Головань // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2011. – № 8. – С. 224–233 ; Holovan M. S. Kompetentsiia ta kompetentnist: porivnialnyi analiz poniat / M. S. Holovan // Pedagogichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. – 2011. – № 8. – S. 224–233.

2. Даценко Н. Про структуру соціальної компетентності учнів [Електронний ресурс] / Н. Даценко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. - 2012. - Вип. 6. - С. 8-10. - Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/1/psychologija_pedagogika_socialna_robota_z_2010_r/articles/datsenko-n-on-the-structure-of-social-competence-of-pupils_25109.pdf ; Datsenko N. Pro strukturu sotsialnoi kompetentnosti uchniv [Elektronnyi resurs] / N. Datsenko // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiia. Pedagogika. Sotsialna robota. - 2012. - Vyp. 6. - S. 8-10. - Rezhym dostupu : http://papers.univ.kiev.ua/1/psychologija_pedagogika_socialna_robota_z_2010_r/articles/datsenko-n-on-the-structure-of-social-competence-of-pupils_25109.pdf

3. Ташкінова О. А. Сучасний стан та перспективи професійного самовизначення здобувачів освіти загальноосвітніх навчальних закладів м. Маріуполь: за матеріалами соціологічного дослідження / О. А. Ташкінова, С. О. Міщенко, К. А. Тоцька // Грані. – 2018. – Т. 21, № 9. – С. 58–66 ; Tashkinova O. A. Suchasnyi stan ta perspektvyvy profesiinoho samovyznachennia zdobuvachiv osvity zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv m. Mariupol: za materialamy sotsiolohichnoho doslidzhennia / O. A. Tashkinova, S. O. Mishchenko, K. A. Totska // Hrani. –2018. – Т. 21, № 9. – С. 58–66.

4. Марченко І. Ф. Активізація молодіжного волонтерського руху: досвід прифронтового міста Маріуполя / І. Ф. Марченко, О. А. Ташкінова // Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії : зб. матер. допов. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р. – Маріуполь : ДонДУУ, 2018. – С.303–307 ; Marchenko I. F. Aktyvizatsiia molodizhnoho volonterskoho rukhu: dosvid pryfrontovoho mista Mariupolia / I. F. Marchenko, O. A. Tashkinova // Psykhosotsialna pidtrymka osib z travmoiu viiny: mizhnarodnyi dosvid ta ukraïnski realii : zb. mater. dopov. Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Mariupol, 28 liutoho 2018 r. – Mariupol : DonDUU, 2018. – С.303–307.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2018

O. Tashkinova

SOCIAL COMPETENCE OF MENTAL YOUTH IN CONDITIONS OF MODERN SOCIETY: PROBLEMS AND WAYS OF THEIR SOLUTION

The article analyzes the peculiarities of formation of social competence of student youth in conditions of modern Ukrainian society. The importance of social competence for the success of the lifepath of the educational process, students' youth is noted. The results of sociological research on the problem of professional self-determination of student youth conducted by the Mariupol city employment center jointly with the Department of Sociology and Social Work of the State Aviation University "Priazovsky State Technical University" in February-March 2018 are presented. It is established that in today's world there is an urgent need to create effective and comfortable conditions for the social development of applicants of general education. Particular attention is paid to volunteer activity as a new form of inclusion of students in the world of the future profession and the formation of social competence. It is noted that volunteering is one of the main forms of manifestation of social activity of a young person. It is also important to involve students in such an educational project as the "Voluntee School", which aims at building social competencies and responsibility for their future lives. A conscious choice of your future is the key to a successful future. The socially oriented and civic-active personality is the key to the successful development of our society.

Volunteering School is an educational project developed by the Department of

Sociology and Social Work of the Priazovsky State Technical University, within the framework of the participation in the Polish-Ukrainian project "Innovation University and Leadership" and aims at the development and strengthening of social competences in student youth, taking into account Polish experience, strengthening the importance of tolerance, diversity and inclusive education in secondary schools in the city of Mariupol, Donetsk region.

This project involves the formation of the necessary knowledge about volunteer activity in the pupils' youth (legislative aspects, psychological aspects, positive volunteering history, etc.) and skills (participation in volunteering through the online platform "100 hours of volunteering"), formation of their social competencies (patriotism, civic stance, effective communication, empathy, conflict prevention and conflict, tolerance, conscious choice, social responsibility etc.), which is necessary in modern conditions.

Key words: *competence, social competence, pupils' youth, professional self-determination, volunteering.*

УДК 316.658 «1820/2018»

Б. В. Слющинський

ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІНИ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ: ВІД Г. ГЕГЛЯ ДО СУЧАСНОСТІ

У статті розглянуті проблеми утворення громад, а також можливості створення громадської думки. Автор дає визначення поняттю «громада» та «громадська думка», опираючись на погляди науковців різних епох, починаючи від Г. Гегеля і до сучасності. В сучасному суспільстві прийнято часто опиратися на «громадську думку», а чи насправді існує ця думка, на яку так часто посилаються місцеві та інші керівники, а ще керівники партій, профспілкових організацій, депутатських груп та ін. Проблема громадської думки – це не проблеми сьогодення. Вона існує дуже і дуже давно. Цю проблему досліджували науковці різних країн Європи і США. Актуальною вона залишається і сьогодні.

Аналізуючи стан громадської думки в сучасній Україні, автор доходить висновку, що громадська думка зароджується і існує лише тоді, коли створилися громади. Сьогодні саме ми можемо спостерігати перші кроки зроблені в напрямку до громад, до надання їм можливості вільно вирішувати свої проблеми, створювати напрямки розвитку їхнього об'єднання, в результаті чого члени громадських об'єднань бачать результати їхньої діяльності.

Ключові слова: *громада, громадська думка, електоральні виміри, спільна думка громади, еволюція, урбанізація.*

Проблема громадської думки сягає давнини. Суспільство завжди спілкується, висловлюючи ту чи іншу думку, погляди на якісь речі, події. Ці висловлювання залежать від дуже багатьох чинників. Насамперед розуміння того, чи може вона вільно спілкуватись, по-друге, якщо може, то кому можна довірятись, по-третє, чи не буде вона покарана за свої висловлювання, по-четверте, чи не попаде вона в «ізоляцію» через свої висловлювання. Але ще є одна проблема, якщо це думка громадська, то чи існує у нас громада? Які чинники впливають на появу громади, а отже, на формування та зміни громадської думки.

Актуальність даної статті викликана тим, що у колі науковців існують дві, полярно-протилежні думки: перша – громадська думка існує; друга – громадської думки не може бути. Дійсно це проблема, яка завжди існувала і продовжує існувати у суспільстві. Людина за час свого розвитку та існування отримує дуже багато різних поглядів: найперші – від батьків і родичів; пізніші – від вихователів, вчителів, а потім – від оточуючого середовища. Крім цього все сприймається людиною з порівнянням. Ми завжди порівнюємо себе з іншими і намагаємось пояснити собі, чому щось відбувається так, а не інакше. Так що тут виникає дуже багато запитань. Спробуємо розібратись.

Метою даної статті є саме екскурс в історію виникнення і формування громадської думки від минулого, а саме від Г. Гегеля до сьогодення. Для реалізації цієї мети нам потрібно вирішити наступні завдання:

– дати визначення поняттю «громада» та пояснити чинники, які впливають на її появу;

– дати визначення поняттю «громадська думка» і пояснити, за яких умов можна вважати, що вона існує і реалізується;

– проаналізувати погляди різних вчених на формування, існування громадської думки та її постійні зміни;

– проаналізувати стан громадської думки в сучасній Україні.

Уперше термін «громадська думка» у своєму очевидному і буквальному значенні використано в політичному мисленні XVIII ст. Свого точнішого значення (без утрати загального) він став набувати в 1930-х роках із появою наукових опитувань громадської думки. До загальних заяв про громадську думку, яка часто виявляється думкою двох таксистів і десятка перехожих, що йдуть один за одним, слід ставитись обережно» [1, с. 143].

Якщо заглянути в «Короткий енциклопедичний словник», то побачимо, що *громадська думка* визначається як: «1. Спільна думка громади – основного територіально-адміністративного органу самоуправління в Україні, що в різних формах існував з часів Київської Русі до утворення УРСР. Суб'єктами громадської думки були здебільшого збори (сходи) повнолітніх чоловіків, голів родин, виборного сільського (чи козацького) начальства... 2. Цим терміном в силу історичної традиції в Україні називали також особливий стан масової свідомості – почуття, настрої, судження, ідеї, погляди та ін. вияви соціальних ставлень суб'єктів різних соціальних спільностей... 3. Громадська думка є особливою соціокультурною складовою духовного життя людей, що відображає велике розмаїття і водночас цілісність суспільної свідомості, її спрямованість на буденність через оціночне ставлення людей до дійсності...» [2, с. 106–107].

Таким чином, можна стверджувати, що громадська думка це думка громади. Ми бачимо, що зараз в Україні відновлюються громади, адже більше влади передалося на місця, що саме і вплинуло на появу громад. Що ж таке громада?

Громада (лат. *Politia* політія – община) – форма соціальної (колективної) організації людей, місцева спільнота, місцева організація та частина суспільства; характерна майже для всіх народів. Іноді – гурт дружніх людей (Вікіпедія). Короткий Оксфордський політичний словник вказує на те, «...що громаду і суспільство (*Gemein shaft*, *Gesell shaft*) запропонував німецький соціолог Фердинанд Теніс у 1887 р. Ці терміни позначають не тільки ідеалізовані спільноти, а й, коли брати ширше, форми соціальної організації та соціальних відносин. Рух від *Gemein shaft* до *Gesell shaft* означає ідеалізований перехід від невеликих компактних сільськогосподарських громад, де переважають родинні зв'язки і традиційні вартості, до поєднаного вільними зв'язками знеособленого індустріального суспільства, заснованого на раціональному

задоволенні егоїстичних інтересів та контракті, таке суспільство характеризують гетерогенність і розмаїття світоглядів» [1, с. 142].

До дослідження громадської думки зверталось дуже багато вчених у різних країнах світу. Але ми спробуємо проаналізувати поняття «громадська думка» від Г. Гегеля і до сьогодення.

Відомий німецький філософ Г. В. Ф. Гегель у праці «Філософія права» стверджує: «Формальна об'єктивна свобода, яка полягає у тому, що одиничні особи як такі мають і подають свої поради, які торкаються загальних справ, проявляються у тій сумісності, яка називається *громадською думкою*. У ній в собі та для себе загальне, субстанціональне та істинне пов'язане зі своєю протилежністю, що складається зі своєї власної і особливої думки багатьох; це існування є тим самим наявним протиріччям самому собі, пізнання як явище, сутність настільки ж безпосередня як несуттєвість.» [3, с. 352]. Отже, на думку Г. Гегеля, «... *громадська думка* заслуговує в однаковій мірі як *поваги*, так і *презирства*, презирства – із-за його конкретного усвідомлення і зовнішнього вираження, поваги – із-за його суттєвої основи, яка будучи більш чи менш замутною, лише світиться у цьому конкретному... Можна бути впевненим, що у подальшому громадська думка змириться з досягнутим і перетворить його в один із своїх забобонів» [3, с. 354].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що *громадська думка* народжується не сама по собі, а є відповідні чинники впливу на її появу, розповсюдження та існування. Але для появи громадської думки повинна існувати, як уже зазначалось, громада, тобто об'єднання людей спільним місцем проживання, (територією), спільними інтересами, які організовані для сумісної діяльності, спілкування та проживання при створенні суспільних благ, котрі б задовольняли їх буття. *Громада* виникла ще за часів первіснообщинного ладу. Її ознаками були спільна власність на засоби виробництва та звичасві форми самоврядування. Але суспільство не стоїть на місці. Так само і громади. Відбуваються постійні зміни і вони торкаються абсолютно всіх членів громади. Поступово виникає майнова нерівність, виникають різні форми общин: родова (матріархат), сімейна (патріархат), сільська (поземельна). З часом члени такої спільноти стали володіти великими земельними наділами і змушені були наймати працівників для її оброблення. З цього моменту і появляється держава (лат. *civitas*– «держати») – об'єднуючий фактор декількох політій (общин).

Протягом VI–IX ст. на українських землях виділяються три стадіальні види громад: великосімейна, територіально-великосімейна і територіальна громада. *Великосімейна громада* складалась із великих патріархальних сімей, які оселялися на незначній відстані одна від одної і зберігали родинну єдність. *Територіально-великосімейна громада* об'єднувала різнотипні сім'ї – переважно патріархальні, а також невеликі нерозділені та моногамні, які були розосереджені по території громади на значній відстані і стосунки між якими визначались не лише родинними зв'язками, а й необхідністю проживання на спільній території (сусідські, територіальні зв'язки). *Територіальна громада* складалася здебільшого з невеликих нерозділених і моногамних та частково з великих патріархальних сімей, які всі разом проживали на одній території і підтримували сусідські стосунки.

За раннього середньовіччя основною формою незалежної громади виступала давньоруська сільська община. Паралельно, починаючи від X–XI ст., існували залежні від замків громади князівських сіл та посадські громади давньоруських міст. У XIV–XVI ст. важливою формою громад в Україні були громади-волості, які складалися як з окремих великих дворич, у кожному з яких мешкала широка нерозділена сім'я, так і з їхніх об'єднань – селищ і сіл-громад, що сформувалися у старих поселеннях волості.

Волосна форма громад синхронно була поширена в Росії (в центральних регіонах – до середини XVI ст.; на півночі та північному сході – до середини XVII ст.) та Білорусі (до кінця XVI ст.). Для даного типу територіальної громади була характерна значна управлінська, судова й фіскальна автономія у поєднанні з регулюванням землекористування та режиму сільськогосподарського виробництва.

Протягом XVI ст. під час трансформації громади-волості основною формою територіальної громади стає окреме багато двірне село (дольового і по дворищного типів), яке складалося переважно з односімейних домогосподарств (димів, домів, подумів). У складі громади окремого села продовжували частково зберігатися великосімейні дворища, які в межах окремих кутків чи вулиць відтворювали у мікро масштабі сільську громаду (власне самоуправління, звичаї, культ предків тощо). Суть еволюції дворищного ладу в Україні полягала в перетворенні дворищ (та їхніх груп) – складових частин волосної форми громади – у дольові та подвірні громади багатодвірних сіл. Перехідною формою від напіврозділеного дворища громади-волості до громади багатодвірного села були відомі з XV ст. сябринні громади (переважно дольового типу; У XVII–XVIII ст. сябринні громади були поширені в Лівобережній Україні Слобідській Україні й створювалися переважно вже штучним шляхом із сусідніх дворогосподарств для освоєння цілини. Іншими формами територіальної громади в даному регіоні також були селянські громади та козацькі товариства (багатодвірних сіл), а в південних і центральних районах Лівобережжя зустрічалися й волосні громади.

Протягом XVII–XVIII ст. еволюція української територіальної громади відбувалася шляхом її перетворення на додаток до помісної системи. З розвитком капіталістичних відносин громади та громадські землеволодіння поступово розпадалися й остаточно були підірвані столипінською аграрною реформою.

З часом, з початком індустріалізації почалося масове переселення населення в міста, відбулася так звана урбанізація. Населення міст більш «розпорошене», його представники займають різні статуси і відповідно до них виконують різні соціальні ролі. Тут кудись зникає «об'єднуючий» процес. Люди навіть не знаються в одному під'їзді великого багатоповерхового будинку. То чи існує сьогодні громадська думка?.. Хоча, в газетах, по радіо та у телебаченні досить часто ми стикаємося з поняттям «громадська думка»: «громадська думка висловлює гарячу підтримку...», вона «не погоджується...», «дає згоду...», провели «громадське слухання...» тощо. До суспільної думки звертаються політичні діячі, мери міст, від її імені говорять, її наслідують... Але соціологи не всі розділяють думку про те, що існує громадська думка. Адже для будь-якого гуртування людей потрібен лідер, а ще необхідні його «підтримувачі», тобто ті, хто поділяє думку «лідера», чи вбачає в його думці для себе певну вигоду. Це створює відповідні неузгодження в групі, колективі.

Поняття «громадська думка» безпосередньо стосується понять «конституційна держава», «суверенітет», «міжнародне право», «звичаєве право» тощо, тобто юридично важливих понять, а не лише фіксує зв'язок діяльності суддів чи адвокатів з навколишнім середовищем. За влучним висловленням американського поета Дж. Р. Лоуелла «громадська думка нагадує атмосферний тиск: невидимий неозброєним оком, але досить чутливий. Вона представляє собою деякий органічний сплав соціальних, ідеологічних, психологічних та інших елементів. Досвід дослідження громадської думки показує, що тут менш за все можна розраховувати на досягнення деяких формальних визначень. Мова повинна йти про інше: про фіксування всіх істотних елементів, що складають структуру громадської думки, і виявленні зв'язків між ними. Тільки шляхом такого аналізу дослідник може якщо не «побачити»

громадську думку, то у всякому випадку все ж «описати» і «визначити» її і на цій основі зробити можливим її «вимірювання» [4, с. 17–21].

«Вимірювати» громадську думку почали давно. Її продовжують «вимірювати» і сьогодні, особливо це помітно напередодні виборів, коли проводяться так звані «електоральні» опитування. Такі електоральні опитування, чи можна сказати «вимірювання» громадської думки з'явились порівняно недавно, навіть в країнах, які мають кількасот річну історію парламентських і президентських виборів. Не випадково і те, що такі «електоральні вимірювання» і дослідження вперше почали проводити саме в США, де, з одного боку, вже більше двох століть обирають на всенародних виборах не тільки депутатів та мерів, але й Голову держави та виконавчої влади, а з іншого, в США давно сформувались інститути громадянського суспільства – партії, громадські організації, потужні ЗМК тощо. В Україні, як показує сьогоднішня ситуація, такі явища тільки починають народжуватися. Чи є у нас партії? Як відомо, партії створюються «знизу», у нас партії створюються «зверху». Лише одна партія створювалась класично «знизу» – це «народний рух». Якщо партія – це громадська організація, громадське об'єднання, то зазвичай його повинна створити громада і обрати собі голову. В Україні спочатку появляється голова Партії, який собі створює партію і назначає керівні органи. Тобто, виникає питання: чи можна її назвати громадською організацією. У залежності від політичних змін змінюються і назви партій. Тобто, партій багато, а громадських об'єднань, на жаль, мало. Це підтверджується тим, що члени тієї чи іншої партії не мають своїх конкретних цілей, мети, ідей, які б втілювали їхні програми в життя суспільства. В таких партій є лише одна мета – допомогти керівнику партії зайняти достойне місце при владі.

Громадська думка залишається потужною силою сучасного суспільства. Але будь-яка організація, якщо вона сподівається підтримувати плідні зв'язки з різноманітними групами «своїї» внутрішньої громадськості, повинна мати справу не з удаваною, а з реальною і точно визначеною громадською думкою. Кожна така громадська організація намагається, як правило, змінити думку людей щодо проблеми, товару, організації чи окремої особи; кристалізувати думку, яка ще остаточно не склалася, або посилити існуючу громадську думку чи переконати людей в чомусь. Отже, громадська думка повинна зароджуватися, розвиватися, аналізуватися і досягати свого реального втілення всередині громади, бо громадська думка – це сукупність думок індивідів щодо спільної проблеми, яка зачіпає інтереси якоїсь групи людей. Інакше кажучи, громадська думка репрезентує собою своєрідний консенсус. Сам цей консенсус бере початок від збіжних установок людей щодо цієї проблеми.

Підсумовуючи висловлене вище, можна стверджувати, що громадська думка зароджується і існує лише тоді, коли створилися громади. Сьогодні саме ми можемо спостерігати перші кроки зроблені в напрямку до громад, до надання їм можливості вільно вирішувати свої проблеми, створювати напрямки розвитку їхнього об'єднання, в результаті чого члени громадських об'єднань бачать результати їхньої діяльності.

Список використаної літератури

1. Короткий Оксфордський політичний словник : пер. з англ. / за ред. І. Макліна, А. Макмілана. – Київ : Основи, 2006. – 789 с. ; Korotkyi Oksfordskyi politychnyi slovnyk : per. z anhl. / za red. I. Maklina, A. Makmilana. – Kyiv : Osnovy, 2006. – 789 s.
2. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін.; під заг. ред. В. І. Воловича. – Київ : Укр. Центр духовн. культури, 1998. – 736 с. ; Sotsiologhiia: korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk / uklad. : V. I. Volovych, V. I. Tarasenko, M. V. Zakharchenko ta in.; pid zah. red. V. I. Volovycha. – Kyiv : Ukr. Tsentru dukhovn. kultury, 1998. – 736 s..

3. Гегель Г. В. Ф. Философия права : пер. с нем. / Г. В. Ф. Гегель; ред. и сост. Д. А. Керимов, Н. С. Нерсисянц. – Москва : Мысль, 1990. – 524 с. ; Gegel G. V. F. Filosofiya prava : per. s nem. / G. V. F. Gegel; red. i sost. D. A. Kerimov, N. S. Nersesyants. – Moskva : Mysl, 1990. – 524 s.

4. Грушин Б. А. Мнение о мире и мир мнений / Б. А. Грушин. – Москва : Политиздат, 1967. – 400 с. ; Grushin B. A. Mnenie o mire i mir mneniy / B. A. Grushin. – Moskva. : Politizdat, 1967. – 400 s.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018

B. Sliushchinskiy

FORMATION AND CHANGES OF PUBLIC OPINION AS THE SOCIOCULTURAL PHENOMENON: FROM G. GEGEL TO CONTEMPORANEITY

The article considers problems of formation of communities, and also possibilities of creation of public opinion. The author gives the definition of the concepts "society" and "public opinion", considering the views of scientists of different epochs, beginning from G. Gegel and to contemporaneity. In modern society it is often accepted to lean onto the "public opinion".

The problem of public opinion is not the problem of the present time. It existed long, long ago. This problem was investigated by the scientists of different countries in Europe and the USA. It remains urgent today as well.

The topicality of this article is caused by the fact that among the scientists there are two opposite opinions: the first-public opinion exists; the second – public opinion can not be. Indeed, this is a problem that has always existed and continues to exist in society. A man receives a lot of different points of view during his development and existence: the first – from parents and relatives; later – from educators, teachers, and then – from the environment. In addition, everything is perceived by a person in comparison. We always compare ourselves to others and try to explain to ourselves why something happens this way and not the other way.

The aim of this article is an excursion into the history of the origin and formation of public opinion from the past, namely from Hegel to the present. To achieve this goal the following tasks were solved:

- to define the concept of "society" and explain the factors that influence its emergence;*
- to define the concept of "public opinion" and explain under what conditions it can be considered that it exists and is implemented;*
- to analyze the views of different scientists onto the formation, existence of public opinion and its constant changes;*
- to analyze the state of public opinion in modern Ukraine.*

Analyzing the state of public opinion in modern Ukraine, an author comes to the conclusion that public opinion is born and exists only when communities have been created. Today, we can observe the first steps taken towards communities, before giving them the opportunity to freely solve their problems, to create directions for the development of their associations, as a result of which members of public associations see the results of their activities.

Key words: *society, public opinion, electorate measuring, general idea of the society, evolution, urbanization.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АНГЕЛИНОВА ІРИНА АНАТОЛІЇВНА – студент, ОС «Магістр» спеціальності «Інформаційно-бібліотечна та архівна справа» Маріупольського державного університету.

БЄЛОВА НАТАЛЯ ВІКТОРІВНА – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософських наук та історії України Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет».

ГОЛОВКО ОЛЕКСАНДРА ВЛАДИСЛАВІВНА – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних та гуманітарних дисциплін Харківського державного університету харчування та торгівлі.

КОЧИНА ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА – магістр з документознавства та інформаційної діяльності Маріупольський державний університет.

КУДЛАЙ В'ЯЧЕСЛАВ ОЛЕГОВИЧ – кандидат наук із соціальних комунікацій доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольський державний університет.

КУХАРЕНКО ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСІЙОВИЧ – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри телерепортерської майстерності Харківської державної академії культури.

ЛЕВЧЕНКО ЛЕСЯ ЮРІЇВНА – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

НАГОРНЯК МАЙЯ ВОЛОДИМИРІВНА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри телебачення і радіомовлення Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

НІКОЛЬЧЕНКО ЮЗЕФ МОЙСЕЙОВИЧ – доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

МАРТІРОСЯН АРАКСІЯ МНОЦІВНА – студентка факультету іноземних мов Маріупольського державного університету, спеціальності 014 «Середня освіта» спеціалізації 014.02 «Мова і література (англійська)» освітнього ступеня «Магістр».

ПОПОВИЧ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії і соціології Маріупольського державного університету.

САРБАШ МИКИТА ВІТАЛІЙОВИЧ – студент історичного факультету Маріупольського державного університету, спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», освітнього ступеня «Магістр».

СИВАК ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

СЛЮЩИНСЬКИЙ БОГДАН ВАСИЛЬОВИЧ – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету.

ТАШКІНОВА ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА – кандидат соціологічних наук, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет».

ТИХОВСЬКА ОКСАНА МИХАЙЛІВНА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

ШАДМАНОВ КУРБАН БАДРІДДІНОВИЧ – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри мов Бухарського державного медичного інституту імені Абу Алі Ібн Сіно, Узбекистан.

ЯБЛОКОВ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ANHELYNOVA IRYNA – Master degree student of the program “Informational, librarian and archival studies” Mariupol State University.

BELOVA NATALYA – Candidate of Sciences (PhD, Philosophy), associate professor, associate professor of the Philosophical Sciences and History of Ukraine Chair of Priazovskiy State Technical University.

GOLOVKO ALEXANDRA – Candidate of Sciences (PhD, History), associate professor, associate professor of the Humanities and Social Sciences Chair Kharkiv State University of Food Production Technologies and Trade.

KOCHINA YULIYA – Master of documentation and information activities Mariupol State University.

KUDLAI VIACHESLAV – Candidate of Sciences (PhD, Social Communications), associate professor, associate professor of the Cultural Studies and Information Activities Chair Mariupol State University.

KUKHARENKO OLEKSANDR – Candidate of Sciences (PhD, Philology), associate professor, associate professor of the TV Broadcasting Skills Chair of Kharkiv State Academy of Culture.

LEVCHENKO LESYA – Candidate of Sciences (PhD, Philosophy), associate professor, associate professor of the Philosophy Chair of Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda.

NAGORNYAK MAJYA – Candidate of Sciences (PhD, Philology), associate professor, associate professor of the Television and Radio Broadcasting Chair of the Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University.

NIKOLCHENKO YUZEF – associate professor, associate professor of the Cultural Studies and Information Activities Chair of Mariupol State University.

MARTIROSYAN ARAKSIYA – Master degree student, speciality 014 “Secondary Education”, specialization 014.02 “Language and Literature (English)” Mariupol State University.

POPOVICH OLENA – Doctor of Sciences (Philosophy), professor, professor of the Philosophy and Sociology Chair of Mariupol State University.

SARBASH MIKITA – Master degree student, speciality 029 “Informational, librarian and archival studies” Mariupol State University.

SIVAK OKSANA – Candidate of Sciences (PhD, Pedagogy), associate professor, associate professor of the Cultural Studies and Information Activities Chair of Mariupol State University.

SLYUSHINSKIY BOGDAN – Doctor of Sciences (Sociology), professor, Head of the Philosophy and Sociology Chair of Mariupol State University.

TASHKINOVA OKSANA – Candidate of Sciences (PhD, Sociology), Head of the Sociology and Social work Chair Priazovskyi State Technical University.

ТЯКHOVСКА OKSANA – Candidate of Sciences (PhD, Philology), associate professor, associate professor of the Ukrainian Literature Chair of Uzhgorod National University.

SHADMANOV KURBAN – Doctor of Science (Philosophy), professor, Head of the Languages Chair of Bukhara State Medical Institute named after Abu Ali Ibn Sino, Uzbekistan.

YABLOKOV SERHIЙ – Candidate of Sciences (PhD, Pedagogy), associate professor, associate professor of English Philology Chair of Mariupol State University.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;
- розширена анотація англійською мовою (до 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Keywords: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 6 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт TimesNewRoman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком Список використаної літератури і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliteratsiia>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У 1991–2010 РР.

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст статті

Список використаної літератури

1. Патlachук В. Н. Роль старшинських рад у кадровій політиці Гетьманщини / В. Н. Патlachук // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 5. – С. 29-34; Patlachuk V. N. Rolstarshynskykh rad u kadroviipolitytsiHetmanshchyny / V. N. Patlachuk // VisnykMariupolskohoderzhavnohouniversytetu. Seriiia : Pravo.– 2015. – Vyp. 5. – S. 29-34
2.
3.

Стаття надійшла до редакції __. __.20__

B. Prishchepa

MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyse the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

_____ назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Патлачук Віталій Володимирович, доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент
<i>Російською мовою</i>	Патлачук Виталий Владимирович, доцент кафедры исторических дисциплин Мариупольского государственного университета, кандидат исторических наук, доцент
<i>Англійською мовою</i>	<i>(Вказати відомості англійською мовою)</i>
<i>Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

_____ підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

_____ дата

_____ / _____ / _____
підпис

П.І.Б.

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових фахових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо задіяним в обробленні цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

« ____ » _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Демчук, Руслана. Українська ідентичність у модусі міфологем. – К.: Стародавній Світ, 2014. – 236 с.

Національний дискурс і тема етнокультурної ідентичності набули неочікуваної актуальності після розпаду таких державних утворень, як СРСР, Югославія, фактично Грузія та Молдова. Анексія Криму й наміри розчленувати Україну зробили зазначену проблематику життєво важливою. Усталені поняття гуманітаристики щодо природності/еволюційності певних ідентифікаційних феноменів нині потребують кореляції або перегляду. Зокрема, Україна запропонувала відміну від Росії модель соціального існування у контексті східноєвропейського простору, зумовлену як історійко-культурною компонентою, так і специфічною самоідентифікацією індивідуумів.

У монографії розглянуто формування української ідентичності у ракурсі репрезентативних міфологем з актуалізацією концептів «ієротопя», «храмова свідомість», «мнемотоп», «крипторелігійна поведінка», «ностальгічний міф» тощо.

Видання адресовано науковцям та всім, хто цікавиться питанням рідної культури.

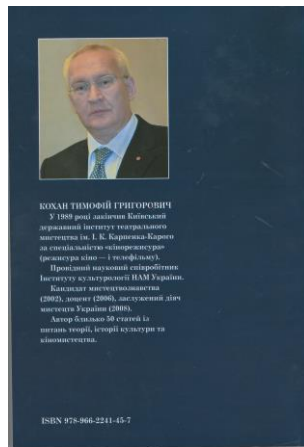
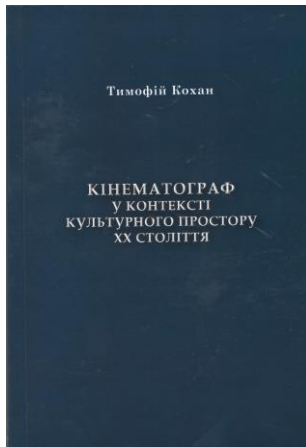

Денисюк Ж. З. Постфольклор інтернет-комунікації в аксіологічному вимірі. Київ: НАККіМ, 2017. – 384 с.

Монографія присвячена дослідженню феномену постфольклору, що утворився в середовищі інтернет-комунікації і є генетично спорідненим із класичним фольклорними зразками. Проте за своїми зовнішніми та внутрішніми ознаками і характеристиками належить до явищ принципово нового культурного рівня, твори яких не лише відображають мозаїчну соціокультурну діяльність, але й акумулюють та транслюють ціннісні значення, ідеї та ідеали соціуму, виступаючи своєрідним стабілізуючим началом в осмисленні соціокультурних реалій.

Інтернет-технології, породжуючи сучасні комунікативні практики, задають не лише нові формати існування культури та її артефактів в інтернет-мережі, але й зумовлюють радикальне переосмислення ціннісно-сміслових домінант суспільства в умовах дигітального середовища.

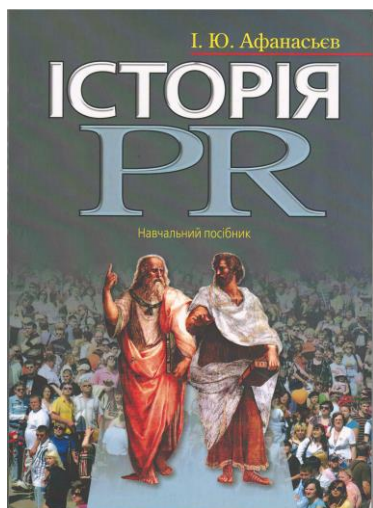
Монографія адресується фахівцям у галузі культурології, філософії культури, мистецтвознавцям, студентам навчальних закладів мистецтва та культури, всім, хто цікавиться означеною проблематикою.

Кохан Т. Г. Кінематограф у контексті культурного простору ХХ століття: монографія / Тимофій Григорович Кохан. – К. Ін-т культурології НАМ України, 2017. – 304 с.

У монографії розглядається процес виникнення та становлення кінематографу – нового виду мистецтва, – який розвивався у складному, подекуди суперечливому взаємозв'язку з літературою, живописом, театром та музикою. Показано, як розвиток численних художніх напрямів, що формувалися протягом першої половини ХХ століття – футуризм, абстракціонізм, експресіонізм, сюрреалізм – вплинули на вироблення специфічної художньо-виразної кіномови. Спираючись на засади культурологічного аналізу, відтворено як процес трансформації філософсько-естетичних орієнтацій межі ХІХ–ХХ століття у кінематографічну практику, так і досвід кінознавчого осмислення культуротворчих процесі минулого століття.

Для фахівців у галузі культурології, кінознавства, проблем сучасної гуманістики, практиків мистецтва, викладачів та студентів творчих вищих навчальних закладів.

Афанасьєв І. Ю. Історія PR : навч. посіб – Київ : Алерта, 2016. – 140 с.

Навчальний посібник висвітлює еволюцію теорії та практики зв'язків з громадськістю, від просто-PR у Стародавньому світі до глобальних зв'язків з громадськістю у 2000-і роки. Значну увагу приділено українським особливостям історії PR. Книга ґрунтується не лише на сотнях публікацій з питань соціальних комунікацій та всесвітньої історії, але й багаторічному досвіді її автора як менеджера PR.

Для студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, за спеціальностями та напрямками підготовки з PR, реклами, журналістики, історії, політології, а також для практиків реклами та зв'язків з громадськістю.

ЗАПРОШУЄМО НА НАВЧАННЯ ДО МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ:

За 28 років розвитку МДУ напрацював власну модель міжнародної співпраці, що дає можливість студентам брати участь у стажуваннях різних країн світу, долучатись до міжнародних наукових та культурних проектів.

Після закінчення ЗВО випускники отримують диплом європейського зразка, який не потребує додаткового підтвердження при працевлаштуванні в країнах Європейського Союзу.

Якісна освіта, засноване на кращих педагогічних методиках, оволодіння одними з найбільш затребуваних спеціальностями в Україні, які гарантують можливість успішного працевлаштування в державних і приватних установах, вивчення кількох іноземних мов.

Кафедра культурології та інформаційної діяльності здійснює підготовку студентів спеціальностей:

029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Освітня програма: *інформаційна, бібліотечна та архівна справа*

Бакалавр:

Кваліфікація: *бакалавр з інформаційної, бібліотечної та архівної справи.*

Сфера майбутнього працевлаштування: *відділ кадрів і роботи з персоналом; служба економічно-аналітичного прогнозування підприємства, установи; архіви, бібліотеки, музеї; компанії з консалтингу бізнес процесів; органи державної влади та місцевого самоврядування; відділ маркетингу, рекламної діяльності та зв'язків із громадськістю; секретаріат, канцелярія; офіс-менеджер інформаційних агентств; науково-дослідні інститути; служба інформації, прес-служба; медіа-компанії; ЗВО.*

Магістр:

Кваліфікація: *магістр інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Викладач ЗВО.*

Можливість займати посади: *Керівні працівники апаратів місцевих органів державної влади (завідувач відділу, начальник відділу); Керівники підрозділів у сфері культури (головний бібліограф, бібліотекар, зберігач фондів, завідувач бібліотек); Керівники інших основних підрозділів (завідувач приймальні, завідувач відділу, завідувач архіву); Керівники адміністративних підрозділів (завідувач служби діловодства); Професіонали державної служби; Професіонали у сфері бібліотечної справи; Менеджери документно-інформаційних систем та ресурсів; Інформаційні аналітики; Менеджери інформаційно-бібліотечних проектів.*

034 «Культурологія». Освітня програма: *культурологія*

Бакалавр:

Кваліфікація: *бакалавр з культурології, культуролог-організатор культурно-дозвілєвої діяльності.*

Сфера діяльності фахівця з культурології: *заклади культури та мистецтв (театри, концертні організації, музеї, бібліотеки, кіностудії та клубні заклади); освітні установи; державні органи управління; органи місцевого та регіонального самоврядування; громадські організації; засоби масової комунікації.*

Можливість займати посади: *Куратори культурно-мистецьких проектів з фаховим знанням двох іноземних мов; Екскурсіводи; Експерти з оцінки культурних цінностей та збереження культурної спадщини; Консультанти зі створення індивідуального та колективного іміджу.*

Контактні телефони та e-mail:

Адреса: пр. Будівельників, 129а, Маріуполь, 87555, Україна.

Приймальна комісія: (0629)58-70-52, enrollment@mdu.in.ua

Кафедра: (0629)58-75-66, csia@mdu.in.ua

Деталі про вступ на офіційному сайті: http://mdu.in.ua/index/dlja_abiturlenta/0-9

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ
ВИПУСК 16

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.наук., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш

Заступник відповідального редактора – к.мист., доц. Г. І. Батичко

Відповідальний секретар – к.і.н., доц. С. Є. Орехова

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників 129а
тел: (0629)58-75-66, e-mail: visnyk-culturology@mdu.in.ua
Web-page: www.visnyk-culturology.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення №469.2

Видавничий центр МДУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №4930 від 07.07.2015

© МДУ, 2018